

COSTUMS ANCESTRALS

FOTOGRAFIA: PRIMAVERA A AGE. GAEL-PIGUILLEM

Grup de Recerca
de Cerdanya

IDAPA

Institut per al Desenvolupament
i la Promoció de l'Alt Pirineu i Aran
*Institut entath Desvolopament
e era Promocion deth Naut Pirenèu e Aran*

Diputació de Girona

ÍNDEX

- PÀG. 04** Em diuen Cerdanya de Neus i Trinxat. Alfred Pérez-Bastardas
PÀG. 06 Parlem de llibres: El Pirineu dels llibres. Albert de Montjuïc
PÀG. 09 A les telúries: El sempitern problema dels ascensors. Enric Quílez
PÀG. 10 Ciència Ficció: Hijo de sangre. Enric Quílez
PÀG. 10 Poesia. Jordi Pere Cerdà
PÀG. 11 El Cargolí de la Colla Cargol (1952- 1961). Una revista familiar manuscrita il·lustrada. Guillem Sendred
PÀG. 18 El *Viatge universal pel Pirineu* de Joan Obiols. Alfred Pérez-Bastardas
PÀG. 19 La Mancomunitat de Catalunya i la petició del túnel de la Bonaigua. Albert de Montjuïc
PÀG. 23 La Confraria del Roser de Bolvir (1612-1793). Núria Casamitjana Cucurella
PÀG. 28 La Farmàcia de Llívia. Josep Maria Pla i Dalmau
PÀG. 37 El paisatge transfronterer de la Cerdanya, en un mapa. Jordi Grau
PÀG. 40 Conflicte d'interessos o que no pari la festa. Alfons Mills
PÀG. 42 Sant Jordi. Miquel Llimona
PÀG. 43 Què en queda de les botigues de tota la vida?. Guillem Lluch Torres
PÀG. 45 El teatre, l'art absolut. Jaume Piguillem
PÀG. 46 Al servei de l'oci dels altres. Marc Forga
PÀG. 47 Decàleg pràctic del col·lectiu APiA. APiA
PÀG. 48 Entrevista a la Mia Botey i Guarro. Oriol Mercadal
PÀG. 51 Propera estació: "Pirineus". Joan Aixàs i Obiols
PÀG. 53 Una reflexió sobre el perquè de la inclusió del municipi de Prats i Sansor a la província de Lleida. Josep Maria Prat Forga
PÀG. 58 Recull de Cançons. Joaquim Nadal i Farreras

DOSSIER: COSTUMS ANCESTRALS

- PÀG. 60** Sardana o Cerdana. Joan Soler i Amigó
PÀG. 62 Entre el Cel i la Terra. Aplecs de Cerdanya. Sara Aliaga i Rodrigo
PÀG. 65 Carnestoltes Tradicional, de Bellver de Cerdanya. Ventura Altarriba
PÀG. 69 Carnaval d'Alp. Montserrat Navarro Serra
PÀG. 70 L'aplec de Talló. Joan Pous i Porta
PÀG. 72 La tradició de jugar. Els jocs tradicionals. Oriol Mercadal
PÀG. 80 Presència de l'aigua en l'art sacre cerdà. Jean-Louis Blanchon, Martí Solé i Irla

EDITORIAL

Arribem al número 20 de la revista 'QUEROL', cosa que esdevé una petita fita en la nostra història particular.

Endagar un projecte com el nostre no és senzill, però mantenir-lo al llarg de 20 números és encara més complicat.

A part de les habituals seccions d'opinió, parlem de molts temes d'actualitat, com el tancament de les botigues tradicionals, del turisme, de novetats editorials i també tenim una entrevista amb Mia Botey, la guanyadora del I Premi Josep Egozcue, 2016.

I al dossier tractarem sobre el món dels costums ancestrals de Cerdanya.

Esperem que els articles siguin del vostre gust i que en gaudiu i tant de bo que puguem fer 20 números més.

Si voleu escriure algun article per la nostra revista sobre temàtica preferentment cerdana,

només cal que ens el trameteu a la següent adreça electrònica:

grup@recercacerdanya.org

Enric Quílez i Castro.

President del Grup de Recerca de Cerdanya

AGRAÏMENTS

Director: Enric Quílez i Castro

Coordinador General: Alfred Pérez-Bastardas

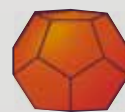
Correcció ortogràfica: Oriol Mercadal

Maquetació: Anna Solans. www.creativa.cat

Internet: Gael Piguillem i Boladeras

COL·LABORADORS HABITUALS

Gerard Cunill, Albert Grau, Manel Figuera i Abadal, Miquel Llimona, Guillem Lluch i Torres, Oriol Mercadal, Alfons Mills i Munt, Alfred Pérez-Bastardas, Gael Piguillem i Boladeras, Jaume Piguillem Pérez de Rozas, Erola Simon i Enric Quílez i Castro

Grup de Recerca
de **Cerdanya**

Em diuen Cerdanya de Neus i Trinxat

ALFRED PÉREZ-BASTARDAS (*)

És el meu nom d'hivern, d'uns mesos que aquest any han durat més del compte. La neu va arribar pel novembre i potser no acabarà fins al maig. Però ja ens va bé; si no qui farà calaix sense la neu, o sense el trinxat, i encara sense tot el patrimoni cerdà de pedra i de pintura mural i de frontals d'altars, de tradició i lectura de llibres. Aquest Pirineu que ens predisposa per a nous compromisos amb la nostra identitat cultural, quan elegeix el Cerdà de l'Any, quan es renova en els seus cicles de conferències, quan atorga el Premi Egozque a aquells que han sobresortit en l'estudi i divulgació comarcal, i que ens deixa la marca del Pirene. I parlant de marques, és important que s'hagi decidit a fer servir la de "Pirineus Catalans", en el benentès que ja a finals del segle XIX i les

primeries del segle XX les guies comarcals d'Albert Salsas, d'Emmanuel Brousse i Cèsar August Torras, emmarcaven els seus llibres sota la denominació de Pirineus catalans. Vet aquí un terme escaient avui dia. I no és menys important que es lluiti per anomenar la nova regió francesa, en part, Pirineu Català. Precisament em ve a la memòria un fulletó titulat *Neus catalanes*, de 38 pàgines realitzat per Josep M. Sanllehy, el 1970, on hi han anotades totes les estacions d'esquí juntament amb la informació dels preus, dels hotels, dels horaris de trens i autocars, el cremallera de Núria, la senyalització de les pistes i també un decàleg del bon esquiador. Una mostra avançada que voldríem veure publicada novament. Era una època, aquella de 1970, on l'esquí gairebé

Il·lustració:
Maria Rius

estava en els començaments. Ara, però, amb la transformació de les pistes il·luminades de nit, la cosa queda un xic esperpèntica. L'esquí era per nosaltres un retrobament amb la natura (salvant els telecadires), però creiem que les pistes il·luminades perden la màgia muntanyenca i es transformen en pistes d'esquí urbanes. Durarà molt aquesta excentricitat? Ja ho veurem...

Una altra cosa és la pèrdua d'una estació d'esquí emblemàtica per la seva estratègica situació: l'estació d'esquí del Puigmal, la qual desitgem que torni a obrir les portes... I ens sap greu; quantes vegades hi havíem esquiat, amb la família, amb amics. Quin paisatge més esplèndid sota el Puigmal. Quina vista des del Pas dels Lladres. Creiem molt seriosament que cal reivindicar de nou que l'estació del Puigmal es torni a obrir; per ser una estació de titularitat pública municipal. El consell comarcal, els departaments i els municipis francesos han de fer alguna cosa per tornar a fer possible que el Puigmal de l'esquí s'obri de nou.

I entre altres qüestions, és bo de recordar que el turisme muntanyenc, o si voleu el coneixement de la Cerdanya i de les altres comarques pirinenques, és deu principalment a l'esforç per obrir carreteres i per fer arribar el ferrocarril. Una, la que va de La Seu d'Urgell a Andorra que es va obrir el 1914, és a dir fa més de 100 anys!, i la línia del tren fins a Puigcerdà, que va costar una mica més (1922). També en fa més de 100 de la inauguració del Gran Hotel de Font-romeu. Quina visió de futur turístic tenia la companyia dels ferrocarrils francesos, en aquella època, que potenciava una zona d'alta muntanya amb el també centenari Tren Groc, simpàtic, graciós, obert... i com ens hauria agradat i ens agradaria que el fessin passar per la Baixa Cerdanya, on estem mancats d'un servei i d'un instrument turístic clau.

Nosaltres de moment, potenciem la Festa del Trinxat, perquè és un nou element de reconeixement a les tradicions culinàries cerdanes, però també pirinenques i inclús alpines. El trinxat l'hem trobat sempre a l'alta muntanya, diria que fins i tot a les zones pageses de muntanya, doncs és l'aprofitament de les restes de l'hort estiuenc, de la patata hivernal, que és una font alimentària que ajuda a passar el fred, i de l'aprofitament de la col d'hivern.

Juntament amb tot això, sempre és bo de reivindicar algunes actuacions que també podrien

Foto: APB

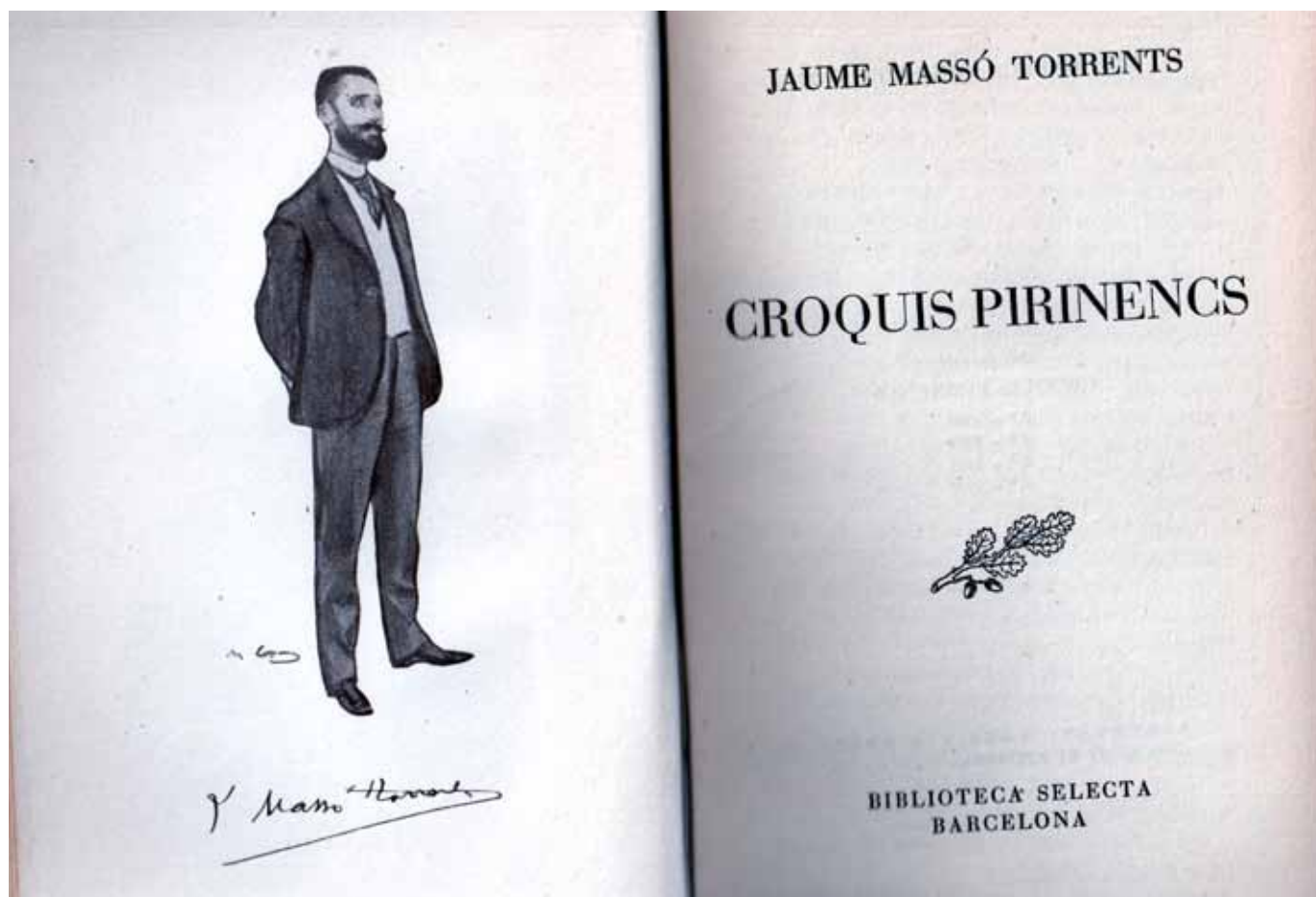
ajudar el fet que els visitants, transformats en turistes, esquiadors o simplement xafarders de la muntanya, poguessin gaudir de les nostres coses. Hi ha més de 50 petits museus visitables d'interès que esperen un llibret on reunir totes les dades d'aquests elements de cultura que fan de la Cerdanya una de les mostres d'identitat cultural. Com ho seria també, no deixà perdre els grans patrimonis de cases senyoriales, que sense cap utilitat van caient anys rere any. Per això vull fer una crida perquè l'anomenat Castell de Bolvir es rehabiliti i s'utilitzi adequadament. Fa massa anys que es va ensorrant lentament. És un crim cultural deixar-lo caure. Qui en tingui les responsabilitats privades i públiques ha d'actuar abans no sigui massa tard. Després ens doldrà no haver-hi fet res...

En fi, que voleu que us digui. Aquests darrers anys la neu ens ha visitat amb escreix. Nosaltres tornarem per la primavera. Entretant, ara que ve Sant Jordi, que és aquella diada dels llibres i dels lilàs, de les roses i dels petons, també podríem comprar llibres del Pirineu, llibres de Cerdanya, que encara i sempre ens aporten punts de vista (muntanyencs, culturals, de natura, patrimonials, etc.) renovadors del nostre petit país pirinenc. Crec que ens falten llibres de Cerdanya, i sempre es bo que qui va a la Cerdanya, opini, parli amb les lletres escrites i s'obri a la bella i vella, però ferma revolució d'escriure. Pensem i repensem la Cerdanya. Un lema que voldríem fer nostre. Us invitem a unir-vos-hi!

*Alfred Pérez-Bastardas, ha publicat *La Cerdanya, Quadern de notes, Cerdanya, cap a on vas?* i *Frontals d'altar romànics de la Cerdanya*.

El Pirineu i els llibres

ALBERT DE MONTJUÏC

Que el Pirineu genera llibres no és cap novetat. Ho fa des de fa molts anys. A través dels grans manuscrits medievals, els Beats i les Bibles, que els monjos de les grans abadies romàniques anaven confeccionant parsimoniosament, però sense defallença. La gran novel·la d'Humbert Eco *El nom de la rosa*, ensenya prou bé la confecció d'aquests manuscrits medievals.

Però jo voldria fixar-me en algun autor que m'ha il·lustrat amb llibres de muntanya sobretot dedicats al Pirineu. Fa uns anys l'escriptor Joan Agut (1935-2011) va publicar una novel·la en aquest sentit: *El Mestre de Taüll*, que és una recreació medieval de com es pintaven les esglésies de la vall de Boí. Però també ens volem fixar en una mena de llibres com els que ens ha deixat Josep Maria Guilerà, gran pirineista i escriptor avesat a explicar i assajar la nostra relació envers la gran serralada pirinenca.

Guilerà (Barcelona, 1899-1970) no és pas una *rara avis* d'aquest gènere literari i va publicar uns quants llibres que tenen un valor documental i alhora expliquen les seves anades i vingudes pel Pirineu i pels Alps. Tan-

mateix, va explorar de forma erudita un assaig que titulà *La unitat històrica del Pirineu*, el qual ressegueix les petjades d'escriptors i pirineistes que es van passejar pel Pirineu i que varen trepitjar els seus cims més elevats (Aneto, Posets, Mont Perdut, Canigó, Carlit, Puigmal, Pica d'Estats, etc.) com a mostra de l'interès que tenien per copsar la geografia i l'entorn pirinenc d'aquests indrets. Segueix les petjades de l'Abat Oliba, dels comtes carolingis i del nostre estimat monjo, bisbe i papa Gerbert.

La trajectòria dels grans excursionistes del Pirineu és també la dels escriptors, no tan sols guies de muntanya; s'ha dit que l'excursionisme forma part del catalanisme col·lectiu perquè té com a finalitat conèixer i estudiar Catalunya, valorar-ne el patrimoni arqueològic, arquitectònic, botànic, etnogràfic, sociològic, d'estudi de la vegetació i conservació de l'entorn en tots els sentits, folklòric, tradicional i geogràfic i valorar-ne els continguts i estudiar-ne les restes i els seus referents més immediats.

Guilerà ens va deixar els relats de les seves excursions fonamentades en l'interès per la muntanya, però també

en la coneixença del país. Voldria ressaltar alguns títols que són emblemàtics; el primer de tots és el gran llibre titulat *Carnet d'un esquiador (1915-1930)*, publicat el 1930, i també el d'*Excursions pels Pirineus i els Alps*, no datat però que ha d'ésser de 1929, un gran llibre de 280 pàgines amb fotografies pròpies i dibuixos de Joan Queralt, amb un pròleg del president del CEC, Francesc Maspons i Anglasesell. També és d'un gran interès *Una història d'Andorra* (edició del 1960 i facsímil reeditat el 1993), per la seva descripció historicosociològica, passant per *El Pirineu a trossos* (1958) i *Excursions pels Pirineus* (1959) publicat per Aymà, amb esplèndides fotografies del mateix autor.

Hi ha altres llibres pirinencs que malgrat ser relats tenen connotacions molt valuoses per la seva coneixença de l'entorn, que han estat viscuts; alguns d'aquests han quedat fixats en la memòria col·lectiva. Jo en destacaria, com a mostra, el llibre de poesia de Joan M. Guasch *Piriniques* (1910), moltes d'elles escrites sobre la Cerdanya:

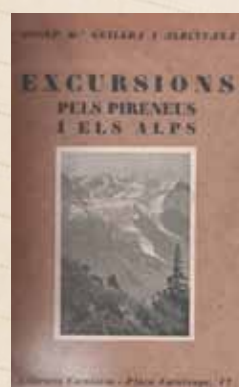
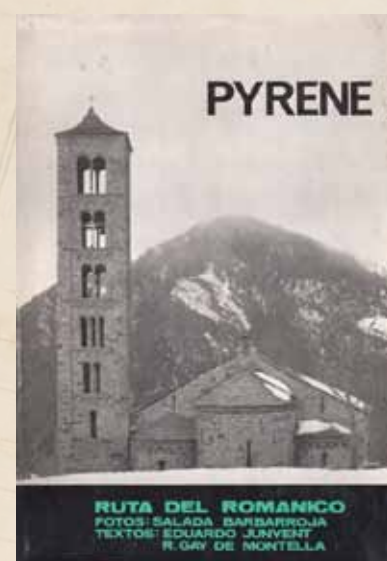
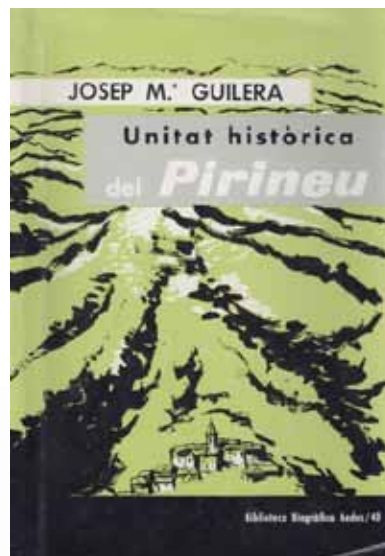
*La neu s'ha fos i'l plà de la Cerdanya
s'es coronat de festa;
un riu de sol inunda la muntanya
i's perd l'últim udol de la tempesta*

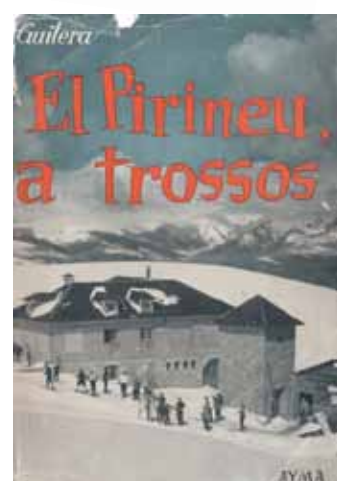
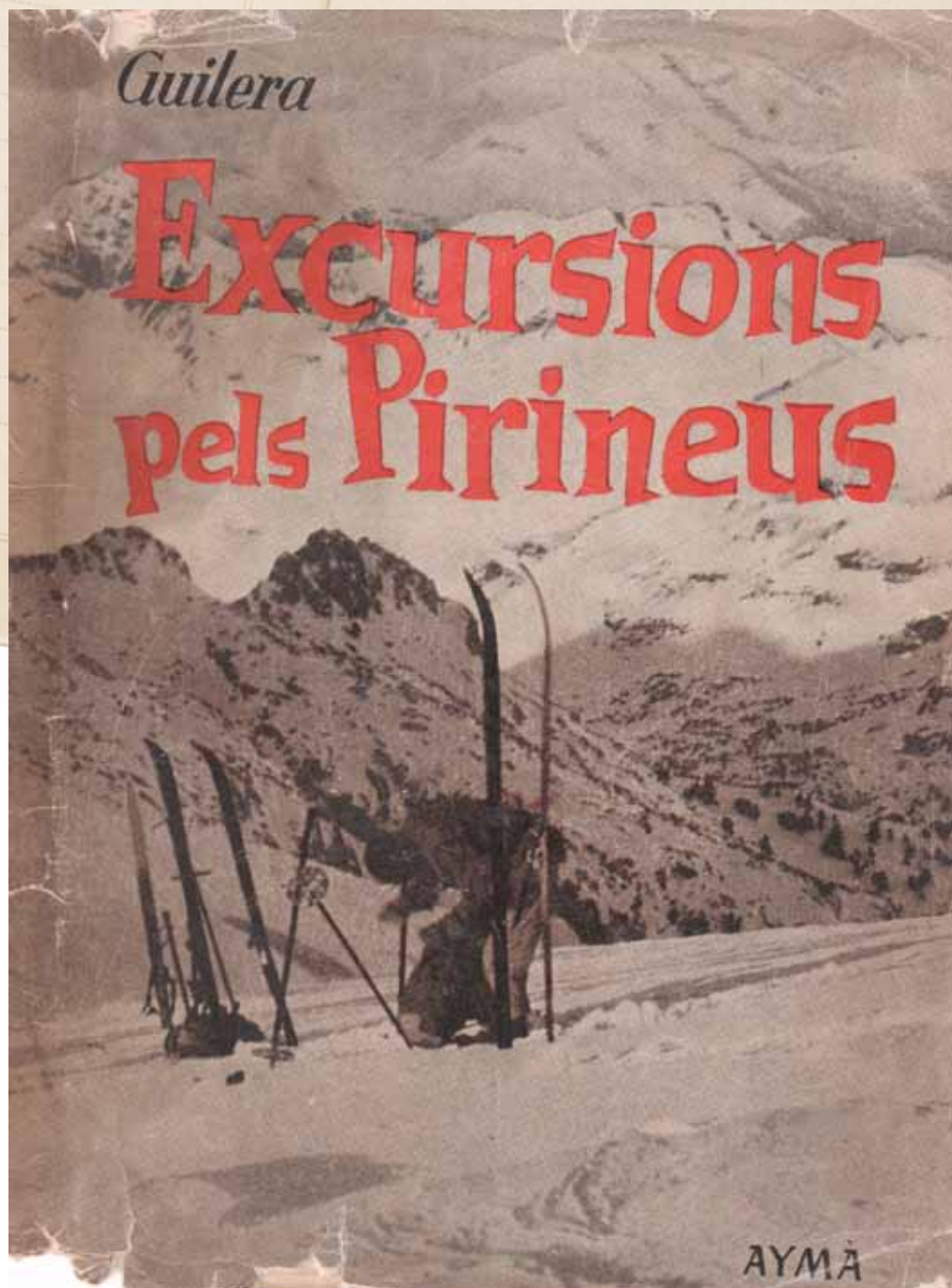
(Desglac)

I en aquest article no voldria deixar passar altres llibres que sempre m'han fet sentir el Pirineu com la pàtria de la muntanya; el llibre de narracions muntanyenques *L'Òs Blanc* (1953) del pirineista Joan Cardona o el famós llibret de Jaume Massó i Torrents titulat *Croquis Pirinencs*, editat per primera vegada el 1896; també el de Josep Romeu, *Llibre de la muntanya* (1952), que és un recull comentat de textos muntanyencs i dedicat "als excursionistes catalans, pel seu amor a la muntanya", i del qual el Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya que dirigia Joaquim Nadal en va fer una edició facsímil el 2007.

Encara hi ha altres llibres que tenen un valor atraient per l'estudi de la societat pirinenca i cerdana; per exemple, un llibret del 1896 que ens explica els *Hijos ilustres de la Cerdanya*, del rector de Bolvir Agustí Puyol i Safont.

Podem incloure en aquesta tria el llibre esplèndid de fotografies sobre el Pirineu romànic *Ruta del románico, PYRENE*, amb fotografies de Salada Barbarroja i textos d'Eduard Junyent i de Rafel Gay de Montellà, publicat el 1963, o bé, el llibret *Llívia* (1974, 1976, 1978) de Sal-

vador Cutchet i Moreu amb fotografies de Pere Català Roca. Per acabar vull mencionar el de Manuel Anglada, *Vint-i-cinc anys a Llivia* (1962), una crònica històrica de la memòria de la seva arribada i estada en aquest enclavament cerdà tan especial. Que el Pirineu genera llibres és una evidència, i nosaltres en donarem testimoni amb regularitat; tanmateix, l'Associació Llibre del Pirineu edita cada any un catàleg de les obres més significatives publicades al llarg de l'any sobre temes de muntanya i del Pirineu. Ara bé, aquests llibres s'han de vendre, s'han de distribuir i s'han d'exhibir. Per això es fan les fires pirinenques d'Organyà, Vic, Martinet, i ara la de Puigcerdà, perquè també és una capital del nostre Pirineu.

Que tingui molt d'èxit i que ajudi a fer conèixer i vendre llibres. Llegir un llibre de muntanya estirat en un prat verd, és potser una de les millors coses que es poden fer a Cerdanya, a part de contemplar el paisatge, els núvols del cel, les aigües dels rius i el brancatge dels avets, o dels pollancre. I si és a la tardor, el canvi que es genera en el color de les fulles... no es pot imaginar, s'ha de veure.

A les telúries: El sempitern problema dels ascensors

ENRIC QUÍLEZ

Des que es van instal·lar els diferents ascensors a Puigcerdà (tant l'inclinat com els verticals) no parem de tenir incidències que mantenen aquestes infraestructures aturades, de vegades, força temps.

Alguns cops, són deguts a incidències meteorològiques. L'ascensor inclinat, per exemple, tot és nevar i deixar de funcionar.

Altres vegades, és degut al malfuncionament d'alguna peça de la maquinària. Si afegim el mateix cas amb els ascensors del pàrquing municipal, la veritat és que tenim un panorama ben galdós.

Hem de diferenciar, d'una banda entra la bona o la mala qualitat de les instal·lacions inicials (que em temo que en general mai no va ser res d'excepcional) i el seu manteniment, sovint amb problemes amb les empreses a les quals se'ls hi havia adjudicat.

Per exemple, recentment, s'ha rescindit el contracte a l'empresa que portava el manteniment dels ascensors municipals per la tardança amb què actuava per fer les reparacions pertinents.

Però el cert, és que és el vilatà qui n'acaba pagant les conseqüències. La darrera sorpreseta ha estat l'aturada durant més d'un mes de l'ascensor inclinat. Algú ha posat el crit al cel, tot acusant l'Ajuntament de tot tipus de perversitats. El cert és que l'única cosa que se'ls pot retreure és que han trigat força a informar. La causa: una peça en mal estat que va haver de ser demanada a Itàlia i que quan va arribar no funcionava correctament, i s'ha hagut de demanar novament.

En tot cas, cal tenir una forta sensibilitat per aquestes qüestions. La creació d'aquestes infraestructures que afecta, i molt, a la mobilitat, especialment de persones amb mobilitat reduïda, va ser molt cara i suposo que el seu manteniment no deu ser barat, tampoc. Així que és normal que quan no funcionin, la gent s'empenyi.

Jo sóc assidu usuari d'algun d'aquests ascensors i realment empipa que no funcionin, especialment un dia que vas carregat i a sobre fa mal temps.

Ciència Ficció: *Hijo de sangre*

ENRIC QUÍLEZ

He leído recientemente el relato “Hijo de sangre” (*Bloodchild*, 1984) de Octavia Butler, premio Hugo 1985, contenido en **Lo mejor de Isaac Asimov Science Fiction Magazine**, recopilado por Gardner Dozois.

Se trata de un buen relato de ciencia ficción. En él se describe una sociedad futura de humanos que han sido invadidos por extraterrestres que los utilizan como parásitos para incubar sus larvas y así poder reproducirse.

A pesar de la aparente temática de terror, el relato no inspira repugancia. Al contrario. Se trata de un relato que habla de la ternura, del amor, de la colaboración, a pesar de la extraña relación parasitaria entre humanos y aliens, cosa que lo convierte en un relato muy poco al uso.

Generalmente, el tratamiento que otro escritor le hubiera dado al tema hubiese sido mucho más parecido al de **Alien**, de Ridley Scott, con los consecuentes vertidos de jugos corrosivos y de parásitos que salen del cuerpo poniéndolo todo perdido. Y desde luego, con muy poco “amor” por el huésped. Pero lo cierto es que se parece más bien al magnífico relato de James Tiptree Jr., “Amor es el plan, el plan es la muerte” (*Love is the Plan the Plan is Death*), 1973, Premio Nebula 1974.

Supongo que “Hijo de sangre” fue la base de la conocida

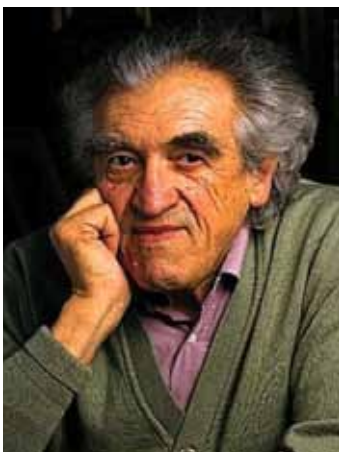
Trilogía de la Xenogénesis, compuesta por **Amanecer** (“Dawn”), **Ritos de madurez** (“Adulthood Rites”) y **Imago** (“Imago”), escrita muy poco después.

Por desgracia, Octavia Butler no ha sido muy bien tratada por el mercado editorial en castellano. La trilogía está publicada en **Ultramar** en una edición algo antigua y es difícil de encontrar. Y poco más. El relato está publicado en **Martínez Roca** en una edición también bastante antigua y no menos difícil de hallar.

Hace unos años, en época de vacas gordas, **Roca Editorial** anunció que publicaría alguna otra de las obras de Butler, pero lo cierto es que el proyecto –y la colección de ciencia ficción en que se iba a publicar– se quedó por el camino.

Poesia: Jordi Pere Cerdà

Ara que l'hivern...

Ara que l'hivern s'emporta
colorins i colorats,
fent adéus des de la porta;
ara que els arbres ericen
un brancatge escabellat,
embruixant un foll seguici;
ara que els núvols regiren
falconades silencioses
per l'espai que cruix com vidre;
ara que es torna erm el terme,
que els matins urpen i tinden

i, en les carns, agulles fiblen;
ara que al clot de les serres
els pobles es fan petits,
arremits dins les palleres;
ara que en les nits ventoses
diran que baixen els d'Eina
a oir missa a Sallagosa;
jo recordaré aquell dia
que passàvem la collada
amb deu homes de l'Algèria.
Jo recordaré aquell dia
que la Gestapo ens seguia
llurcant sus la neu sang tèbia.

Jo reecordaré les cases
que ens oferien l'entrada,
escletxa en la nit gelada.
Jo em recordaré d'En Mas
passant gent fugint de França
un dia de tempestat.
Jo recordaré En Joan,
Josep, Boris i Maurici
que morí allà a Nuemmgam.
L'hivern ens mordeix l'esquena;
gos foll desencadenat,
xiula el vent com la sirena.
Ara els companys entraran
tustant la neu a la porta.
Els ulls vespillejaran
com al fogar les buscalles.
Ens asseurem a l'escó;
farà el vi calent, la mare...
Parlarem d'això i d'allò,
de guerra i de política;
i el pare dels seus moltons,
de la guerra del catorze,
d'aquella del trenta-nou
i de la que ara preparen,
del món vell i del món nou...
I acabarem la vetllada
signant el "clam d'Estocolm".

Primavera secreta

Primavera secreta,
la que obre els fruits del teu pit,
La neu encarapaça de glaç el Pirineu,
l'arbre és sec, l'ovella escriu
dins l'aire herbes per al seu rosec,
i l'aigua te un vestit fet d'escates.
Però tu tens calentors de Juny
que t'encenen el cos.
I el magraner sembrat en l'hort dels
nostres jocs
t'ha apoderat de llum,
i fa esclatar la fruita solar del teu si
en una via làctea d'una infinitat
d'estels.
Misteriosa primavera,
la que extravia endins ton ésser,
com l'arbre a batzegades anhela i sap
trobar el sol
girant-te tensa i sencera,
vers aquell doll d'estranya dolçor
que recorre els camins callats
del teu imperi.
Car tu ets tota llet.
Ets
cames, braços, testa i tronc;

una dea que es mou
en un món apartat.
Preocupada essencialment
d'un gest
que saps com de memòria,
un gest après al pas de l'ànima:
posar al viu dels seus llavis
la rosa que et fa nèixer.
Primavera del cos
pacientment madurada,
pedra a pedra.
Saons acumulades
en deserta unitat,
amb el desig intern,
gelós, d'una marea
inflant la cicatriu
glaçada
de nostres solituds
fins en aquest part,
firmat per la nostra paraula.
Domini presentit,
anhelat,
resplendent
món astral
navegant dins l'èter de ta sang,
fet d'estrelles de llet
i embranzides de sang.

El Cargolí de la Colla Cargol (1952- 1961).

Una revista familiar manuscrita il·lustrada

GUILLEM SENDRED

Quan el 1962 es va començar a editar-se la revista infantil Cavall Fort, tenien ben present que per la cultura catalana era imprescindible de tenir una eina lingüística i de divertiment tan necessària de cara als infants. Si bé existia ja la revista solsonina L'Infantil (1951), molt modesta, gairebé a dues tintes, i transformada en una segona etapa (1963) amb més ambició, per a després canvià el nom pel de Tretzevents, volgué competir amb Cavall Fort per estendre-la i que fos coneguda arreu de

Catalunya per tal de complir el que en una revista per a infants és imprescindible: educar i divertir. Al cap d'uns quants anys, sembla que dues revistes com aquestes no tenien prou lectors i Tretzevents va abandonar el 2011. I seixanta anys d'una revista infantil, no és pas menyspreable.

Però la revista infantil i familiar de què us vull parlar no pretenia altra cosa que ser un nexa més d'unió dins de la família Bastardas-Parera, ja que l'havien fundat els set germans (Albert, Mercè, Rafel, Carme, Montserrat, Joan i Dolors) fills d'Albert Bastardas i Sampere (1871-1944), advocat i polític, antic alcalde republicà i catalanista de Barcelona (1908-1909), amb el nom de **Colla Cargol**, per realitzar activitats lúdiques i culturals. D'aquestes intencions en va néixer també la voluntat de crear una revista **EL CARGOLÍ**, que fos un "full pels infants -més o menys petits- de la Colla Cargol". I que teòricament tenia associats els fulls *Noticiaris* i *Cargolades*, tot i que mai es van relacionar com a fulls de la revista, sinó com a fulls complementaris o extraordinaris. Aquesta revista es proclamava *Setgermanari*, és a dir revista per als set germans i els fills que formaven la Colla Cargol.

Com que EL CARGOLÍ era un full o fulls, molt lliures, monotemàtics, la seva extensió i periodicitat eren

del tot aleatòries. Des dels números d'una sola pàgina, normalment de vinyetes, fins a la dedicada al Zoo de Barcelona, de cinc pàgines, cada número era de composició i extensió diferent. Tampoc mai no es van proposar que fos una revista extensible a més famílies o fins i tot a cercles tancats com esbarts, orfeons, comunitats culturals, etc. És clar, que tot això passava deu anys abans de l'aparició de Cavall Fort, mentre que L'Infantil encara abastava només la diòcesi de Solsona.

El pedagog i escriptor Joan Soler i Amigó va escriure el díptic de l'exposició que la Societat Catalana d'Estudis Històrics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, va dedicar als Papers de la Colla Cargol "que editava *El Cargolí*, una mostra singular de premsa clandestina, d'un tiratge de set exemplars, produïda pels set germans Bastardas-Parera i destinada a llurs fills, els primers d'una generació que no havia viscut la Guerra Civil." I és que aquests Papers de la Colla Cargol són uns *testimonis desconeguts, secrets i fins a un cert punt clandestins, d'una activitat lúdica, cultural i patriòtica desenvolupada en un cercle familiar en el context de la postguerra*. Podríem dir que mirat des d'aquest punt de vista, la revista fou l'expressió dels sentiments de germanat i de pàtria expressats dins aquell context, sense que mai afloessin però, la realitat políti-

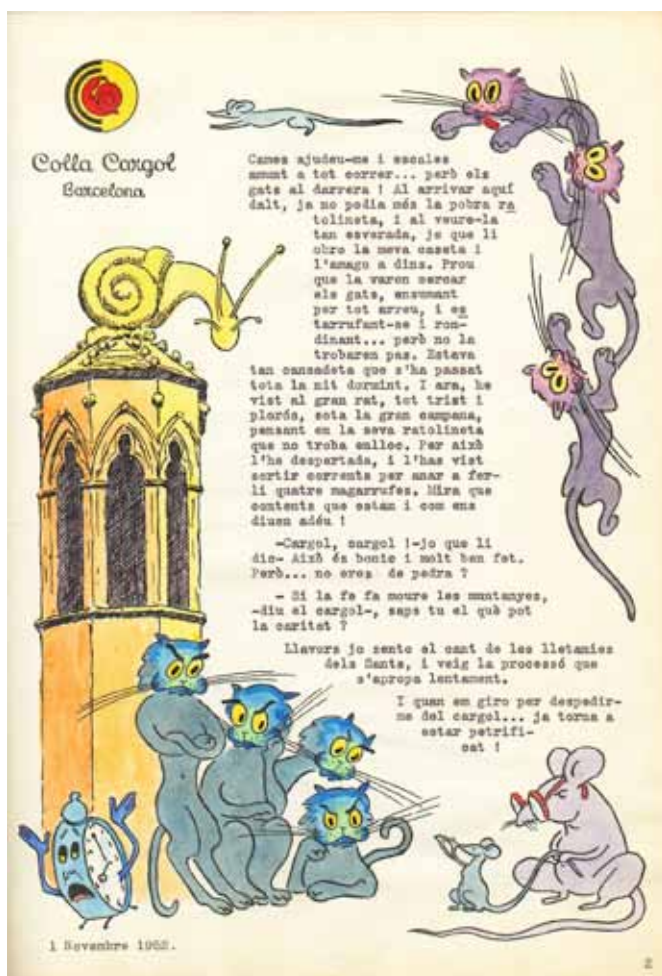
ca, ni social, sinó un món ideal, entre l'humor, la sensibilitat i la catalanitat.

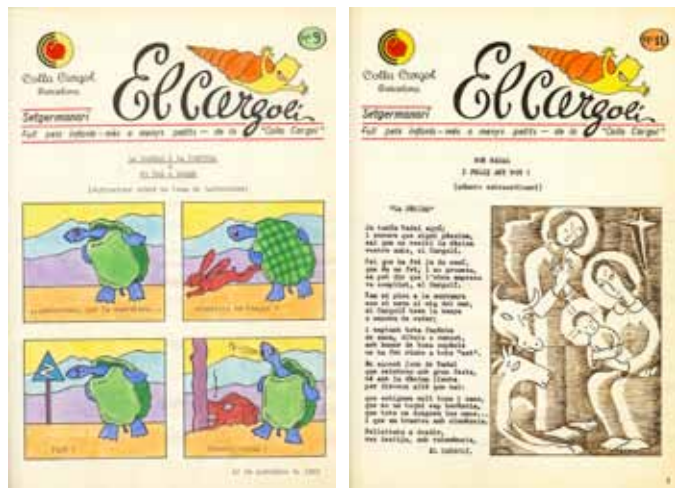
Com a fulls, la revista EL CARGOLÍ, va treure'n 54 números, d'ells 39 d'un sol full, 8 de dos fulls, 2 de tres fulls, 3 de quatre fulls i 1 de cinc fulls, tenint en compte que es feien set originals de cada full fets a mà, un per un, dibuixats i pintats a colors, i escrits amb màquina d'escriure full per full, podem dir que es tracta d'una obra que comptant-hi tots els fulls que la Colla Cargol va treure, abasta 1.232 pàgines, entre la revista El Cargolí (560) i els Noticiaris i les Cargolades (672). El conjunt té 14 volums d'obra original, dos per cada un dels set germans Bastardas-Parera. D'aquests originals, el 2008 se'n van donar a la Biblioteca de Catalunya un parell de volums i aquesta en va fer una exposició i va publicar un llibre profusament il·lustrat dins la seva col·lecció Mínima amb el número 15 (2011), titulat *Una colla anomenada Cargol*, amb textos de Joana Escobedo i Josep M. Cadena.

És evident també, que *El Cargolí*, volia ser una revista per a infants, o almenys per tots aquells que es sentin infants, independent de la seva edat, amb unes senyes d'identitat molt diverses, degut en part a la seva manera de confegir-ne cada número (contes infantils), els es-

quemes variants de les faules de Lafontaine, l'entrevista de l'oncle Joan, visita al zoo de Barcelona (de 5 pàgines), un calendari il·lustrat, felicitacions nadalenques, ressenyes de les estades de vacances (Tamariu, L'Amunt), commemoracions vàries (el 50 aniversari d'Alfred Pérez-Iborra i d'Albert Bastardes Parera, entreteniments diversos (cuina, adagis, concurs de Maria-Castanya), exposicions, etc.

Tot aquest conjunt que anava destinat als membres familiars d'aquesta Colla, es va produir en deu anys escassos, per l'empenta d'agermanament dels tres fills grans, Albert, Rafel i Mercè Bastardas i Parera, que amb les seves iniciatives van ser-ne els promotors. Les seves qualitats literàries i pictòriques, juntament amb la ferma voluntat de reunir-se a la "casa pairal" de la germana gran, van fer possible portar a terme aquesta iniciativa, sense cap organigrama preparat. Si bé l'Albert n'era el gran engrescador, en Rafel com a artista va ser-ne el seu dibuixant i pintor, juntament amb el fill gran de l'Albert, l'Albert Bastardes Porcel, que com artista contribuïa i molt a fer realitat els fulls de la Colla Cargol i portava a terme totes les iniciatives de ballets, teatre, titelles, etc., confeccionant els *atrezzos* (decorats gegants, caps del

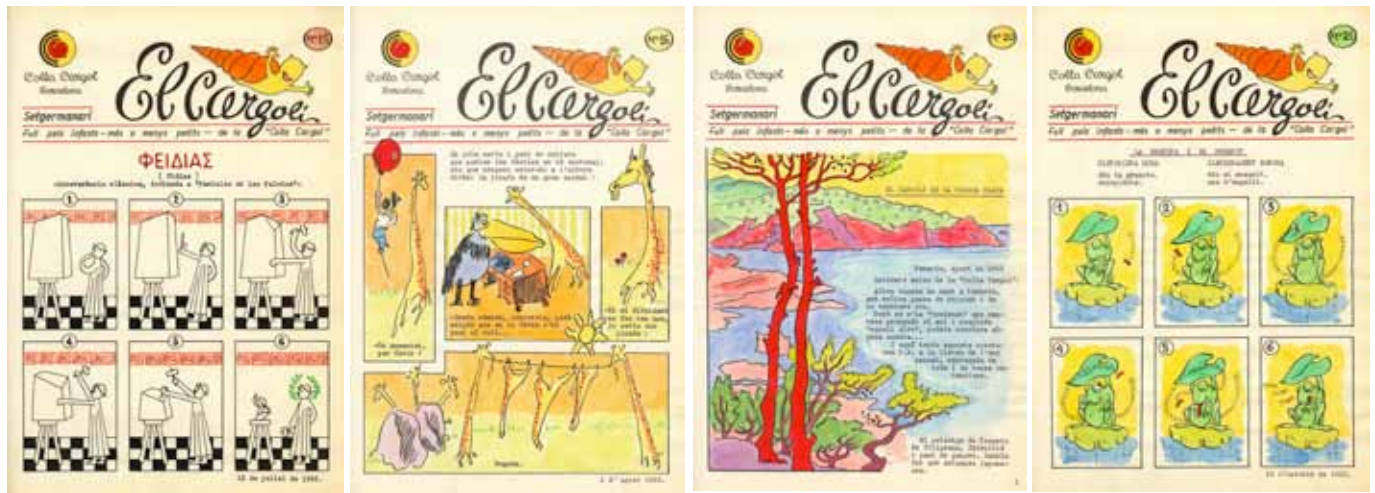
bestiari per a les obres infantils, programes i Noticiaris il·lustrats, i també confecció de les pàgines de EL CARGOLÍ, mentre que la seva mare, Mercè Porcel, professora de piano, elaborava les músiques apropiades per la realització de totes les activitats (dances i ballets, cançons adaptades pels infants i teatralitzades, pastorets, Cor de la Colla Cargol, etc.). A més a més, es van escriure les finalitats de la Colla, que eren, art, cultura, distraccions, esports, es va fer un logotip modern, obra del pintor Rafel Bastardas i Parera, una bandera i banderins, i fins i tot un himne. Bé es pot ben dir que una de les activitats va ser l'esquí, el muntanyisme (el nom de Colla Cargol va ser inscrit el 1953 al llibre que hi havia al cim del Puigsacalm), l'art de la fotografia, l'exposició de trens elèctrics, de caragols marins, el concurs de Mariacastanyes, els contes escenificats, la festa de l'Arbre de Nadal, etc.

De fet, la Colla Cargol fou una iniciativa que per bé que restés encara sense concretar, el 1950 ja feia activi-

tats teatrals com els Pastorets, que va escriure i dissenyar el nét més gran de la família Albert Bastardes Porcel, aleshores un noi de 18 anys. Si hem de creure la història que fa de presentació dels dos volums de documents amb tots els papers de la Colla, aquesta va néixer com una rondalla semi verídica on un caragol "cansat de la mullena va sortir per prendre el sol amb la motxilla a la esquena" i com que era un cargol excursionista, un matí es va trobar amb un parell de vailets que també anaven d'excursió i es varen fer amics... però era veritat perquè els dos vailets eren Albert i Ramon Bastardes Porcel que feien excursions i anaven amb una tenda de campanya feta de sacs de sucre de l'Havana, que el seu pare feia servir a la fàbrica de Licors Parera fundada per Joan Parera el 1866 a Barcelona. I portaven un banderí tot blau d'il·lusions amb un cargol al capdavant. I així va néixer la Colla Cargol, amb cançons, excursions, rondalles, ballets, teatre, titelles, putxinellis, i també la revista EL CARGOLÍ. Tot plegat fruit d'una família catalanista en ple franquisme, i aquest cas era la unió de set germans que van formar una Colla.

La revista en si no tenia ni director, ni consell de redacció, ni sumari, ni dipòsit legal, i molt menys encara editorial, ja que es considerava pràcticament una "publicació" poc periodística i pràcticament clandestina; la seva repercussió en els àmbits culturals de Catalunya, s'ha produït a partir del 2006, quan la Societat Catalana d'Estudis Històrics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, en va fer una exposició al claustre del mateix Institut, amb àmplies taules amb vidre i plafons gegants, per explicar i ensenyar tota la documentació i realització

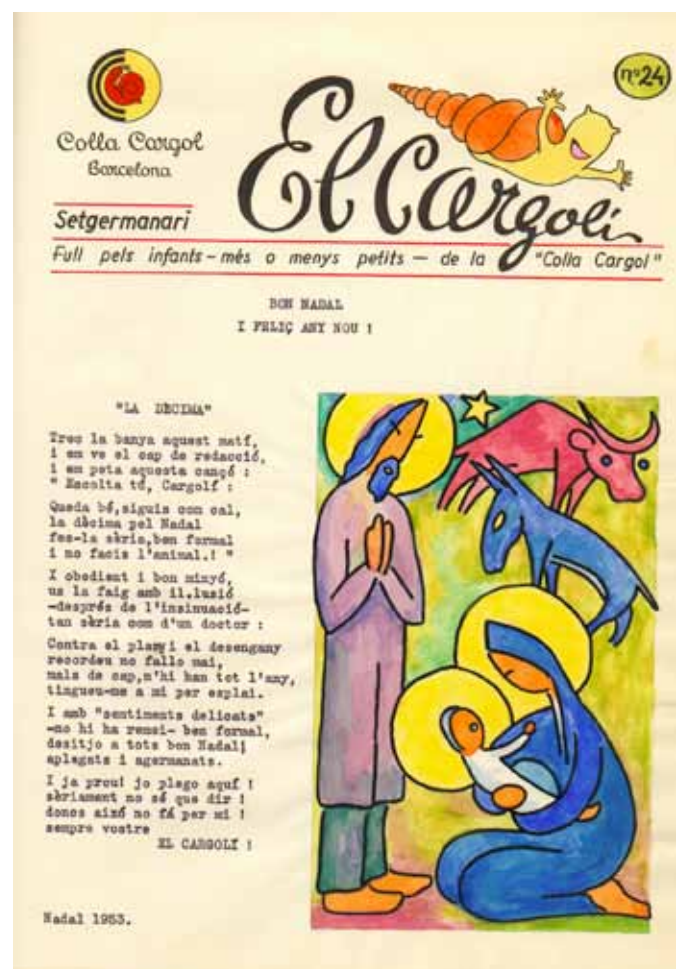

d'aquesta experiència que bé es podria qualificar d'una activitat familiar documentada que aporta cultura, civisme, i estima patriòtica, pensant com deia Salvador Espriu, que calia salvar els mots, que la llengua era la pàtria i la seva ensenya. I és Soler i Amigó que qualifica aquest tipus d'iniciatives, que de fet com aquesta no n'hem sabut trobar cap més, com "testimonis íntims de resistència cultural des de cercles restringits i dispersos, propis de la primera postguerra, reclosos en la pròpia i fràgil closca, illots únics de llibertat latent, fins que, a principis del seixanta, el país va començar a emergir culturalment i política. L'exèrcit de Franco no atenyeria mai aquella última trinxera; ni la dictadura abastaria a confiscar tota expressió catalana entre amics, entre família, ni tota voluntat i consciència de país. Aquella guerra no podria ser guanyada per les armes".

En el registre de la revista EL CARGOLÍ, hi són presents un sentiment de germanor simbolitzat en una closca d'un caragol, que és "el centre d'una espiral que es va engrandint" i que a la vegada com que es tracta d'un relat familiar, sense cap referència política exterior ni social i ni gairebé econòmica, "aquest centre era el caliu d'una mateixa llar enyorada".

Els Cargolins en la seva majoria els van confeccionar els germans Albert i Rafel Bastardes Parera i l'Albert Bastardes i Porcel (fill d'Albert); també alguns membres de la Colla, com Francesc de Sales Permanyer (marit de Carme Bastardes) -que tot i tenir una certa ceguesa feia els Cargolins d'humor dedicats a animals, com serps, peixos, girafes i altres-, Vicenç Batlle (casat amb Dolors Bastardes) o Alfred Pérez-Iborra (casat amb Montserrat Bastardes). Fins i tot alguns fills del set germans Bastardes, com Enric Bastardes, Alfred Pérez-Bastardes i M. Mercè Bastardes, van tenir l'oportunitat de fer algun número de la revista.

Per tant, EL CARGOLÍ va ser una revista que tot i que no es va plantejar mai d'arribar a un públic més enllà de la família, hauria pogut abastar diversos col·lectius, amb voluntat de ser present com a revista cultural. És clar que hauria necessitat plantejar-se'n la impressió i obrir-se a un públic interfamiliar, amb un consell de redacció i un director, i una maquetació allunyada del que fou. A més, era difícil tenir el permís legal de publicar en català, i les poques iniciatives d'aquesta mena, van ser avortades pel règim franquista, que no deixava publicar premsa en català, encara que fos infantil. Per

això tant Cavall Fort, el 1961, com L'Infantil, i no cal dir Serra d'Or, quan ja la Colla Cargol que "publicava" EL CARGOLÍ, va deixar d'existir, van haver d'aixoplugar-se sota la tutela de les diòcesis eclesiàstiques catalanes i de l'Abadia de Montserrat.

EL CARGOLÍ, (1952-1961) amb una tirada de set exemplars fets a mà, un per un, i sense fer ni soroll ni donar-se a conèixer en àmbits diferents de la família, va ser un punt molt valuós per aquells que en gaudien amb les seves pàgines. Darrerament, l'historiador Alfred Pérez-Bastardas ha publicat un estudi no venal i detallat de totes les pàgines agrupades en dos volums, per tal de comprendre millor i tenir un coneixement més exhaustiu del que van ser les activitats de la Colla Cargol, i entre elles el fenomen "periodístic" d'aquesta revista catalana, familiar, manuscrita i absolutament original.

Tanmateix, cal destacar que alguns membres de la Colla Cargol van traspasar les seves inquietuds, en revistes professionals, com el cas d'Alfred Pérez-Iborra, fundador i director de la revista farmacèutica *Circular Farmacèutica*, o els germans Albert i Ramon Bastardes Porcel, estudiants universitaris, el primer com a membre fundador de l'ADIFAD, col·laborador de la revista montserratina *Germinàbit*, i en Ramon com a fundador, juntament amb Max Cahner, de *Serra d'Or*, i també de l'Abadia de Montserrat, que encara es publica, per acabar en la fundació de l'editorial Edicions 62 el 1961, just quan EL CARGOLÍ i la Colla Cargol es "dissolien"... i no seria fins al cap de més de cinquanta anys que aquella iniciativa es donaria a conèixer.

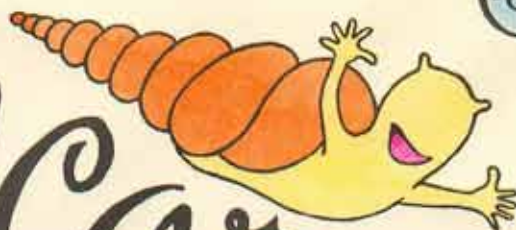

Colla Cargol
Barcelona

nº 41

El Cargol

Setgermanari

Full pels infants - més o menys petits - de la "Colla Cargol"

NOVA FAULA DE LA
VELLA GUINEU

1-XII-55.

El Viatge universal pel Pirineu de Joan Obiols

ALFRED PÉREZ-BASTARDAS

Vaig conèixer en Joan Obiols i Puigpinós ja fa un grapat d'anys, arran d'una de les moltes iniciatives que el seu esperit pirinenc havia organitzat. I em va sobtar la seva manera d'interpretar el món, que per ell podria ser la mateixa muntanya, el mateix Pirineu; per això aquesta sèrie es diu *Viatge Universal pel Pirineu* i la formen deu llibres que no són res més ni res menys que el seu propi viatge a través de les terres pirinenques, començant per Andorra que precisament és *El seient 184 de l'Assemblea General de les Nacions Unides*, i seguint per *L'Alta Cerdanya. La Suisse française*, i *La Baixa Cerdanya. Entre Barcelona i París*.

Aquests són els tres primers viatges que Joan Obiols, amb el seu tarannà explorador i xafarder, parlador i buscador de motius, de paraules, d'interrogants, d'amistats ens va oferint una visita a *El País*, tal com era i tal com és. Rutes per camins lluny de la carretera, trepitjant esglésies romàniques i ensenyant-nos els secrets de poble, del patrimoni, de costums i arrels que han quedat moltes vegades mig amagades; el secret és la gent de les encontres, el pagès, l'estudiant, el que d'una manera o altra ha escrit llibres per explicar pobles, indrets, o simple literatura de novel·la, de relat excursionista, de mirada

franca d'un paisatge irrepètible que anirem descobrint si en seguim els camins d'aquest *Viatge Universal pel Pirineu*.

I és que en Joan Obiols té la força d'escriure el que veu, sap o li han fet saber; amb gorra de pagès, amb barba grisa i ulls penetrants, escolta la gent que troba pels pobles i en busca les arrels profundes de com es viu, es menja o es pensa en aquest interessant i expressiu *País del Pirineu*.

Li encanten les olors, els colors, les històries que a través dels anys els homes pirinencs han explicat i han viscut. No té pretensió de ser cap guia excursionista –que també ho podria ser– ni cap llibre de relats o de llegendes, ni tampoc cap mena de literatura històrica, sinó simplement –extraordinàriament diria jo–, un passejar i descriure allò que es veu, i el que les persones d'aquest paisatge de muntanya li van explicant.

I sense plans, sense horaris ni cronòmetre, Joan Obiols ens va descrivint i explicant que és aquest muntanyam pirinenc talment com si fos el món, i és que ben mirat ho és. Almenys per ell, i si el seguim, també per nosaltres.

Encara recordo l'entrevista que Marcel·lí Pascual, li va fer i publicar a la revista *Viure als Pirineus* pel juliol

del 2009, i Obiols hi deia: “*als pirinencs ens costa tenir una visió global del territori*”; ell que era professor a l'Escola de Capacitació Agrària del Pirineu, mestre de català, ja havia començat els viatges pirinencs per fer-ne la síntesi de cada lloc, i de tot plegat per entendre i explicar-ne els continguts que fan del Pirineu el País més complex però a la vegada més unit del nostre territori. La Nació del Pirineu no deixa de ser la nostra terra. I aquí rau l'ànima de Joan Obiols per visitar-la per aprofundir-la, sempre comptant amb la riquesa del paisatge i el paisatge de la riquesa que els seus habitants hi aporten per donar-nos una bona lliçó del que representa i significa viure als Pirineus.

Descobrir-nos els pobles i la gent és també fer-nos conèixer aquest País Pirinenc, però a la vegada fer una repassada dels llibres que han enriquit aquest paisatge cultural, fets per autors que estimen i valoren la identitat pirinenca. Quants autors i títols ens fa conèixer en Joan Obiols mentre passem pels carrers dels pobles, i cerquem conversa a la gent que despreocupada va explicant que és ser pirinenc, com és viure a la muntanya, i quines perspectives queden a mesura que el fenomen del turisme forma part de la seva vida.

El dia 19 de juny de 2009, el digital Viure als Pirineus publicava un article de l'economista Amadeu Gallart sobre “Escriptors de l'Alt Pirineu” en què reclamava que tots aquells que es preocupin per “analitzar i estimar l'entorn altpirinenc, participessin com a individus en una onada intel·lectual que, de l'Aran a la Cerdanya

marginés vells prejudicis i s'esforcés en una anàlisi profunda del present i el futur de la nostra organització territorial”. Aquest manifest, va suposar, almenys per a mi, prendre consciència que calia obrir-se i parlar amb la gent, descriure i explicar el País, per poder tenir aquella visió territorial de globalitat de què parlava l'Obiols. I això és el que en Joan Obiols ve fent d'ençà de la publicació de la seva anterior sèrie pirinenca publicada per Garsineu Edicions ja fa una colla d'anys amb els títols d'*Esvorancs*, *Marrades*, *Nits de taverna*, *Fulls de pergamí*, *El desert verd*, *L'infern dolç*, *La cucota* i *La gramola*.

Ara, amb un nou impuls intel·lectual aquest pirinenc de la recerca i de la investigació sociològica i geogràfica ens dóna una nova visió explicada amb un to col·loquial i senzill sense deixar de ser una lliçó magistral del Pirineu, a través d'aquest assaig territorial en aquests deu títols que inclouen el Viatge Universal pel Pirineu, coeditats per dues editorials pirinenques de prestigi com són Editorial Andorra i Edicions Salòria de la Seu d'Urgell.

El lector a través dels 600 pobles visitats i de més de 3.500 entrevistes que conté l'obra de Joan Obiols hi copiarà no pas una guia, que no ho és, sinó una descripció que se'ns emporta pels camins ramaders i pels colls de muntanya, visitants els pobles i coneixent cases rurals, de pagès, tot parlant amb pagesos, camperols, ramaders, mestres, escriptors, farmacèutics, metges, excursionistes, etc., que ens fan gaudir d'un paisatge cultural que no hauríem de perdre mai, perquè cultura ho és tot, a la vegada que com Obiols desitja “fossis capaç d'exclamar: quin País!”

La Mancomunitat de Catalunya i la petició del túnel de la Bonaigua

ALBERT DE MONTJUÏC

Ara farà cent tres anys de la creació de la Mancomunitat de Catalunya, el primer govern autonòmic -encara que sense delegacions expresses- que Catalunya va tenir en el segle XX.

Caldrà recordar que per l'octubre de 1913, quan es va reunir l'Assemblea de Diputats i Senadors de Catalunya per demanar la immediata aprovació de la Llei de Mancomunitats, després d'un any d'entrebancs polítics, es va convocar una “grandiosa manifestació” a la plaça de Sant

Jaume com a suport a la petició i reclam d'aquesta llei, tot demostrant la unitat de les forces polítiques catalanes. I diuen les cròniques i ho mostren les fotografies, que aquesta manifestació fou exemplar i grandiosa.

Però el que voldríem aquí comentar són algunes iniciatives que un cop proclamada la Mancomunitat de Catalunya per l'abril del 1914, sota la presidència d'Enric Prat de la Riba, es va aconseguir amb èxit un seguit d'actuacions en els camps de les obres públiques (carreteres, camins) culturals (Universitat del Treball, ensenyament, escoles, biblioteques, pla de beques del professorat) de sanitat (ambulatoris, lluites contra les infeccions, etc.) de comunicacions (telèfons i telègrafs), que van resultar molt fructíferes. Aquestes i moltes altres accions públiques van dotar a Catalunya d'unes infraestructures molt importants, i la institucionalització cultural de Catalunya com a entitat política. I la demanda de les Delegacions a transferir va ser una constant per la realització dels objectius polítics i culturals que la Mancomunitat s'havia proposat.

I és precisament el diputat electe pel partit d'Unió Federal Nacionalista Republicana (UFNR), Albert Bastardas i Sampere com a membre de la Comissió sobre Delegacions de Serveis a Transferir hi escriu en un article publicat al diari *La Pàtria* del dia 6 de juny que *"la petició de delegacions que faci Catalunya no pot tenir el caràcter exclusivament administratiu que podria revestir la petició*

que faci el dia de demà la Mancomunitat d'Extremadura o de Castella o qualsevol altre que pugui constituir-se on no hi hagi pendent un problema nacionalista, com el que existeix a la nostra terra". La nostra mancomunitat deu ésser quelcom més que una comunitat d'interessos materials (...) "en matèria d'ensenyança, per exemple, no podem accontentar-nos amb què se'n delegui (com es proposava) únicament l'ensenyança tècnica, d'arts i oficis, belles arts, mercantil, agrícola, etc., sinó que procedint lògicament hem de demanar (com va acordar l'Assemblea de la Mancomunitat) tota l'ensenyança de Catalunya, en tots els graus i rams, des dels jardins d'infància, des de les més humils escoles rurals, fins als doctorats i als estudis superiors". I uns dies abans Bastardas demanava la creació d'una Escola de Veterinària, que fou molt ben acollida per tots els àmbits relacionats amb ella, o la proposta de què les Borses de Treball siguin ampliades per tot Catalunya, o que el sou de les dactilògrafes sigui equiparat al que cobraven els homes.

Hi ha també però uns acords i proposicions no de lleis que mereixen ser conegudes, si més no perquè en elles es veu la preocupació vers les comarques pirinenques. I jo en voldria ressaltar aquesta que és emblemàtica, perquè proposa que la Mancomunitat es dirigeixi amb urgència al Govern espanyol proposant-li amb caràcter urgent que es consignï en el pressupost de l'Estat per al 1915 una partida de dues-centes cinquanta mil pessetes "considerada necessària per a emprendre la comunicació de la Vall d'Aran amb la resta de Catalunya i d'Espanya". Aquesta proposta signada el 25 de novembre de 1914 al Palau de la Generalitat, porta les signatures dels diputats Albert Bastardas i Sampere, Ramon Riu i Vendrell i Pere Lasala. La proposta va quedar reflectida en l'acta de l'Assemblea de la Mancomunitat, en el lligall 2.779 (1914) sobre la "realització immediata de la travessera del Pirineu en el Port de la Bonaigua, mitjançant un túnel" a construir immediatament.

De tot això ara farà cent tres anys, i malgrat tenir ara el túnel nou de Vielha, en aquells anys Era Val d'Aran quedava incomunicada durant tot l'hivern i el pas del Pallars vers l'Aran pel coll de la Bonaigua, prou difícil. Cal recordar, per exemple, que la Val d'Aran no tenia cap sucursal bancària espanyola ni catalana i que per primera vegada el 1926 la Caixa de Pensions va decidir obrir un parell d'oficines per resguardar l'estalvi dels aranesos, alhora que inaugurava una biblioteca i un centre per a gent gran. De l'urgent de la comunicació amb la Val d'Aran és palesa aquesta decisió que La Caixa va

Albert Bastardas
Diputat a la Mancomunitat.

prendre deu anys més tard. Els aranesos tenien els seus estalvis i les seves relacions comercials i financeres amb els bancs francesos.

En aquest context de peticions de delegacions, que eren el símptoma clar que la Mancomunitat no volia tant sols ser un ens simplement administratiu, sinó un òrgan de govern total de Catalunya, i no és estrany que es plantegés la necessitat de reformar l'Estatut de la Mancomunitat, que resultava necessari si es volia governar en tots els àmbits catalans, per tant és d'emanava més poder, més atribucions, més força política. I vers el mes de maig de 1915, Albert Bastardas va ser elegit vicepresident de l'Assemblea de la Mancomunitat, perquè es reconeixia en Bastardas el suport en totes les tasques en defensa de la cultura i la llengua i aquest posicionament partia alhora de la seva arrel catalanista i republicana i per tant d'un membre de l'oposició. La constant precarietat en les tasques de govern de la Mancomunitat feia urgent la petició de delegacions que fins aleshores havien estat insuficients i minses per no dir boicotejades pel govern espanyol. També pel que feia a la defensa de la llengua catalana amb el *Missatge del Consell Permanent de la Mancomunitat en defensa dels drets de la llengua catalana* (març del 1916), i la demanda d'una càtedra de català a la Universitat de Madrid. Cal recordar que Albert Bastardas fou alcalde popular de Barcelona entre 1908 i 1909 en el moment que l'Ajuntament barceloní havia aprovat el famós Pressupost Extraordinari de Cultura del 1908, on es proposava la creació de quatre escoles model que tenien com a base una ensenyança catalana, amb classes unificades de nens i nenes (bisexuals en deien), d'ensenyança religiosa neutra i gratuïta. També el projecte aportava unes subvencions milionàries per l'època per a institucions catalanes, com 500.000 pessetes per la nova Biblioteca Nacional (de l'Institut d'Estudis Catalans), 250.000 ptes. pel Museu de la Ciència, altres per acabar l'Orfeó Català, per l'Ateneu Barcelonès, etc.

I com a complement en els primers dies de la Mancomunitat es va presentar una proposició no de llei demanant la supressió de la Llei de Jurisdiccions, en vigor d'ençà del 1905, amb els fets del Cucut, per la qual els insults a l'exèrcit eren jutjats i castigats per la jurisdicció militar, mentre que també es volia l'amnistia per a tots aquells que havien estat jutjats per aquests casos; i dos anys més tard, Bastardas aprofitant que es demanava els serveis de l'Estat per ser transferits com a Delegacions de la Mancomunitat "la fixació i gestió als Parcs

Nacionals, i defensa en una proposició presentada el 27 de novembre de 1916 la creació de Parcs Nacionals de Catalunya, i amb un text redactat per a ell mateix que deia: "El Consell Permanent (de la Mancomunitat) farà els estudis i les gestions necessàries perquè un dels parcs nacionals de Catalunya sigui la Muntanya de Montserrat". Signen aquesta petició Albert Bastardas, Josep Irla, Joan Sala, Ramon Riu i Vendrell. M. Guarro, M. Isern, S. Estapé i Pagès, i Isidre Riu i Puig. (Lligall 2.782 -1916. Arxiu de la Diputació de Barcelona).

Igualment, en una altra petició signada per ell es demana el cultiu del tabac a Catalunya, dient que "el lliure cultiu del tabac ha estat sempre aspiració de la Catalunya agrícola i són moltes les comarques catalanes on el cultiu del tabac ha donat i pot donar magnífics resultats". També la creació d'un premi per al Teatre Català, que fos clarament institucional.

Vet aquí algunes petites proposicions que ens han semblat d'interès. Aquella generació va fer de la Mancomunitat catalana un *self government* prou important perquè encara en alguns aspectes tècnics i culturals en

vivim. Tot això passava mentre a Europa s'esgrimia la Primera Guerra Mundial, i la solidaritat aliada donava fe de com Catalunya es decantava a favor de França i els aliats. Per això, entre el 14 i 16 de febrer de 1916 es propiciaren uns actes d'amistat intel·lectual que consistiren a enviar des de Catalunya una ambaixada molt nombrosa a Perpinyà per tal de mostrar la solidaritat i donar coratge als patriotes que lluitaven "per defensar la Llibertat i del Dret". Aquesta ambaixada era presidida per Albert Bastardas com a vicepresident de la Mancomunitat i era formada per intel·lectuals, artistes, periodistes, escriptors i polítics, prestigi dels quals era indubtable: Àngel Guimerà, Ignasi Iglésies, Francesc Matheu, Apel·les Mestres, Pompeu Fabra, Josep Pin i Soler, Massó i Torrents, Santiago Rusiñol, Josep M. Sert, Lluís Millet, Alfons Maseras, Narcís Oller, Josep Llimona, el doctor Soler i Pla, Trinitat Monegal, Joaquim Casas-Carbó, Miquel Utrillo, Josep M. Batista i Roca, Manuel Folguera i Duran, Pere Rahola, Pere Corominas, J. Garriga i Massó, Daniel Girona, etc. Es tractava d'una àmplia representació quasi oficial i Bastardas es dirigí en català a l'alcalde de Perpinyà, Mr. Denis, amb paraules d'amistat i esperança, començant amb aquell "germans de França, germans d'un i altre costat del Canigó", us venim a expressar el nostre suport. Era l'expressió del conjunt aliadòfil català, que feia costat als més de 2.000 voluntaris catalans que havien anat a lluitar contra els alemanys.

Però el cop d'Estat del general Primo de Rivera, pare del creador del falangisme espanyol José Antonio, que va resultar nefast per la Mancomunitat, que la va dissoldre i va propugnar una repressió contra el catalanisme i la cultura i llengua catalana, que va durar fins a l'arribada de la II República i la Generalitat de Catalunya del 1931. Deu anys és massa poc per la realització dels projectes que la Mancomunitat portava a cap, però malgrat això, moltes institucions culturals i institucionals són creacions de la Mancomunitat. Recordar-les ara, té el valor de pensar que l'acció política de la Mancomunitat no va ser malgrat la manca econòmica i de poder una mera execució administrativa, sinó un plantejament nacional i institucional important, com per exemple l'Institut d'Estudis Catalans, creada per la Diputació de Barcelona el 1907, la Biblioteca de Catalunya, xarxa de Biblioteques Populares, el Consell de Pedagogia, l'Escola d'Estiu per a Mestres, l'Institut d'Educació General, l'Escola Industrial del Treball, l'Escola Superior d'Agricultura, l'Escola de Funcionaris de l'Administració Local, l'Escola

Catalana d'Art Dramàtic, l'Escola Superior de Bells oficis, L'Escola de Bibliotecàries, l'Escola d'infermeres, les Oficines Lexicogràfiques (IEC), l'Estació Aerològica de Barcelona, el Servei Meteorològic de Catalunya, l'Escola de Veterinària, Servei tècnic de Paludisme, la Caixa de Crèdit Comunal, l'Oficina d'Estudis Jurídics, el Servei de Conservació i Catalogació de Monuments, l'Escola d'Alts Estudis Comercials, etc.

No podem oblidar entre moltes altres actuacions, com va ser la Mancomunitat que va realitzar la salvació de les pintures murals de la Vall de Boí, quan algunes d'elles ja estaven arrancades, embalades i preparades i venudes per enviar-les a l'estranger. No hi varen ser a temps, pel xantatge i engany, de les que pertanyien a Mur, com de múltiples peces d'arquitectura (mig claustre del Monestir de Cuixà) i Majestats i Crists, com també retaules i frontals d'altar (l'anomenat de Martinet (que probablement fos d'Aransa) i ara és als Estats Units, el de l'església de Saga (actualment a París) o el de Guils de Cerdanya, que va passar per diverses mans fins a anar a parar al Museo del Prado.

Malgrat aquesta ingent feina, la Mancomunitat de Catalunya, sota les presidències de Prat de la Riba i de Puig i Cadafalch (del qual ara celebrem el 150 aniversari del seu naixement) no tenia una sortida política, com es va poder comprovar el 1923-1924 amb la seva dissolució, dins el règim polític de la monarquia alfonsina, que va recolzar el cop d'estat de Primo de Rivera, sobretot si no hi havia un canvi de mentalitat dels partits governamentals espanyols. El convenciment de què tan sols el republicanisme podia aportar un nou impuls a les demandes nacionalistes del catalanisme polític integral, va fer de detonant el 1931, per la proclamació de la II República i la Generalitat de Catalunya. Potser per això, el diputat Albert Bastardas creia que no es podia ser autonomista i nacionalista del tot si no s'era republicà, doncs tan sols aquell règim podria satisfer les demandes del nacionalisme català. I la història li va donar la raó, almenys en els primers anys trenta. La Mancomunitat, doncs, va servir com a preludi del Govern català de la Generalitat republicana.

La Confraria del Roser de Bolvir (1612-1793)

NÚRIA CASAMITJANA CUCURELLA

Introducció

La devoció a la Mare de Déu del Roser ha estat molt estesa a Catalunya, de forma que en moltes esglésies hi podem trobar una capella sota aquesta advocació.

Les confraries del Roser i les festes populars que s'organitzaven amb motiu d'aquest culte, van encarrilar l'èxit de la devoció. En combinar el vessant religiós amb el sentiment de pertànyer a una col·lectivitat, permetien desenvolupar una vida social on tot el poble es trobava implicat en un temps i una societat molt regida per preceptes religiosos (1).

Normalment s'instituïren en parròquies, encara que també en alguna ermita, ja que es necessitava un lloc concret que servís de referent per dur a terme el culte en el vessant col·lectiu, com era resar el rosari, cantar els goigs, iniciar-hi les processons o celebrar-hi les misses en dies assenyalats.

A la parròquia de Bolvir s'institucionalitzà la confraria del Roser el 1617, però ja hi era establerta d'anys abans.

Expansió de les confraries

És difícil d'establir quan va començar la devoció a la Mare de Déu del Roser, però sí que podem afirmar que a finals de l'edat mitjana ja hi era, que a finals del segle XV mitjançant els dominics apareixen les primeres confraries del Roser i que és sobretot a finals del segle XVI i durant el XVII quan es produeix la seva gran propagació (2).

La primera confraria del Roser es fundà a Colònia el 1475. La confraria més antiga de Catalunya va instituir-se a finals del segle XV al convent de Santa Caterina de Barcelona (3) i a partir d'aquesta en sorgeixen d'altres a tot el Principat, com l'establerta de seguida en el convent dels dominics de Puigcerdà.

La Contrareforma catòlica, que començà amb força després del Concili de Trento, pretenia una uniformització del culte evitant la devoció a cultes locals, i volia fer-ho a través de la devoció a la Mare de Déu, en contraposició a les creences protestants que no admetien veneracions a cap tipus de sant ni la representació en imat-

ges. Fins a l'edat moderna les advocacions marianes eren devocions normalment locals, amb motiu d'una imatge trobada o una aparició, i per tant no tenien sentit fora de l'entorn original. La devoció al Roser en canvi no estava localitzada geogràficament i no anava lligada a una població, no era un culte local encara que després arribés a ser viscuda com a pròpia del lloc. En aquest context es va propiciar el culte al Roser que va tenir una expansió important després del Concili de Trento (1563) i encara més a partir del 1571, amb motiu de la batalla de Lepant, quan el Papa Pius V, que era dominic, va atribuir la victòria de les tropes cristianes a la intercessió de la Mare de Déu del Roser. Posteriorment l'any 1573 el Papa Gregori XIII va declarar la data de la batalla, el 7 d'octubre, festa universal del Roser, en lloc del primer diumenge de maig, que tenia més arrelament popular.

A grans trets, els objectius de les confraries del Roser eren fomentar la devoció a la Mare de Déu amb la pràctica del rosari i beneficiar-se així de les pregàries que uneixen els confreres de tot el món, tenir cura del manteniment de les capelles del Roser i participar en els actes litúrgics relacionats amb aquesta devoció. Alhora i, no menys important, també ho era donar ajut, espiritual i material, als confreres; per exemple en els enterraments i també en cas de males collites, de penúria econòmica o en cas de malaltia. Per això les confraries solien guardar un contingent de blat que servia per auxiliar les famílies necessitades. Podia ser-ne membre qualsevol persona sense pagar res per ingressar-hi.

Les confraries constituïen un dels pocs espais per mitjà del qual una gran part de la població, incloses les dones, podia tenir un paper actiu en la societat del moment, ja que tot i la seva vinculació amb les parròquies, van anar guanyant un marge d'autonomia ampli. Això explica en bona part el gran èxit que van assolir, ja fossin estrictament religioses o bé professionals (4).

Els confreres del Roser organitzaven diverses activitats; les més conegudes i documentades eren les processons el primer diumenge de mes, sobretot cal destacar-ne les del primer diumenge de maig i el primer diumenge d'octubre, processons que acabaven davant

la capella del Roser amb el cant dels goigs. També les confraries actuaven com a dinamitzadores de la vida social, mitjançant la realització de banquets, balls i diversos actes on tot el poble participava. A partir de la gestió dels seus ingressos (que provenien de diverses activitats, com rifes, balls de majors, recollertes) es pot veure quina era la incidència de la confraria en la societat, i en certa manera, el grau de poder i influència que exercien.

Durant el regnat de Carles III es va pretendre controlar i reduir el nombre de confraries perquè consideraven que es prenia massa llibertat, que eren institucions supèrflues i festives amb despeses elevades que no beneficiaven al país i que tenien massa influència social. En aquest context el comte d'Aranda, president del *Consejo de Castilla*, el setembre del 1770 va demanar als corregidors que els ajuntaments fessin una relació de *hermandades, cofradías, congregaciones, gremios, y cualesquiera especie de gentes colegiadas que celebren una o más fiestas en el año* amb detall del nombre de festes i despeses. Aquest cens de les confraries és un document que proporciona una panoràmica de la situació, malgrat les omissions intencionades dels informants locals que temien una fiscalització de les dades aportades (5). No eren pors sense fonament, ja que el 25 de juny del 1783 es va publicar una *Real Orden de Supresión* que va abolir totes les confraries sense aprovació oficial, i va establir que les que en tenien redactessin de nou els estatuts i els presentessin al *Consejo de Castilla* per a l'aprovació. Moltes no ho van fer i van acabar desapareixent (6).

Constitució i estatuts de la Confraria del Roser de Bolvir

A la Cerdanya, a més de la confraria mare de Puigcerdà hi ha constància de l'existència de confraria del Roser a Estavar, Ocejá, Enveig i Bolvir.

La d'Estavar ja estava fundada el 1607, i la de Bolvir sembla que ho estava el 1612, perquè segons explica Jean Sarrète (7) en un manuscrit conservat a la parròquia es deia que s'havien perdut els papers de la confraria a causa de l'epidèmia que hi hagué aquell any i que es va tornar a constituir l'any 1617 per escriptura davant del notari de Puigcerdà Domingo Montaner, de data 17 de desembre.

“En lo any 1617, y als 17 del mes de dezembre, lo Reverent Pare Fra Jacinto Quès, de la Orde de Predicadors, aben prèsa llicentia y autoritat del molt Reverent Pare Fra Joan del Valle, provincial de la Provincia de Arago, funda la Confra-

ria de Nostra Senyora del Roser, en la iglesia parrochial de Santa Cecilia del lloch de Bolvir, terra de Cerdanya y bisbat de Urgell, sent rector de dita parrochia lo Reverent Mossen Niubo, balle Domingo Jordana, y consols del dit lloch Antony Sunyer y Cosma Casamitjana.”

Tot el que exposa, Sarrète afirma que ho ha extret de l'Arxiu de la Parròquia de Bolvir, on hi ha també el Llibre de la Confraria *“Llibre en lo quai estan acentats los Confreres del Roser de la parroquia de Santa Cecília de Bolvir. comensat al 13 de agost 1656, sent rector lo Reverent Senyor Miquel Portaria y predicador lo Reverent Pare Fra Benet Martí, de la Orde de Predicadors”*.

Aquesta escriptura de constitució de la Confraria, l'he buscada a l'Arxiu Comarcal de la Cerdanya però no hi és, encara que sí que s'hi conserven diversos llibres de protocols del notari Montaner.

També he buscat amb el màxim interès el Llibre de la Confraria, en primer lloc a l'Arxiu del Bisbat d'Urgell on no hi és entre els documents de la parròquia de Bolvir ni entre els diversos documents relatius a les confraries, i posteriorment als Archives Départementales des Pyrénées Orientales de Perpinyà que conserva el fons de Jean Sarrète, rector de Palau. És un fons totalment classificat i indexat, on he pogut revisar les notes manuscrites que Jean Sarrète va escriure per redactar l'article, però sense que aquests textos aportin res de nou al publicat, i sense que s'hi conservi el llibre de la Confraria, com podia passar per aquelles casualitats que a vegades hi ha.

Els estatuts de la Confraria del Roser de Bolvir segueixen les directrius que des dels inicis regien les Confraries del Roser per aprovació papal, sobre obligacions i privilegis dels confreres, la seva inscripció i les festes a celebrar. Jean Sarrète les transcriu en el seu article:

“Primerament, ordenam que totes les persones de qualsevol grau o condició que sien, puguin ser Confreres desta Santa Confraria, fentse escriure en lo llibre de ella per algun religiosos de la Orde

de Predicadors que tinga autoritat o licencia de religio o qualsevol altra persona que tinga esta facultat, laqual, en esta Parrochia, te lo Senyor Rector que vuy y en temps esdevenidor sera ; y asso sie sens pagar cosa ninguna a la entrada, sino allo que graciosament voldran pagar.

(...) Mes avant, constituim y ordenam que qualsevol Confrare estiga obligat a dir, cada semana, un Rosari cumplit, ço es: cent cinquante Ave Maria, y quinze Pare nostre; y si no pot tot junt, lo diga dividit, y de la manera que puga, avertint que la semana que aquell dira, sera participant de tots los bens y festivals, com son : dejunis, oracions, almoynes, penitencias, sacrificis, y les demes bones obres que dins tot lo mon faran los Confreres desta Santa Confraria. (...) Noto que, si deixan de dir lo Rosari no peccan, sino que restan privats de tot lo be espiritual sobredit, si lo dexar de dit Rosari sera per culpa y propria negligencia. Pero, si lo dexar de dirlo, sera ab justa causa, y no poden lo dir, procurara que altra persona, en son nom, lo diga, no restara privat de la sobre dita participacio dels bens espirituals.

(...) Item, ordenam que, si algun Confrare voldra dir lo Rosari per algun difunt, primer lo fasse escriure en lo llibre de la Confraria, si no es que ja en ell antes estiguera escrit ; y que escrit en lo llibre de la Confraria, la semana que per lo tal difunt dira lo Rosari enter, participe en lo Purgatori, per modum sufragii, lo que participan assi los vius, que es la communicacio dels bens espirituals, y guanye les indulgencies, com si personalment aquell difunt digues lo Rosari.

(...) Item, ordenam ques fassen quatre anniversaris per los Confreres difunts : lo primer, lo die següent dempres la Purificacio de Nostra Senyora ; lo segon, dempres la Annunciacio ; lo tercer, dempres de la Assumptio ; y lo quart, dempres de la Nativitat de Nostra Senyora. Y ames de estos quatre anniversaris, volem que, quant algun Confrare morira, los demes, y cada un en particular, diga per la anima de tal difunt un Rosari.

(...) Item, ordenam que tots los anys, si no tindran predicador, lo dia de la festa del Roser, un dels Pabordes o altre persona, portin lo llibre, en lo qual estan escrits los Confreres, al convent mes cercant de la Orde de Predicadors, pera que lo Prior o principal President del Convent, aprobe de nou, quiscun any, los Confreres escrits, firmant alli son nom.

(...) Item, ordenam y volem que los pobles, en losquals esta fundada esta Santa Contraria, senyalen un dia en loqual quiscun any se celebrara y fara una molt solemne professo de Nostra Senyora del Rosari, portant en ella la sua Santa Imatge. Faran, en aquest dia, tots los regositjos y festas possibles, en honra y alabança de Maria Santissima y del seu Santissim Rosari, peraque axi, com en lo dia de Corpus es alabat, engrandit y adorat lo Fill, en esta festa sia alabada, engrandida y reverada la Mare, ab les mostres possibles de alegria.”

I comenta Jean Sarrète que aquestes constitucions havien de ser amb poques diferències aproximadament les mateixes que podien tenir les altres confraries del Roser de la Cerdanya, que no es conservaven.

Amb ocasió de la fundació de la Confraria de Bolvir, a més dels estatuts, es van pactar els següents acords amb els dominics de Puigcerdà segons l'Acte de fundacio, ço es capitulacio, feta per los Pares de Sant Domingo de la Orde de Predicadors de la Vila de Puigcerda, ab los homens, o, Comuna del lloc de Bolvir, terra de Cerdanya, bisbat de Urgell, en i sobre la institucio de la Contraria de Nostra Senyora del Roser, en la iglesia parroquial de Santa Cecilia de dit lloc, instituida y fundada als 17 de desembre de 1617:

“En i sobre la fundacio, i ordinatio de la Confraria de Nostra Senyora del Roser, fundada en la iglesia parroquial de Santa Cecilia del present lloc de Bolvir, per i entre los Pares i Convent del monastir de Sant Domingo de la Villa de Puigcerda, i los homens i Comuna de dit lloc de Bolvir, son estats fets los capitols i pactes següents : Et primo, es pactat que dita Comuna se obligaria, com de present se obliga, en donar, i contribuir a dit Convent i Pares de aquell, quiscun any, mitja carrega de segla del que se aplegara per dita Confraria, o, del que a dita Comuna ben vist sera.

Item, que dita Comuna aja de tenir, i illuminar dita iglesia decentment.

Item, que en dita Confraria, se haja de crear un Prior, lo qual, en absentia del Pare Prior, qui vuy es, o, per avant

sera, tinga carrech de scriure los Confreres en lo llibre que per dit efecte se fara, i quiscun any, passada dita festa, lo aja de aportar en dit monastir, pera donar compta, i raho, del que en aquel se aura fet.

Item, mes avant lo Pare Fra Hyacinto Ques, usant per ade- no de la llicencia, i facultat, a ell concedida per lo Pare Provin- cial de dit monestir, anomena, per a Prior Provincial de dita Confraria, al Reverent Miquel Niubo, rector de dit lloc, loqual en dit nom exercesca i fassa tot lo demun dit.

Item, dit Pare Fra Hyacinto Ques, usant de la potestat predita, crea y anomena, per paborde de dita Confraria a Domingo Jordana, batlle de dit lloc, i a Miquel Bosom, consol del mateix lloc ; i per ajudants de estos a Jaume Bosom, i a Valenti Vaquer, fadrins ; i per pabordessas a Raphaela Ca- samitjana, i a Madalena Sunyer ; i per ajudants de estas a Margarida Managat, i a Isabel Pujol, fadrinas ; tots losquals predits tingan carrech, i cuidado, de aplegar per dita Confra- ria lo que poran.

Testium firma : Dominici Jordana, bajuli dicti loci, Anto- nii Aimar, Cosmae Casamitjana, consulis loci predicti, Petri Sunyer, Francisco Sunyer, omnes agricolae dicti loci de Bolvir.”

També esmenta Jean Sarrète que el llibre de la Confra- ria recull, com és d'esperar, el nom dels inscrits i entre ells noms de personatges importants de la Cerdanya a més dels de molts habitants de Bolvir del segle XVII i XVIII que en van formar part. Alhora expressa que aquest do- cument deixa clar que el 1617 els dominics de Puigcerdà depenien de la província d'Aragó i que conté el nom de nombrosos dominics del convent que van anar a predicar a Bolvir amb motiu de les festes de la Confraria.

Aquesta festa segons els estatuts del 1617 s'havia de celebrar el primer diumenge d'octubre però podien va- riar la data. A partir de 1701, la data es va fixar el primer diumenge de setembre, entre el 1708 i el 1724 el darrer diumenge de novembre, i des de l'any 1725 altra vegada al mes de setembre. Però la regla tenia excepcions, se- gons diverses circumstàncies, i fins i tot es podia supri- mir “per la calamitat del temps” com va succeir els anys 1734, 1739, 1740 i 1742.

El dia de la festa principal es passaven els comptes i es renovaven els càrrecs de pabordes i pabordesses en presèn- cia del visitador, rector, batlle i cònsols, així com dels dig- nataris de la Confraria el mandat dels quals acabava.

El Llibre de la Confraria també recull segons Sarrète detalls de la festivitat, com que hi assistien vuit cape- llans i una cobla de músics retribuïts pels pabordes amb l'àpat inclòs. També que cada any, dies abans de la fes- ta de la Confraria les pabordesses feien una recollida de blat que solia arribar fins a tres mesures. Posteriorment l'enviaven als flequers de Puigcerdà i en feien diverses coques que es distribuïen durant la diada.

La Confraria del Roser de Bolvir està documentada com a activa en el cens del comte d'Aranda de 1771, se- gons informe que envià Miquel Illay, alcalde de Puigcer- dà sobre *Estado de las cofradías, hermandades y congrega- ciones correspondientes a Puigcerdá, junto con los pueblos de su partido* (8).

Sarrète diu que va acabar desapareixent el 1793.

Capella i retaule

Les cerimònies de la Confraria se celebraven a la capella pròpia del Roser. Sembla, pel que explica Jean Sarrète, que en inici era situada en el braç dret del transsepte de l'església parroquial, i que la capella comptava amb nombrosos embelliments gràcies a les donacions dels confreres i altres habitants de Bolvir.

I diu Jean Sarrète, transcrivint literalment el llibre de la Confraria, que el 15 de desembre de 1673 els pabordes van pagar “una dobla al Senyor Visitador, per la llicencia de foradar la iglesia de Nostra Senyora de Esperansa per fer una capella de Nostra Senyora del Roser” i que es van reservar altres quantitats per al 1674 “per fer la capella de Nostra Senyora del Roser “. I continua explicant, ja amb paraules seves, que “l'autel du Rosaire s'embellit d'un beau retable en bois, composé de quatre panneaux représentant les mystères

joyeux, de colonnes avec anges et raisins héraldiques, de deux gradins ornés de têtes d'anges et de roses symboliques."

Alhora comenta que el 1684, la Confraria de Bolvir va pagar a un pintor decorador "2 escuts, per fer pintar las imatges de Nostra Senyora del Roser", i el 1687 una nova quantitat per "pintar la mitat de la capella".

El control de les parròquies i altres temples es feia a través de les visites pastorals, durant les quals el visitador en revisava el funcionament tant dels aspectes materials com de compliment dels seus preceptes, assenyalava i autoritzava els canvis que s'havien de fer i fins i tot podia arribar a posar sancions. El que parli en plural d'imatges de Nostra Senyora del Roser, s'explica perquè normalment una era la que estava a l'altar (o en el retaule) que no sortia de l'església i una altra la processional.

Com que no hem pogut consultar el Llibre de la Confraria, document original que tenia a les mans Jean Sarrète quan va redactar aquest text, es fa difícil copsar el detall de la informació que transmet. Tanmateix, les seves paraules ens porten a relacionar també a Bolvir, com en moltes altres poblacions, la devoció a la Mare de Déu del Roser amb la construcció d'un retaule, que podia ser fins i tot un procés anterior a la fundació de la confraria (9).

Si ens acostem des de la perspectiva del Roser al retaule gòtic del segle XV (sigui o no el que comenta Sarrète que el 1674 embellia l'altar de la Confraria) de seguida identifiquem la iconografia que hi ha representada com els "Set Goigs de la Mare de Déu" que es canten en els Goigs de la Mare de Déu del Roser, acte molt rellevant d'aquesta devoció.

Els goigs són inicialment una lloança als Set Goigs de la Mare de Déu, els *Septem Gaudia* de l'edat mitjana, en el que cada estrofa comença amb la paraula *Gaude* i continua amb un dels següents moments assenyalats de la vida de Maria: Anunciació, Nativitat, Adoració dels reis, Resurrecció, Ascensió, Pentecosta i Assumpció-Coronació de la Verge. Aquest himne fou difós a tot Europa, principalment a partir del segle XIII, gràcies a la tasca que realitzaren els dominics.

A Catalunya aquests goigs els trobem de manera sistemàtica ja en el segle XV i són, quant a contingut, comuns a totes les confraries del Roser encara que poden presentar alguna variant de lletra en la darrera estrofa (10).

Al retaule del segle XV de Bolvir hi ha representats els Set Goigs de la forma següent: els cinc en què la prota-

gonista és Maria (Anunciació, Nativitat, Adoració dels reis, Pentecosta i Assumpció-Coronació de la Verge) en el mateix retaule, i a la predel·la els dos goigs que corresponen als dos moments de la vida del Fill (Resurrecció i Ascensió) al costat de l'*Ecce Homo* central, a més de Sant Antoni i Sant Rafel en els laterals.

Sense intentar forçar cap conclusió, i a falta de més dades, podria molt ben ser que en l'origen de l'encàrrec del retaule hi hagués la devoció a la Mare de Déu del Roser, viscuda a Bolvir des de molt abans de la institució formal de la Confraria i incentivada segurament per la proximitat del convent dels dominics instal·lats des del 1290 a Puigcerdà.

Bibliografia

- (1) Capdevila Werning, C.: «Les confraries del Roser al Pirineu i Prepirineu gironí en època moderna. L'encàrrec d'obres d'art: Manifestació de poder local». *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 2006-07, núm. 5 (octubre 2008), p.197-210.
- (2) Piñero Subirana, J.: «El Roser: un culte ric i divers d'arrels ancestrals». <https://sites.google.com/site/jordipinerosubirana/temes-d-interes/temes-culte-del-roser> (consultat el 30 gener del 2017).
- (3) Capdevila Werning, C.: *La devoció del Roser a la Diòcesi de Girona del segle XVI al XIX: confraries i imatges*. Tesis Doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 2015, p. 92.
- (4) Piñero Subirana, J.: «El Roser: un culte ric ...», *op.cit.*
- (5) Puigvert Sola J.M.: *La parròquia rural a Catalunya (segles XVII-XIX, Bisbat de Girona)*. Tesis Doctoral. Universitat de Barcelona, 1990, p. 512-522.
- (6) Romero Mensaque, C.J. *Un paradigma de la religiosidad popular moderna en España: la devoción del Rosario y sus cofradías*. Universitat de Múrcia. Facultat de Lletres, 2014, p. 5.
- (7) Sarrète, J. «La Confrérie du Rosaire en Cerdagne». *Revue Catalane*, 1919, núm. 155, p. 194-197; núm. 156, p. 213-216; núm. 157, p. 230-233; 1920. núm. 160, p. 39-43; núm. 168, p. 221-224; núm.169, p. 238-240.
- (8) Archivo Histórico Nacional. Madrid. Signatura: CONSE-JOS, 7106, exp. 65, N. 8.
- (9) Capdevila Werning, C.: «La devoció del Roser a la Diòcesi de ...», *op.cit.*, p.151.
- (10) Capdevila Werning, C.: «La devoció del Roser a la Diòcesi de ...», *op.cit.*, p.96.

La farmàcia de Llivia*

JOSEP MARIA PLA I DALMAU

Article reproduït amb permís de la Revista de Girona, publicat en el núm. 66 de 1974. El treball va ser presentat en el I Congrés Internacional de Història de la Farmàcia, a París, el 1973. Traducció i notes per Alfred Pérez-Bastardas.

La Cerdanya

En ple cor del Pirineu Oriental entre les cadenes muntanyoses d'Andorra i del Canigó, es troba la formosa comarca coneguda amb el nom de La Cerdanya.

Per la vall de Cerdanya transcorren les aigües dels rius Segre, Èguet i Er, i la dels diversos afluents que contribueixen a fecundar les exuberants prades d'aquesta comarca. En els seus boscos predominen les Abietàcies (*Abies* i *Pinus*, *P. sylvestris* i *P. uncinata*). Una consideració especial mereix la flora silvestre de la Cerdanya, doncs les condicions edafològiques i climàtiques creen un hàbitat idoni perquè pugui oferir un abundant i excepcional conjunt d'espècies botàniques d'interès farmacèutic, és a dir, un bon conjunt de plantes medicinals d'excel·lent qualitat.

Llivia

La perfecta i definida unitat geofísica que constitueix la Cerdanya, està tallada de NO a SE per l'actual línia fronterera franco-espanyola; i en la part més septentrional, que correspon territorialment a França, s'hi troba un petit enclavament, d'un 12 Km² de superfície, que pertany a Espanya: aquest enclavament integra el mu-

nicipi de Llivia, població que antigament fou capital de la Cerdanya.

Comercialització de la riquesa farmaco-botànica de La Cerdanya

En l'edat mitja, aquestes comarques pirenaïques tenien importants monestirs, a on sota l'austeritat de l'arquitectura romànica. S'elaboraven diversos medicaments. En les proximitats de La Cerdanya, existien en els segles XI i XII, monestirs notables com els d'Arles de Tec, Sant Martí del Canigó, Sant Miquel de Cuixà, Santa Maria de Ripoll, Sant Joan de les Abadesses, Sant Serni de Tavèrnoles, etc. Normalment en cada monestir existia un jardí per cultivar plantes medicinals, i és lògic que l'atenció dels monjos es polaritzés en el cultiu de plantes més o menys diferents de les que l'exuberant Naturalesa oferia en les proximitats del cenobi.

No és aventurat considerar que els monjos reconeguessin la qualitat de les espècies botàniques silvestres utilitzables com a medicaments, que aquesta condició fos divulgada, i com que en aquella època es tenia en gran estima l'herboristeria medicinal, va sorgir la idea de recol·lectar-les i comercialitzar-les; la Cerdanya, via

la Seu d'Urgell, comercialitzava amb Catalunya, i pel coll de la Perxa, amb el Conflent i el Rosselló; en aquesta època, precisament, Montpeller es convertia en una destacada Universitat, amb una importantíssima Escola de Medicina, i Marsella era un gran mercat internacional de matèries farmacèutiques, especialment vegetals.

La Farmàcia de Llívia

La lògica i natural evolució de les activitats de recol·lecció i comercialització de plantes medicinals va portar a l'elaboració d'alguns preparats galènics, i va derivar, probablement vers el 1415 segons dades tradicionals de la Vila, amb la fundació d'una Oficina de Farmàcia.

Actualment no existeix l'immoble que fou la primitiva Farmàcia de Llívia i no es tenen dades concretes sobre la situació; les vicissituds històriques de la vila i de manera especial la destrucció del castell a últims del segle XV, contribueix a explicar aquesta falta de dades.

Mercès a la sagacitat investigadora del Dr. Ramon Jordi González, tenim una interessant informació: el 1594 un tal Jacobo Bossan exercí sense una titulació idònia la professió d'apotecari a Llívia, i degut a això, el Dr. Joan Amat, Tinent del Protomedicat del Principat, va ordenar tancar l'establiment, amenaçant que si no complia l'ordre li imposaria una sanció de 25 lliures.

Com que Bossan va al·legar als que el visitaven el propòsit de tancar o llogar l'oficina farmacèutica a qui pogués legalment exercir d'apotecari, va induir raonablement al Dr. Ramon Jordi a considerar que, en aquells moments, no existia a Llívia una altra farmàcia, ja que s'hagués referit en els informes del Dr. Amat i de Joan Pousich; creiem també que es pot pensar que davant les dificultats, i per no deixar a Llívia sense l'Oficina de Bossan, no es va complir immediatament l'ordre del tancament.

La farmàcia de Llívia, a partir del 1660 va adquirir una especial importància; aleshores van començar a regir-la els membres de la família Esteva, una "dinastia" de farmacèutics que van estar al front d'aquella oficina durant 260 anys sense interrupció.

El Dr. Ramon Jordi va tenir la felicitat de consultar el cens que en l'any 1671 i per ordre del Protomedicat es va fer en el Principat de Catalunya amb objecte de tenir controlats els apotecaris existents en el terreny de la seva jurisdicció, i en aquest cens no apareix cap apotecaria a Llívia. Va desaparèixer, doncs La farmàcia de Llívia en aquesta època? No ho podem assegurar, però és possible que si Bossan, no va trobar faci-

RAMÓN ARDID

tats per traspassar l'apotecaria, i com la existència d'una Oficina de Farmàcia, devia resultar imprescindible per la comarca cerdana, aquesta hauria continuat existint, encara que fos sense legalitzar, màxim si, com es pot deduir L'apotecaria era més aviat una botiga d'herbes i de drogues, sense la pretensió d'expedir medicaments, de "calitat" com es considerava la Triaca Magna, el Mitridat La Confecció de Jacints o la confecció anacardiana. Aquesta condició essencialment herborista que atribuïm a la primitiva farmàcia Esteva queda confirmada pel fet que, amb motiu de la visita realitzada el 1774 pels inspectors de Barcelona, s'advertí al farmacèutic Esteva que calia dotar a la seva oficina de les existències necessàries, i sobretot de Triaca. En aquests temps, en molts monestirs existien magnífiques instal·lacions farmacèutiques, controlades per monjos sense cap titulació oficial. D'altra banda, com que per rebre el títol de farmacèutic, a més de l'examen s'exigia haver realitzat

fer-los en apotecaries de la Ciutat Comtal, és comprensible que els primers membres de la dinastia Esteva no fossin farmacèutics titulats, doncs a un cerdà no li era tan fàcil passar-se cinc anys de pràctiques a Barcelona. Finalment, cal dir que aquesta època correspon als anys del tractat dels Pirineus (1659), per la qual cosa Llívia va quedar aïllada i rodejada de territori gal, de manera que la comunicació amb Barcelona deuria resultar més difícil, inclús pel control del Protomedicat.

Després la situació s'hauria normalitzar legalment; el propi Dr. Ramon Jordi va trobar una dada de gran interès: el 1727, Nicolás Esteva, fill del "farmacèutic de Llívia", realitzava pràctiques d'apotecari en l'Oficina que Josep Ignasi Mallar posseïa en el Born barcelonès, i es va titular el 1763. I l'existència d'un receptari datat del 1725 permet deduir que l'apotecaria de Llívia funcionava aleshores amb tota legalitat.

A partir de principis de segle XVIII, tots els Esteva

SANTA URSULA. MARC DELCOR

SANTA LLÚCIA. MARC DELCOR

SANT FRANCESC D'ASIS. MARC DELCOR

SAVI ANTIGUITAT CLÀSSICA - DIOSCÒRIDES. MARC DELCOR

teva de Llivia realitzava pràctiques en l'Oficina barcelonessa de Miquel Coll (del carrer Regomir), data trobada igualment pel Dr. Jordi.

En el segle XVIII Llivia deuria potenciar la seva antiga importància; en 1698, és a dir al finalitzar el segle XVII, fou designada com "Lugar real de la Vegueria de Puigcerdà", aportant-li un nou prestigi; a més l'estabilitat que tenia la zona pirinenca després del Tractat del Pirineus del 1659 i la simpatia amb què els cerdans contemplaven la conservació de la sobirania espanyola sobre Llivia, contribuï a la prosperitat, el que explicaria que quan es verificà la inspecció de 1744 Llivia tenia, a part de la farmàcia Esteva, dues apotecaries més, metge i cirurgià, i ja comptava amb una població de 777 habitants.

Les altres dues apotecaries eren les de Guillem Colomer i de Llorenç Calvet. El primer era fill d'un altre apotecari nascut a Llivia que havia realitzat les pràctiques en les Oficines de Josep Comas i Ferran (1760) i de Pau Antoni Bertran i Custó (a partir de 1761) Les dues de Barcelona. L'altre, va realitzar les pràctiques en diverses farmàcies barcelonines: les d'Ignasi Ametller (1757), Pau Rabasa (1758), Francesc Horta (1758 a 1761) i Jaume Traveria (1761-1762), i va tornar amb Ametller (1763-1766), titulant-se el 1774.

Quan el 1898 es va fundar el Col·legi Oficial de Farmacèutics de Girona, el titular de la Farmàcia de Llivia era Josep Esteva Guilló, nascut a la mateixa vila el 1863, que es titulà farmacèutic el 3 d'agost de 1885 a la Universitat de Barcelona.

El darrer farmacèutic de Llivia fou Antoni Esteva Canal, que va obtenir el títol de llicenciat a Barcelona el 8 de novembre del 1912; col·legiat a Girona el 1918, succeí el seu pare com a titular de la Oficina de Llivia.

Arribats al 1926, el farmacèutic Antoni Esteva va traslladar la seva farmàcia a Puigcerdà, segurament degut a que la vila de Llivia ja no era el centre comarcal d'antuvi i Puigcerdà passava a ser el centre comercial de Cerdanya; a la vegada que degut a la Primera Guerra Mundial, havia adquirit encara més preponderància. El Col·legi de Farmacèutics de Girona autoritzà aquest trasllat el 7 de juliol del 1926.

No obstant això, el material d'instal·lació de l'antiga farmàcia de Llivia no fou traslladat a Puigcerdà; sinó que va quedar emmagatzemat en la mateixa vila.

Entre el considerable tresor que ens ha deixat l'antiga farmàcia de Llivia, hi trobem un receptari que correspon a l'any 1725 i que molt probablement correspon a

ANTONI ESTEVA, ÚLTIM FARMACÈUTIC.

CORDIALER. MARC DELCOR

l'inici d'una nova etapa en les activitats d'aquesta farmàcia. És probable que després de seixanta cinc anys d'estar al front de la titularitat d'aquesta oficina per part de la família Esteva, el farmacèutic que en aquell moment n'era titular es decidís a reinstal·lar-la amb el màxim esplendor tot dotant-la de diversos components d'interès.

Una d'aquests components va ser una bella fornícula barroca, tallada en fusta, policromada i daurada, que corona una altra més petita on hi ha una imatge de la Verge del Roser; la fornícula gran feia de cordialer, ja que té petites lleixes on es podien col·locar les botelles de tintures i pots d'extractes i certs productes químics, dels quals, en la pràctica farmacèutica corrents, no se'n necessitaven gaires quantitats. És molt probable que aquesta fornícula fos realitzada per Sunyer o pels seus col·laboradors, doncs sembla que el famós tallista va ser qui construï el retaule de l'església de Llúvia –destruït– i també se li atribueixen els retaules de l'església de Prada de Conflent i de l'Ermitatge de Font-romeu; en aquesta última església, precisament està enterrat un fill seu; sembla ser que Sunyer també va col·laborar en la realització dels esplèndids retaules de les esglésies de Cadaqués, Palafrugell i Arenys de Mar.

Un altre element notable és la col·lecció d'albarel·los o pots en forma de canó que corresponen a diversos èpoques; aquesta col·lecció consta d'un centener i mig d'albarel·los, 23 dels quals, de ceràmica blanca i dibuixos en blau, són del segle XVII (segurament adquirits al fer-se càrrec de la farmàcia la família Esteva); 87 (64 de 30 cm, d'alçada i 23 de 13 cm.) són del segle XVIII (probablement del 1725, moment en què es va reinstal·lar l'apotecaria).

Però el més excepcional de la farmàcia de Llúvia al ser reformada en el segle XVIII és una sèrie de 24 caixes de fusta policromada, de 33 x 30 x 18 cm, i que tenen pintats a l'oli cares, amb ornaments daurats i el nom d'un producte farmacèutic vegetal que deuria correspondre al material que s'hi guardava.

El fet que aquestes caixes figurin com el més destacat element decoratiu de la Oficina farmacèutica de Llúvia pot relacionar-se, en part, amb el seu suposat origen herbori; sembla ser que algunes figures representen a botànics cèlebres i que el farmacèutic Esteva que regia la Oficina en el primer quart del segle XVIII, pretenia, amb aquestes pintures, no solament fer una referència a les activitats herbòries, sinó també rendir un homenatge als homes de la Ciència que van posar noms a moltes

espècies vegetals; aquesta època coincideix amb la de Tournefort y es precursora de la classificació de Linné, que també fou contemporani de l'Esteva "reformador". La figura de la caixa de l'arreja (*Smilax aspera*) és, sens dubte, el bust d'un botànic, doncs està dibuixat ensenyant una flor.

Juntament amb les cares d'homes de Ciència, hi ha algunes figures de sants; potser és que hi havien algunes concordances o relacions entre el personatge pintat i alguna propietat terapèutica de les plantes, però el més probable és que s'hi pintessin sants d'especial devoció de la família Esteva (Jesús, Jaume Llúcia, etc.).

Aquestes caixes destinades a guardar material botànic-farmacèutic, són de relativa poca cubicació, de manera que més que una utilitat realment pràctica se les pot atribuir una finalitat essencialment ornamental, de qualitat artística i evident categoria.

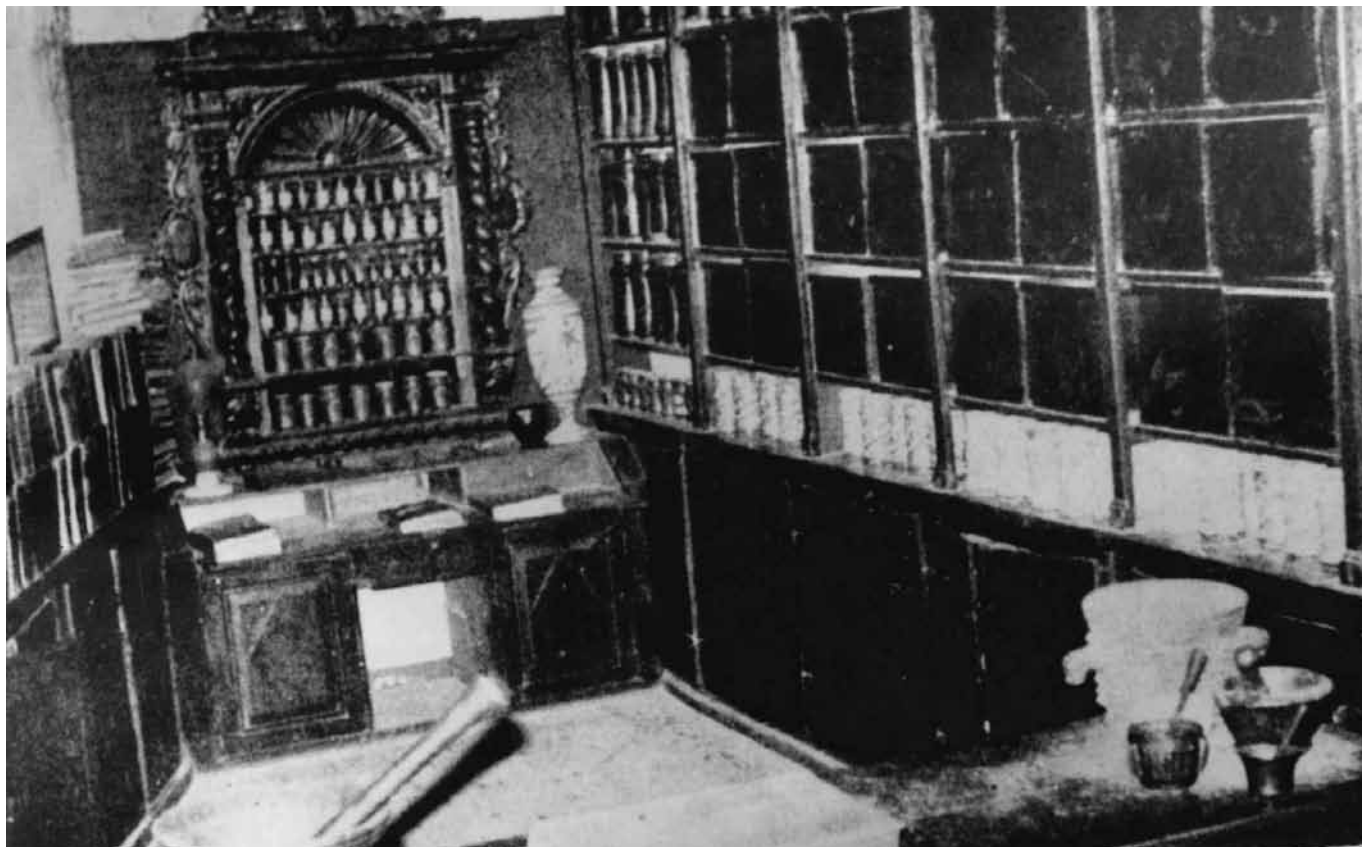
Totes les espècies botàniques, els noms de les quals apareixen en la cara policromada de les caixes formen part de la flora de la Cerdanya; el farmacèutic i botànic Dr. Miquel de Garganta¹ ens ho ha amablement confirmat. Només una caixa L que hi figura el nom de RADIX LIQUI (*Liquiritae*), no es probable que contingüés la prototípica regalèssia (*Glycyrrhiza glabra* L.) perquè és una planta d'altres regions, el que permet deduir la probabilitat de que fossin guardades les arrels de *Trifolium alpinum* L. En aquella caixa hi ha la regalèssia dels pastors pirenaics, mena de trèvol de flors purpúres que es crien en els prats eixuts (terrenys calcaris), a grans alçades i que tenen un gust dolç. La caixa FOL SEN deuria guardar fulles de *Daphne laureola* L. (senet dels pagesos), doncs la *Cassia abovata* no és planta extemporània de la Cerdanya, malgrat que es cultivi.

La semblança dels caràcters de la lletra de la retolació de les caixes com la dels 87 albarel·los del segle XVIII, sembla evidenciar que les decoracions van ser realitzades per la mateixa mà, o dissenyades pel mateix artista, doncs obeeixen a un criteri artístic-decoratiu determinat i harmònic. Aquests albarel·los són vitrificats de color

1. NOTA DEL TRADUCTOR: Seria d'interès saber i verificar la possibilitat de la coneixença amb botànics de prestigi que havien treballat l'herborització de zones de la Cerdanya, com ho feu el farmacèutic i botànic Francesc Bolòs i Germà de Minuart o Antoni Bolòs i Ferrusola en el segle XVIII. Miquel de Garganta fou qui va donar a conèixer precisament a Francesc Bolòs en la seva tesi doctoral (vegeu A. Pérez-Bastardas: "Notícia sobre el "Viage a los Pyreneos" del farmacèutic i botànic olotí Francesc Bolòs el 1798", a KER núm. 4, 2n semestre del 2010, p. 24 i següents). En aquells anys, Bolòs va herboritzar quasi exhaustivament la vall d'Eina, reconeguda com la millor pel que fa a la botànica de la Cerdanya. No fóra doncs estrany que els Esteva de l'època hi tinguessin tractes amb ell, o el coneguessin. Un altre apartat seria la possible relació dels Esteva amb el farmacèutic i literat Josep Maria Martí i Terrada, que tenia farmàcia a Puigcerdà i que a la vegada publicà *EL PUIGCERDANÈS* a partir del 1873.

blau cobalt, color poc utilitzat en aquest tipus de pots i que sembla difícil d'utilitzar en ceràmica; la decoració es completa amb un oval o medalló groc on hi va el nom, el qual queda emmarcat per llaços vermellencs ben estilitzats. És probable que aquesta ceràmica no sigui d'origen espanyol.

A part de la conservació, per part de la Farmàcia de Llívia, de productes farmacèutics antics, com, per exemple, banya de cérvol, ungla de gran bèstia, ossos de crani, marfil, etc., es pot apreciar que el farmacèutic Esteva, després d'arreglar la seva Oficina i probablement després de rebre l'amonestació del Protomedicat el 1774,

a que abans hem fet referència, va dotar-la de material adequat per a fer diverses manipulacions i posar-la “al dia”. Observem, doncs, diversos elements per fer preparacions galèniques i, entre ells, uns interessants sèrie de morters, a on sobresurten un de 27x20 cm. de ferro amb costellam, de 60 kg. de pes, i un altre magnífic, de bronze, de 31x11 cm., amb un mànec de 45 cm. de longitud.

Però el que més pot significar de l'anhel de “posar al dia” són els llibres de la petita biblioteca, entre els quals hi figura el “Discurso Farmacéutico sobre los Cánones de Mesué” obra de Miguel Martínez de Leache (1652), el “Curso de Química” de Nicolás Lemaris (1707) La “Palestra Farmacéutica” (1710), “Essai Materia Medica” (Venecia, 1742), el “Tratado de enfermedades venéreas” (Madrid, 1772) La “Farmacopea contemporánea” (1772), “Terminum farmaceuticum tecnicum” (1751), “compendium anatomicorum” (1792), etc.

Creiem, en fi, que una Oficina de Farmàcia provista de tot el que hem esmentat, i a més de notable quantitat de caixes i pots amb les més diverses substàncies, podria haver destacat en l'Art de la dispensació de medicaments. La existència d'altres pots i botellam del segle XIX dóna a entendre que aquesta farmàcia va continuar ben dotada i potser això podria ser la causa de la desaparició de les altres dues.

La Farmàcia de Llívia convertida en Museo

Per fortuna i malgrat els fets històrics que s'han produït a la Cerdanya, no va fer desaparèixer els fons patrimonials de la Farmàcia de Llívia. Al cap d'uns anys des de que el farmacèutic Antoni Esteva hagués marxat a Puigcerdà, confià la custòdia del material de la Farmàcia a l'Ajuntament de Llívia, que es va esmerçar en què no desapareguessin les caixes i els albarel·los, molt cotitzats. Malgrat això La família Esteva va mantenir unit tot

aquest material, fins que la Diputació de Girona (presidida aleshores per Joan de Llobet), corporació que sempre ha evidenciat gran sensibilitat per l'art i la cultura, i que també posseeix en l'Hospital de Santa Caterina, una altre excepcional instal·lació de farmàcia antiga (vegeu la Revista de Girona núm. 56).²

Després de legalitzar l'adquisició per part de la Diputació (1965) L'Ajuntament de Llívia va continuar custodiant el material, instal·lat en unes dependències contigües a la Casa Consistorial. Amb posteritat, el 1973 La Diputació (presidida per Antoni Xuclà) va restaurar una antiga torre de les fortificacions de la Vila per instal·lar-hi magníficament –veritable museu, sense escenografia de “botica” rànica- tot el material que pertanyia a la farmàcia de Llívia: l'obra s'ha portat a terme sota la direcció de l'arquitecte Joan M. de Ribot i de Balle. La torre on s'ha instal·lat és tant típica que fins i tot figura en l'escut de Llívia (1678). És a dir, que ara a més de conservar-se el material, hi ha el reclam de conservar-se en la mateixa vila de Llívia a on va estar al servei de la salut pública.³

2. A hores d'ara acaba d'aparèixer un llibre sobre la història de l' *ANTIC HOSPITAL DE SANTA CATERINA (350 anys d'esperit de servei)* de Girona, publicat per la Diputació de Girona (oct. 2016) amb textos de Rosa M. Gil Tort, Enric Mirambell, Isabel Juan, Carles Vela, David Iglesias, Natàlia Navarro, Laura Tàrrega i Joaquim Nadal on hi ha la antiga farmàcia de què fa esment l'article. Carles Vela hi descriu la *Farmàcia de l'antic Hospital de Santa Caterina*. NT

3. Actualment està integrada en el Museu de Llívia, instal·lat en un edifici apropiat inaugurat al públic el maig 2012. NT

RAMÓN ARDID

RAMÓN ARDID

APÈNDIX I

Nom que figura en les caixes

FOL AGRIM
FLOR ANRIC
FLOR CAMO
L CAP VEN
SUB CENTAU
SCORD BRUTO
R GENT PATIEN
E BOR DISPULE
SUB HYSOP
B JUNIP LAUR
SUB LAVEN
LIQUEN ISLAN
FOL MELLI
ORIGAN MIL FOL
PAPAV REGIS
SUB PER FOL
RADIX LIQUI
SUB SABINA
FOL SEN
SMIL ASPERA
FL TUSI SAMB
FLOR TILAE
RAD VALERI
FLOR CORDI

Espècies botàniques que contenen

Agrimònia, fulles (*Agrimonia eupatoria* L.)
Àrnica, flors (*Arnica montana* L.)
Camamilla, flors (*Matricaria chamomilla* L.)
Falzia, frondes (*Adiantum capillus-veneris* L.)
Bracera, summitats (*Centaurea aspera* L.)
Escordi, fules i summitats (*Teucrium scordium* L.)
Genciana, arrel (*Gentiana lutea* L.)
El-lèbor, dissipat (*Helleborus viridis* L.)
Hisop, summitats (*Hyssopus officinalis* L.)
Ginebre, baies (*Juniperus communis* L.)
Lavanda, summitats (*Lavandula spica* L.)
Liquen (*Cetraria islandica*, *Acharius*)
Melissa, fulles (*Melisa officinalis* L.)
Orenga, summitats (*Origanum vulgare* L.)
Cascall, fr. (*Papaver somniferum* L.)
Umflabou, summitats (*Bupleurum rotundifolium* L.)
Regalèssia, arrel (*Trifolium alpinum* L.) Liquitrac
Savina, summitats (*Juniperus sabina* L.)
Senet, lloret, fulles (*Daphne laureola* L.)
Sarsa, (*Smilax aspera* L.)
Saüc, fulles (*Sambucus nigra* L.)
Til·la, flor (*Tilia platyphyllos*, Scopoli)
Valeriana, arrel (*Valeriana officinalis* L.)
Flors cordials (Borretja, malva, viola i buglossa, barrejades)

Bibliografia

- Chevalier, M. *Geografia física de Catalunya*, 1934.
Folch Jou, G. *Historia de la Farmacia*, 1951.
Font i Quer, P. *Plantas medicinales*, 1962.
Folch Jou, G. «La Farmacia de Llívia». *Boletín de la Sociedad Española de Historia de la Farmacia*, 79, 1969.
Gil, M., Marqués, J. *El presente y el futuro de la villa de Llívia*, 1973.
Gomez Caamaño, J. L. *Página de Historia de la Farmacia*, 1970.
Jordi González, R. «Una visita de boticas en Cataluña». *Anales de la Real Academia de Farmacia de Madrid*, 1962.
Jordi González, R. *Relaciones de los boticarios catalanes con las Instituciones Centrales*. Tesis doctoral; Circular Farmacéutica, 1972.
Jordi González, R. «Noticia histórica sobre las Boticas de Llívia». *Boletín Informativo de Circular Farmacéutica*, maig 1974.
Monmarche, M., Robert, D. *Pyrénées*, 1928.
Palma Pardillo, R. «La Farmacia Esteva de Llívia, declarada Monumento Nacional». *Boletín de la Sociedad Española de Historia de la Farmacia*, núm. 63, 1965.
Palma Pardillo, R. «La Farmacia de Llívia». *Boletín de la Sociedad Española de Historia de la Farmacia*, núm. 76, 1967.
Pla Cargol, J. *La provincia de Gerona*
Torres, Cèsar A. *Cerdanya, El Pirineu Català*, 1902.
Vera, F. *Historia de la Ciencia*, 1937.

Ampliació de la bibliografia. NOTA DEL TRADUCTOR:

- Bosom i Isern, S. «La Farmacia de Llívia i la família Esteva», *5è Quadern d'Informació Municipal de Llívia*, 1984 (75-79).
Dauguet, C., Guilleme Brulon, D. *Les pots de pharmacie*, Paris, Massin, 1987.
Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. «Hospitalités, du XIIe siècle à nos jours», *Catalogue d'exposition*, 1993, Hospice d'Ille-sur-Têt (66130).
Garriga i Llorente, R. M., Vilaseca i Narbona, M., J. Vinyet i Estebanell, J. *Llívia*. Quaderns de la Revista de Girona núm. 86, 2000, (54-57).
Mez-Mangola, *Collection de céramiques à usage pharmaceutique*, Bâle, Roche, 1990.
Miquel i Serra, D. «Els pots blaus monocroms de la Farmàcia Esteva de Llívia». *8è Quadern d'Informació Municipal de Llívia*, 1988.
Musée du Service de santé des Armées au Val de Grâce, Paris, 1994.
Picard, J. D. *Voyage vers les apothicaireries françaises*, Paris, Kalimage, 2004.
«La pharmacie Esteva de Llívia, Guide du Musée Municipal de Llívia», Ajuntament de Llívia,
Tamarelle, Charles; «L'apothicairerie de Llívia et ses albarels bleus». *Revue d'histoire de la pharmacie*, núm. 352, 2006.
Vicente Gonzalez, J. *Boticas monasticas cartujanas y conventuales en España*, 3C3, 2002.
Vilaseca i Narbona, M., Garriga i Llorente, R.M. «L'antigua farmacia de Llívia», a: *Llívia. Dos mil anys d'història*, Patronat del Museu de Llívia, 1987.

El paisatge transfronterer de la Cerdanya, en un mapa

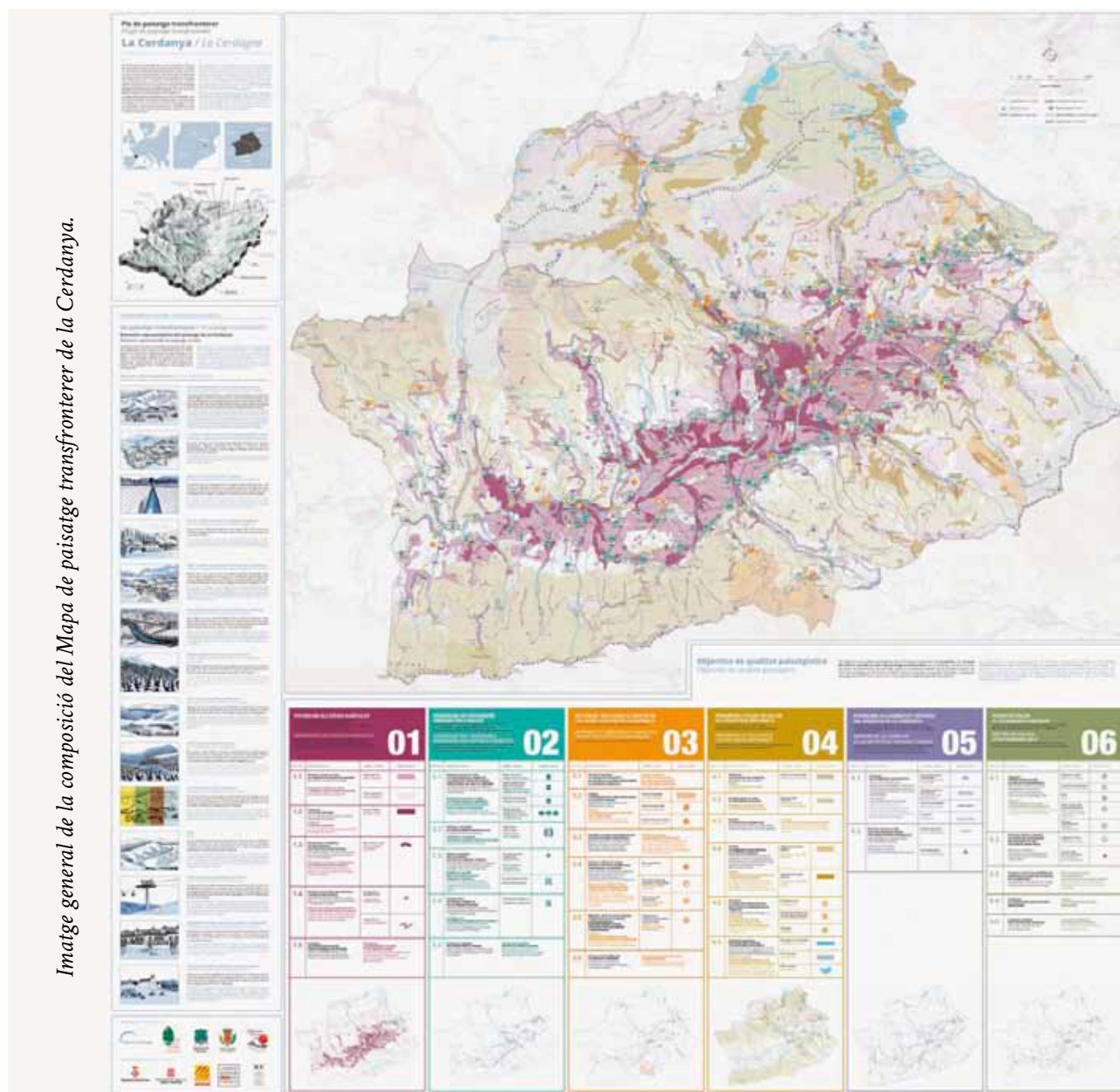
JORDI GRAU

És difícil que els paisatges encaixin amb els límits administratius d'un estat, d'una regió o d'un municipi. El paisatge de la Cerdanya n'és un dels exemples més clar. A ningú no se li escapa que és un paisatge que creua la frontera entre les diverses administracions que hi tenen competències.

Ara, en el marc del Pla de paisatge transfronterer de la Cerdanya, s'ha aconseguit crear un mapa de paisatge transfronterer que posa l'atenció a tot el conjunt de la Cerdanya. El mapa, publicat en format paper i també en

digital, és bilingüe, en català i francès, i recull els principals valors i estratègies de futur de la vall en l'àmbit del paisatge. Ha estat elaborat per l'Observatori del Paisatge de Catalunya, amb la col·laboració de la Diputació de Girona, la Casa de la Generalitat a Perpinyà, el Consell Comarcal de la Cerdanya, l'Ajuntament de Llívia, el Parc Natural Regional dels Pirineus Catalans, la *Communauté de Communes Pyrénées-Cerdagne*, la *DREAL Languedoc-Rosselló-Midi-Pyrénées* i el Consell General dels Pirineus Orientals.

Imatge general de la composició del Mapa de paisatge transfronterer de la Cerdanya.

Es tracta d'un mapa especial, per diversos motius: en primer lloc, pel seu caràcter transfronterer entre territoris de Catalunya i de França, que el converteix en una experiència pionera en el conjunt d'Europa i en l'aplicació del Conveni europeu del paisatge. En segon lloc, perquè no només identifica i descriu el paisatge a l'escala local, sinó que plasma uns objectius de qualitat paisatgística i un projecte de territori per la Cerdanya, a partir dels seus valors i dels paisatges percebuts i viscuts per la població.

El mapa s'estructura a través dels sis objectius de qualitat paisatgística i de les 29 accions, que s'acaben concretant en 44 tipologies d'elements diferents. Tot plegat ha conformat un mapa amb més de mil elements. El mapa identifica, per exemple, una gran diversitat d'espais amb valor, com ara la closa cerdana, els principals masos cerdans, construccions de pedra seca, punts d'observació, nuclis amb entrades arbrades i amb murs de pedra seca,

espais oberts entre nuclis, perfils i cims emblemàtics, trams de carretera panoràmica, edificis patrimonials (ponts, construccions defensives, estacions de tren, etc.) i llocs de valor per la ciutadania, entre d'altres. També representa llocs on cal millorar la qualitat paisatgística, com per exemple: nuclis que han canviat la seva fessomia, entrades als nuclis desordenades, àrees amb urbanització dispersa, construccions abandonades, àrees amb materials acumulats a l'aire lliure, aparcaments on s'aglomeren puntualment una gran quantitat de vehicles, etc.

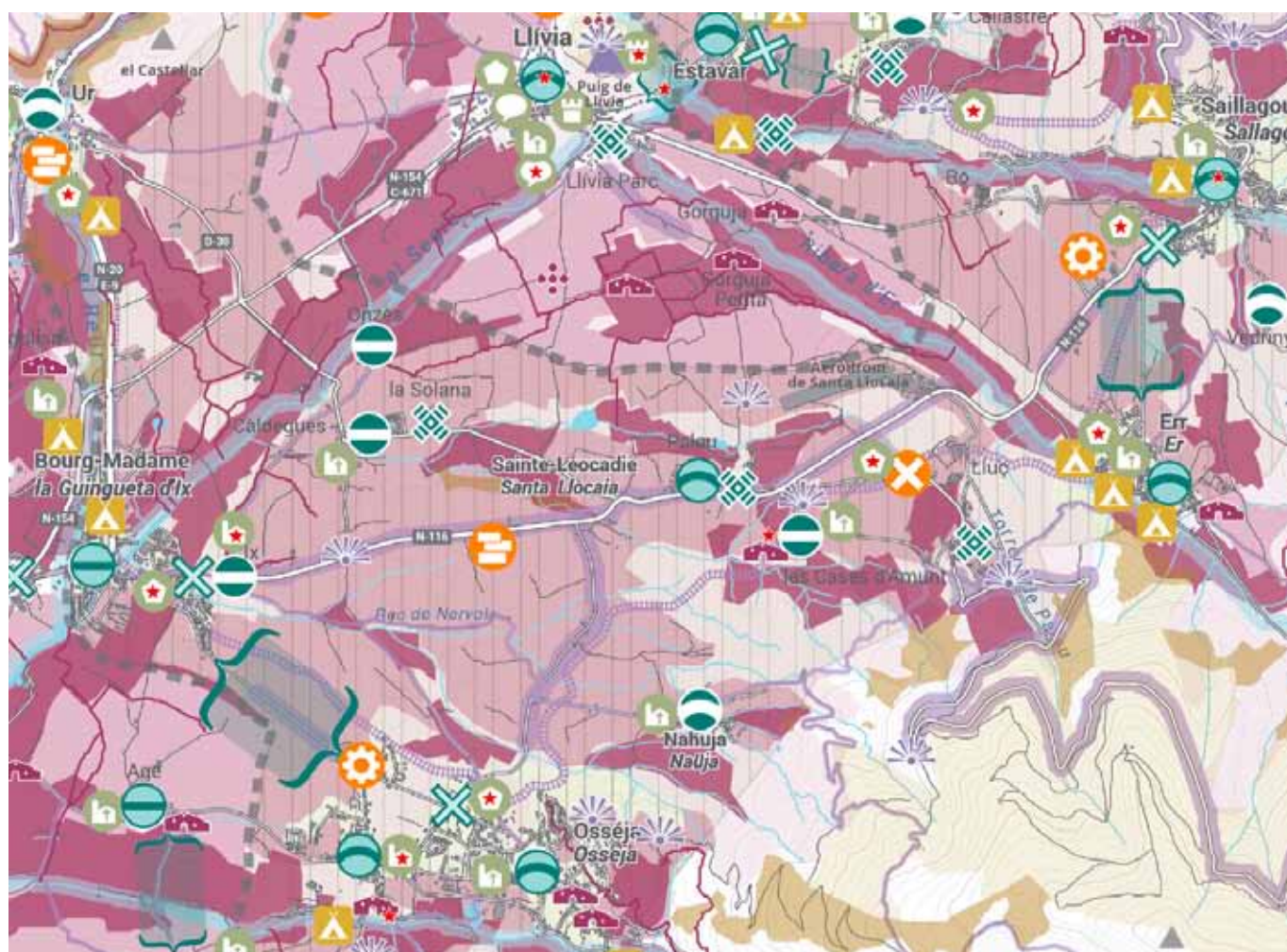
Una altra de les singularitats del mapa és que combina el llenguatge tècnic necessari per a la gestió i planificació de la Cerdanya (des dels àmbits urbanístic, agrícola, patrimonial o turístic) amb recursos més divulgatius, com ara el dibuix, que contribueix a la sensibilització paisatgística de les institucions i de la ciutadania en general.

Una de les il·lustracions que conformen la part més divulgativa del mapa.

També és important destacar que el mapa s'ha obtingut gràcies a un treball conjunt i col·laboratiu entre la ciutadania, els agents del territori i la totalitat dels ajuntaments de la Cerdanya. Aquest és precisament un dels principals valors d'aquest mapa.

En definitiva, el Mapa del paisatge transfronterer de la Cerdanya és una eina de coneixement, d'acció, de sensibilització i de compromís, que recull els principals valors i les principals estratègies de futur de la vall en l'àmbit del paisatge, i és una base per a futures accions del Pla de paisatge.

Detall del Mapa de paisatge transfronterer de la Cerdanya

Conflicte d'interessos o que no pari la festa

ALFONS MILLS

Segons hem pogut llegir recentment en la premsa, un local d'Alp arrossega des de l'estiu queixes veïnals per festes que s'allarguen i que ocasionen tot tipus de molèsties als veïns: soroll, orins, vòmits, discussions, trucades a les autoritats, etc. Pel que sembla des de l'ajuntament s'identifica la major part dels responsables com a treballadors temporals i joves de les estacions d'esquí que van al seu particular après ski a la terrassa d'aquest bar. Els responsables del consistori creuen que un cop finalitzada la temporada hivernal marxaran cap al seu lloc d'origen. Segons l'article moltes de les molèsties van més enllà de la terrassa del bar i els veïns ja no poden aguantar més aquesta situació pel que han començat una campanya de recollida de signatures per aconseguir que a l'establiment li retirin la llicència de bar musical o convencin als propietaris que resolguin el conflicte.

(Font Miquel Spa, *Diari Regió 7*, dimarts 11 d'abril de 2017 pàg. 14 <http://www.bibgirona.cat/assets/documents/000/292/818/2017041104.pdf>)

Quan va sortir la notícia el meu telèfon va col·lapsar-

se'n amb les comparticions per les diverses xarxes socials. Alguns opinaven que al poble li faltava una mica d'ambient, altres estaven indignats amb la situació, uns tercers es qüestionaven als veïns afectats, molts ho veien a venir, alguns havien presenciat tensions i la resta no es pronunciava o no tenia opinió al respecte. Tots els que ens movem habitualment pel poble sabem que hi ha uns locals crítics en segons quins dies, hores i situacions, com a tots els pobles imagino, però en general es tracta d'un petit poble molt tranquil i en el que tothom es coneix i sap la vida i miracles del de la taula del costat. En èpoques turístiques la població augmenta però habitualment els nouvinguts no són massa incontrolables i extranyament hi han conflictes.

Casualment en una d'aquestes festes, a mitja tarda, em trobava en una terrassa propera fent un petit refrigeri i vaig poder presenciar part de l'actuació. El final de temporada d'esquí a Alp enguany va ser una mica més distret del que és habitual. Uns nois que acabaven la que havia sigut la seva principal ocupació els darrers

mesos volien celebrar la seva amistat i que potser tri-garien mesos a tornar-se a veure amb una mica de gresca. Guitarra en mà, gola neta i el compàs dels seus palmells els eren suficient per enllaçar un tema rere un altre. Molt animats, amb força nivell musical tot i que el concert anava degenerant un xic amb la caiguda del sol. Van preparar-se per canviar de local i vam témer que vindrien on érem nosaltres. Res més lluny de la realitat, van anar al bar que es va fer famós per la premsa i que en sortir la notícia el van anomenar i van fer una foto justament aquella tarda de diumenge, prèvia Setmana Santa. Afortunadament es tracta d'un episodi puntual i contextualitzat perfectament per una època determinada, segons la meva percepció subjectiva.

La convivència a tots els nivells mai ha estat fàcil. Si hi sumem una temporada llarga, joventut, unes gotes d'alcohol, tabac amanit i estar a centenars de km de casa, la desinhibició es multiplica. La gent tenim una forma peculiar de passar les hores i tot sovint barregem riures, lleis i cerveses. Arreglem el món si es deixa o argumentem amb més o menys gràcia sobre algun tema d'actualitat. Tots passem per etapes de més eufòria amb altres més familiars i de recolliment. Aquest punt personalment crec que és clau per tenir la dosis necessària d'empatia imprescindible per solucionar un conflicte d'aquestes característiques.

Recordo un episodi, al mateix poble en l'interior d'un altre local, també un diumenge a mitja tarda, on el veí de sobre de l'establiment va baixar de forma violenta a recriminar les rialles dels clients a la cambrera. No el deixàvem estudiar, va dir. Parlàvem massa fort i rèiem. Entenc perfectament la impotència de l'individu, però cal comprendre que hi ha hores per tot. Segurament el problema d'arrel sigui d'insonoritzacions, de diàleg i de lleis. Locals antics mal aïllats que qualsevol cosa que hi passa es transmet immediatament a pocs metres. Falta de comunicació entre les persones o estancament dels arguments; tot s'hauria de poder parlar i si hi ha un to massa alt, potser explicant la situació els altres ho entendrien i afliuxarien, sense perdre les formes i el respecte. I des de la direcció dels locals també es podria contribuir a aquesta raonable moderació. I em consta que moltes vegades s'intenta sense l'èxit desitjat. No caldria arribar al que diu la llei si tots hi poséssim de la nostra part i empatitzéssim una mica amb els altres. Veïns que volen tranquil·litat i tenen tot el dret a fer-la respectar. I joves i no tan joves que els agrada passar una tarda, vespre o nit

divertint-se amb els amics sense importar-los el descans dels veïns o si a la taula del costat no poden mantenir una conversa per culpa del to que fan servir.

Sé per experiència que no és agradable intentar descansar i que el soroll, la música o qualsevol altra cosa no et deixi fer-ho. Certament esperar que una persona alcoholitzada atengui a raons és una tasca de les complicades. I tot empitjora si tens a la família algú que necessita descans, perquè està malalt, ha d'anar a treballar o és un nen que l'endemà et costarà despertar per anar a escola.

La reflexió final em porta a determinar que les persones mai estem contents. Si no hi ha ambient al poble, és que està mort, i si n'hi ha massa, és que s'ha convertit en una discoteca a l'aire lliure i trobar l'equilibri horari i respectuós sembla una utopia. Respectem als altres com si fóssim nosaltres els afectats, limitant les actuacions que poden molestar els veïns i alterar-los la tranquil·litat de la que gaudeixen habitualment. Comuniquem-nos més i mirem de fer entendre als altres allò que ens molesta, empatitzant i posant-nos en la seva situació. Estic convençut que en general ens anirà millor i podrem gaudir tots de les activitats que més ens agraden. I de passada, posarem en pràctica algun dels principis de la comunicació no violenta (CNV), que sempre és un avenç cap a l'enteniment i la fugida dels conflictes.

Malauradament, quan aquestes línies arribin als eventuals lectors, la festa de Sant Jordi ja haurà passat. La meva intenció era compartir llibres que he anat llegint darrerament i recomanar-los d'una manera informal, com ho fem amb els amics. Perquè els poguéssiu comprar per Sant Jordi o regalar-los als vostres amics i familiars.

Però la lectura, em sembla, és un vici que no necessita gaire motivació; qualsevol moment és bo per posar-se a llegir i per tant em permetré recomanar algunes obres que darrerament m'han sorprès positivament.

Començaré per un llibre que a la seva qualitat i als seus mereixements afegeix el fet d'haver esdevingut un "millor venut" o *best seller*. Aquest és un fet que no sol succeir sovint i, al meu entendre, és una bona notícia, perquè diu a favor de la maduresa dels lectors i del seu criteri. L'obra en qüestió és "Patria" de Fernando Aramburu. Els que ja l'heu llegit i espero que apreciat, estareu d'acord amb mi que és una obra que obre els ulls a la problemàtica de la violència a Euskadi en el període dels vuitanta i noranta. Per a mi ha estat un descobriment perquè relata d'una forma molt precisa l'estat d'ànim d'una població marcada per violències entrecruades, justificacions a unes violències i condemna de les altres i sobretot, l'essència de les amenaces que planen en les contradiccions d'una societat que, almenys en aquell moment històric, no estava disposada a resoldre amb les armes de la reconciliació i el perdó (tant el perdó que s'atorga com el que es demana) els seus gravíssims problemes.

Aramburu no jutja, es limita a descriure els fets i els sentiments de les persones que els viuen des de molts distints punts de vista i és precisament aquesta barreja de descripcions de punts de vista el que ens dona la visió del conjunt i el coneixement de la situació. A part, la prosa d'Aramburu és tan simple com cuidada i el relat no perd en cap moment l'interès, sinó que el fa créixer. Per si no fóra poc, els personatges estan meravellosament descrits, en la forma en què, després de la lectura, et queda la impressió de conèixer-los, com si haguessis tingut una estreta relació amb ells.

Hi ha un autor que a mi m'agrada molt, més per la seva forma de fer baixar a la realitat el que són somnis o anhels, que per les mateixes històries que explica. El plaer de llegir-lo rau per a mi en el goig íntim que les seves descripcions de les coses, dels paisatges, dels sentiments

em produeixen. Es tracta de Gustavo Martín Garzo i el seu darrer llibre s'anomena "No hay amor en la muerte" i tracta, amb una delicadesa i una suavitat immensa, la llegenda bíblica del sacrifici de Jacob per Abraham, el seu pare. A Martín Garzo l'obsessionen la grandesa i l'abast dels terrabastalls que descriu la Bíblia i tracta d'explicar-los sempre des del punt de vista de menudes criatures innocents que els relaten com fets exorbitants que els depassen i que no comprenen. El recomano a qui agradi especialment la forma de dir les coses, per sobre de les coses que es diuen. Té altres llibres, tots igualment recomanables per embadalir-se amb les seves descripcions.

Per acabar, voldria referir-me a un autor que he descobert recentment. Es tracta de l'autor de novel·la negra francès creador d'un policia nan, de nom Camille Verhoeven, Pierre Lemaitre. Tots els seus llibres em semblen recomanables, però del que volia parlar és d'un dels darrers, "Tres dies i una vida", que m'ha impactat especialment. És un dels llibres més trepidants que he llegit en tota la meua vida. La història consumeix totes les forces del lector, per la seva força i el seu to alhora vibrant i brutal. Es podria dir que la novel·la ens està dient que res no és el que ens imaginem i que la majoria de les coses succeeixen sota les ordres d'una força cega i aleatòria.

És un llibre que, com se sol dir, no es pot deixar. Des que el comences fins que l'acabes, et manté en un estat d'hipnosi.

Són tres propostes de lectura que em permeto fer. Crec que amb els llibres i sobretot amb els bons llibres, sempre s'aprèn. Són com els bons professors que expliquen les seves matèries, barrejant-les amb anècdotes i històries que les fan comprensibles, amenes i apassionants. Sempre els haurem d'estar agraïts.

Què en queda de les botigues de tota la vida?

GUILLEM LLUCH TORRES

Cerdanya, igual que la resta de Pirineu i de bona part dels àmbits rurals del nostre entorn, ha vist canviar radicalment el seu model comercial en les darreres dècades. Si anys enrere pràcticament cada poble tenia la seva pròpia botiga que abastia una mica de tot als seus veïns -que complementaven les compres a les botigues més grans i especialitzades dels nuclis més poblats i de la capital comarcal-, avui en dia són ben poques les botigues de poble que resisteixen, i a les poblacions majors les grans superfícies s'estan menjant a poc a poc l'espai del petit comerç, on la proximitat i l'atenció personalitzada marquen la diferència. Un fet que, lògicament, també ha comportat i està comportant uns canvis notables en l'àmbit sociològic a escala local i comarcal.

En el darrer número de la revista Cadí-Pedraforca, que des del passat mes de gener tinc el privilegi i el gran repte de dirigir, hem abordat la temàtica en un dossier dedicat a les botigues de tota la vida. Gràcies a la visió de conjunt que atorga aquest dossier, hom es pot adonar de la vertiginosa evolució que ha viscut aquest sector en un període de temps no tan llarg.

Fent un recompte ràpid, en menys de cinc anys, tres pobles de la comarca s'han quedat sense botiga: Montellà, Lles i Meranges. És cert que alguns establiments d'altres petites i mitjanes localitats resisteixen estoicament, com en el cas de Bor o de Ger. En altres casos, el fenomen de les segones residències ha permès que pobles com Saneja mantinguin almenys el cap de setmana una botiga oberta.

Sigui com sigui, el que és evident és que l'oferta comercial de la Baixa Cerdanya s'ha concentrat en cinc grans nuclis: Puigcerdà, Bellver, Alp, Llívia i Martinet. En el cas de la Vila, la frontera, la capitalitat comarcal i el fenomen de l'estiueig han permès mantenir una oferta comercial prou àmplia que, a empentes i rodolons, ha anat sortejant la competència ferotge de les grans superfícies.

A Alp, malauradament, la instal·lació d'una d'aquestes grans superfícies i probablement la proximitat amb Puigcerdà i Bellver han fet més complicada la pervivència del petit comerç i, sense anar més lluny, no fa gaires

anys el poble es va quedar sense el seu darrer "colmado", tot i que sí que manté altres establiments com llibreries, carnisseria o farmàcia. El cas de Llívia, i la seva condició d'enclavament l'han fet sempre un cas únic. A principis dels anys 40 la vila havia arribat a tenir vuit "colmados" que, lògicament, no només abastien la població local, sinó que també proveïen de queviures i altres productes els veïns de l'Alta Cerdanya, mentre les autoritats ho van permetre. Avui, el poble manté encara una notable xarxa de petits i mitjans comerços que, en part, encara viuen del client francès, dels estiuejants i, lògicament, dels veïns de la vila.

Bellver, com a vila i capital de la Batllia, segueix abastint els pobles de la contrada i també els estiuejants. Això i el fet que no s'hagi construït cap gran superfície, probablement ha ajudat a mantenir una oferta comercial envejable, amb un parell de botigues de queviures on es ven de tot, carnisseries, xarcuteries, forns i pastisseries, llibreria, farmàcia...

Finalment, Martinet ha vist com algunes de les botigues de tota la vida on es venia una mica de tot es reconvertien i s'especialitzaven en algun producte. Avui, doncs, la capital comercial del Baridà disposa d'una nodrida oferta amb carnisseries, xarcuteries, forns o pastisseries de gran renom entre els turistes i els passavolants que aprofiten el seu pas per la carretera N-260 per aturar-se a Martinet a comprar-hi pa, coques, embotits o carn. Dels antics basars o "colmados" en queda ben poca cosa, o res.

Aquesta radiografia doncs, ens permet veure com el comerç de la Baixa Cerdanya s'ha acabat concentrant en aquestes cinc poblacions principals, lluny de la dispersió que hi havia hagut anys enrere amb botigues en pobles on avui amb prou feines viu una desena de persones. També podem comprovar com el comerç s'ha especialitzat, en bona part per atreure a turistes i visitants i complementar així les compres de la cada cop més minvada població local -sovint afegint als seus productes la

denominació "de Cerdanya", per fer-los més llameners a ulls forasters (pa de Cerdanya, embotits de Cerdanya, carn de Cerdanya...). Probablement es tracta d'una evolució lògica i, possiblement, Cerdanya encara ha tingut la relativa sort de comptar amb l'ajuda dels segons residents per mantenir obertes determinades botigues. Una sort que no han tingut altres comarques de l'entorn. Tot plegat, però, no evita que un recordi amb nostàlgia aquells anys -fa poc més de dues dècades- on qui escriu

aquestes línies havia vist obertes dues botigues i un forn de pa a Montellà. Avui, cap d'aquests negocis està obert. Diuen que quan tanca una escola rural el poble comença a morir, i podríem afegir que amb les botigues passa una mica el mateix. Escombrant una mica cap a casa, per sort, de moment, Montellà conserva l'escola oberta.

El teatre, l'art absolut

JAUME FIGUILLEM

Avui dia no es parla prou de cultura. Per això seguiré escrivint sobre teatre, l'expressió artística més propera a mi, oferint un espai de reflexió de l'art i per a l'art.

Per arrancar l'article parlem de la cultura en general i ho fem aplaudint la decisió del Govern de Madrid que, contra tot pronòstic, abaixa els impostos als espectacles en directe. Abans que res cal apuntar l'execrable veritat que amaga aquest canvi de política respecte a la cultura: la tauromàquia es beneficia de la reducció al mateix nivell que una representació de *El Llac dels Cignes*, un concert dels U2 o una representació de *Ricard III* de Shakespeare. El debat de la tauromàquia no és la temàtica que ens ocupa, per la qual cosa no entrarem a discutir-ho massa. Solament voldria apuntar que, aquells que no entenguin que la cultura i la tauromàquia no tenen res en comú, mai no han entès ni entendran la cultura. Són la mateixa gent que fins fa molt poc creien que un IVA del 21% per a la cultura és correcte. Celebrarem, doncs, la baixada de l'IVA cultural i ho farem parlant de teatre.

En l'anterior article, intentava donar resposta a la pregunta: per què és primordial el teatre? Per seguir amb el fil on el vam deixar, afegiré que considero que el teatre és l'art absolut. Ho és perquè és l'única branca artística que permet incloure la resta de branques artístiques. Si aquest fenomen s'executa d'una manera coherent i justificada de cara a l'espectador, la suma és potentíssima.

Quan observem un quadre, escoltem una peça de música o observem una coreografia ens trobem sempre davant d'un producte "acabat". No podem veure els detalls de la creació d'"El Crit" de Edvard Munch, no

tenim més pistes que les que ens donen les acurades pinzellades de l'autor (més enllà de recórrer a una biografia de l'artista). Quan representem teatre, en efecte és un producte "acabat" però és l'única expressió artística que permet, per exemple, que una peça parli del procés de creació de "El Crit" de Munch: vida i filosofia de l'autor, context on es va pintar, procés de creació... i, anant més enllà encara, direm que també és possible veure en directe com l'autor pinta el quadre, de la mateixa manera que una peça teatral pot incloure un recital de poesia, una peça de ball o la interpretació de música en directe dins mateix de la història.

El teatre també és absolut perquè permet parlar d'ell mateix i, alhora, ens brinda l'oportunitat de fer-nos moltes preguntes que la societat necessita respondre en un moment o altre. El canal comunicatiu que entra en joc en el teatre, el directe, també va a favor d'eleva-lo a la categoria d'absolut. Evidentment, no és l'únic art que té lloc davant els ulls de l'espectador, però sí que és l'art on més entren en joc els sentits. Veure el gest d'un actor, escoltar una música de fons en una escena, oler l'aroma d'un espai escènic i fins i tot menjar alguna cosa relacionada amb la peça quan estem veient-la. Tots ells són canals de percepció que ajuden els actors i directors a explicar una història de la millor manera.

Una altra de les característiques que vull apuntar respecte a aquest art absolut que és el teatre, és el fet que es tracta d'un vessant artístic molt avingut a parlar d'ell mateix, fent autocrítica o fins i tot encabint una obra de teatre dins de la mateixa obra de teatre. Aquestes dues fórmules, que podríem anomenar "meta-teatre", ofereixen ampliar el ventall de les possibilitats teatrals traspasant límits que no poden transcendir la resta d'expressions artístiques.

Arribats a aquest punt, probablement estareu pensant: "Bé, sí, però tot això també pot passar en el cinema." I la meua resposta és sí. Però la gran diferència entre aquest i el teatre, l'hem apuntada, tangencialment, a l'inici d'aquest viatge i resulta molt evident: el teatre és absolut, per sobre del cinema, perquè és un art de carn i ossos, del que passa aquí i en aquest moment i, potser més important, del que no tornarà a passar mai exactament igual.

Al servei de l'oci dels altres

MARC FORGA

Tots necessitem els nostres moments de desconexió, per evadir-nos de la fatigant rutina i desconnectar. Nosaltres, els habitants de la Cerdanya, vivim en un lloc realment privilegiat on, si disposem d'alguns minuts buits al dia, només fa falta obrir la finestra i contemplar les esplèndides vistes d'aquesta meravellosa comarca. De fet, podríem dir que -sempre generalitzant- el nostre dia a dia és molt menys estressant que el de la gent que viu a les grans ciutats, com Barcelona. I és que tots busquem desconnectar, i els que s'ho poden permetre vénen aquí a gaudir d'aquest temps.

Però mentre ells estan de vacances, o simplement de cap de setmana, som nosaltres, els residents fixos d'aquest indret turístic, els qui hem de treballar, ja que és quan més benefici obtenim. Per tant, ells deixen de banda la rutina pel temps d'oci, al moment que ens fan passar a nosaltres de la rutina tranquil·la a la caòtica: la plaça de Barcelona col·lapsada, els carrers Major i d'Espanya plens a vessar de gent i, en general, tota la comarca molt més plena del normal, cosa que a molts dels cerdans no agrada. D'aquí l'odi que alguns experimenten vers aquesta gent. I potser m'equivoco, però molts

de nosaltres no som conscients que ells, els que estan de vacances quan nosaltres no sabem ni on parem de la feina que tenim, són els que ajuden d'una manera

molt notable a mantenir la comarca viva (sempre fent referència òbviament a les empreses del sector serveis, és a dir, pràcticament tota la Cerdanya).

Per tant, quan durant les èpoques ja establertes per a fugir de la monotonia diària (festes de Nadal, Pasqua, estiu...) i molts de nosaltres el que fem és treballar i treballar més, en lloc de frustrar-nos amb la realitat el que hauríem de fer és pensar que, possiblement, si no fóra per la gent causant de fer d'aquestes èpoques un temps intens i dur per molts de nosaltres, potser podríem gaudir sense cap disturbi de les vistes i del luxe descomunal de la nostra vall els 365 dies de l'any (això sí, passant molt més fred del que ja passem...)

Foto: Anna Solans

Decàleg pràctic del col·lectiu APIA

APIA

1 – Defensem la creació de la vegueria de l'Alt Pirineu, federada amb el territori d'Aran, el respecte a cadascuna de les peculiaritats comarcals i el replantejament de l'estructura i funcionament dels consells comarcals com a possibles ens tècnics i de gestió.

2 – Defensem l'anàlisi i el debat permanents sobre el problema del despoblament i l'estat actual del territori com una forma de generar propostes, amb una atenció especial a la xarxa de telecomunicacions i a l'habitatge.

3 – Defensem les accions que reforcin l'autoestima i la dignitat dels pirinencs a partir d'un major coneixement del territori, alhora que reivindicuem instruments polítics, econòmics i estructurals que reforcin el "múscul" de l'Alt Pirineu i Aran.

4 – Defensem les escoles rurals, com un pol d'atracció demogràfic per la seva qualitat, i el suport econòmic i logístic per a les famílies dels estudiants altpirinencs.

5 – Defensem l'Àrea Sanitària de l'Alt Pirineu, l'atenció mèdica presencial als nuclis de població petits i l'estudi d'una possible coordinació entre els hospitals altpirinencs, en especial Vielha-Tremp i Andorra-la Seu-Puigcerdà, així com la creació de CAP especials a Sort i al Pont de Suert, les dues capitals comarcals que no disposen d'hospital.

6 – Defensem programes potents de suport a l'emprenedoria, sobretot a les petites i mitjanes empreses impulsades per joves, com una manera de mantenir l'equilibri territorial i alhora equilibrar les pèrdues pel progressiu abandonament de l'activitat agrícola i ramadera tradicionals.

7 – Defensem l'aplicació del pla de comunicacions per a l'Alt Pirineu i Aran establert en el pla territorial parcial, una atenció especial per a les carreteres locals i la millora de la carretera transversal N-260.

8 – Defensem una política d'atenció especial per a la cultura creativa i per al patrimoni natural i cultural de l'Alt Pirineu i Aran, prioritzant la gestió i la recerca com a motors del desenvolupament local.

9 – Defensem les polítiques socials i la igualtat d'oportunitats econòmiques i socials per a les persones i les famílies autòctones i nouvingudes de l'Alt Pirineu i Aran.

10 – Defensem la iniciativa dels partits polítics, sindicats, empreses i associacions econòmiques i culturals d'organitzar-se d'acord amb l'àrea territorial de l'Alt Pirineu i Aran.

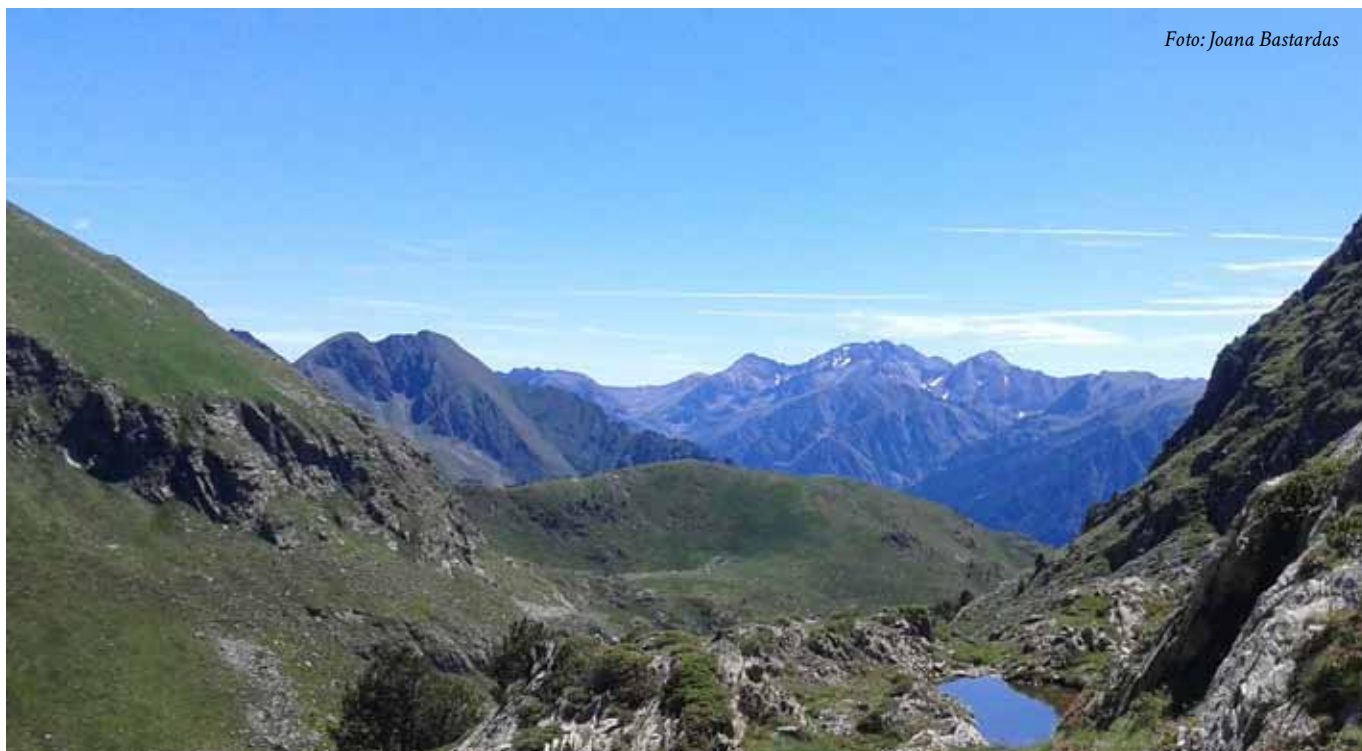

Foto: Joana Bastardas

Entrevista: Mia Botey i Guarro

ORIOL MERCADAL

Nascuda a Barcelona el 12 de desembre de 1929.

Estudis primaris i Belles Arts

Cursà l'ensenyament primari a l'Escola Blanquerna i, posteriorment, anà al Col·legi Bienaventurada Virgen Maria (de les Monges Alemanyes o de Mary Ward) de Barcelona, on la mare Hildelita Haslach li ensenyà a dibuixar. La seva formació cultural i artística es desenvolupà a Barcelona, assistí a l'Acadèmia *Sainz de la Maza*, alhora que feia classes de dibuix amb la professora Àngels Carbona, cosina germana de Salvador Dalí. Més tard, estudiaria a Llotja, a l'Escola Massana i a l'Escola Industrial. Després de fer els estudis d'art a Barcelona, va viure uns anys a Bèlgica i, entre altres coses, es nodrí de la gran pintura flamenca dels seus museus i dels d'Holanda.

Treball i obra artística

Instal·lada novament a Barcelona, creà dissenys pels estampats d'una casa comercial (Pich Aguilera) durant sis anys. Però enyorava tant la llibertat d'expressió, que tornà a pintar a casa seva, tota sola. El 1979 presentà, per primera vegada, una exposició de *batiks* sobre diferents teixits de cotó, tractats de forma natural a la cera, i en anys successius exposaria els seus treballs en diverses galeries i centres. El darrer d'ells, el Museu Cerdà de Puigcerdà. També ha donat classes de dibuix i pintura de forma privada.

Tanmateix, la Mia ha estat una persona intimista, força reclosa en si mateixa –raó per la qual la seva obra no ha transcendit gaire– i alhora generosa –de manera que els seus amics i familiars s'han beneficiat d'això.

La Rosa Farrés i Blassi, muller d'un reconegut pintor i orfebre nascut a Valls (Jaume Mercadé i Queralt), deia fa algunes dècades de l'obra de la Mia:

“El conjunt limitat que tinc davant crec, sincerament, que demostra sensibilitat, bon gust i unes disposicions artístiques innegables. Interpreta del natural, la seva paleta és sobria i asossegada alhora, tranquil·la. Els seus temes preferits són les flors, tant si són flors del jardí amb fulles com flors silvestres del Pirineu.

Ara últimament ha connectat amb el que diem “art abstracte”. Ella sabrà escollir el seu camí. Vull que sàpigues, esti-

mada Mia, que l'art requereix una dedicació continua, fervorosa i constant.”

L'excursionisme i la Cerdanya

Tant el seu avi patern, Josep Botey i Argimon, com el seu pare, Joan Botey i Riera, i l'oncle Josep van ser uns grans amants de la muntanya i la natura, raó per la qual es van fer socis del Centre Excursionista de Catalunya. L'afició de la Mia a l'excursionisme també la va dur a fer-se sòcia del CEC, del qual va rebre la medalla d'or fa uns anys. Descobrí la Cerdanya amb quinze anys, és a dir, el 1944, en venir a estiuar a la Molina. I el seu interès pel coneixement dels diferents aspectes relacionats amb la natura –com la botànica, la geologia i la paleontologia–, i amb la història humana –com l'arqueologia– amb el pas dels anys la van portar a fer prospeccions visuals arreu del territori cerdà i molt especialment al sector de la baga i la rodalia d'Alp, on resideix temporalment. D'altra banda, paral·lelament i durant deu anys es formà voluntariosament i de forma lliure a la Universitat de Barcelona, ja amb una edat avançada.

La natura i la seva plasmació mitjançant el dibuix

“El perquè del meu recull de floretes silvestres de Cerdanya en forma de dibuix és ben senzill: m'apassiona fer llargues passejades per prats i muntanyes, i és on trobo les floretes, acompanyada sempre de les meves inseparables gosses –primer va ser la Mey, després la Quera, dues pastor alemany, i ara la Flor” –diu la Mia.

Algunes persones que la van conèixer de petita li han explicat que quan tenia cinc o sis anys, de cop i volta desapareixia del grup familiar o d'amics; allò volia dir que havia vist unes floretes i les havia anat a collir. La meravellaven tant les humils flors vora els camins com una pinya ben formada o els arbres de color de plata. Ara, quan surt a passeig camina a poc a poc i es fixa en tot allò que l'envolta... un cel blau immens, una violeta, una papallona i de vegades, algun fòssil. “Frueixo tant copsant el silenci, em dóna tant pau... no hi ha res que destorbi la serenitat de la Natura. L'arqueologia és una altra de les meves passions, la qual m'ha donat moltes satisfaccions.” –comenta.

Pel que fa a la botànica, l'han atret especialment les petites flors silvestres per considerar-les un minúscul univers i pel repte que representa dibuixar-les. Els dibuixos de la Mia no són simples reproduccions del que es restringeix a copiar d'una fotografia o treballa aïllat al seu estudi. Les seves il·lustracions traspuen natura, perquè ella la necessita i en gaudeix d'aquesta a cada moment, s'hi acostava als paisatges i se n'apropia d'ells amb una intensitat per tot el que l'envolta a l'abast de molt pocs; potser de l'artista i del naturalista, o senzillament dels que tenen ganes de viure i compartir aparents banalitats.

Fruit d'això han estat les seves nombroses recol·leccions i recerques amb aquest objectiu; afició aquesta, la del dibuix científic, que fa gairebé cinquanta anys que practica. El resultat d'això ha estat la il·lustració del llibre *Petita Flora de Cerdanya i del Parc natural del Cadí-Moixeró*, del qual ja se'n prepara una quarta edició. Amb vuitanta-set anys a l'esquena, continua treballant i ja ha dibuixat a prop de cinc-centes espècies cerdanes. A més, ha il·lustrat orquídiades d'arreu de Catalunya, sobre les quals prepara un llibre des de fa anys. Jordi Garcia Petit va escriure el 2011: "és un plaer gaudir del treball d'una de les millors dibuixants naturalistes del nostre país, desconeguda fins ara per molts de nosaltres". No en va, l'insigne botànic Dr. Josep Vigo i Bonada fou capaç d'arribar a classificar les flors a partir de les il·lustracions fins al punt de determinar no només espècies, sinó sub-espècies i varietats d'aquestes.

La Mia és tremendament curiosa, plena d'ansia de coneixement i perfeccionista en la seva tasca; i això es nota en el dibuix, detallista i pictòric alhora; no obstant això, a un esperit inquiet i una vista i una intuïció privilegiada també les hi hem d'agrair moltes altres coses: la descoberta de jaciments arqueològics, la troballa de fòssils, la transmissió de curiositats botàniques o la recerca d'indrets desconeguts, de les quals ens ha fet partícips a mi i a la Sara –tot sovint acompanyats dels nostres gossos corresponents, el Quer i la Mey (i després la Quera i ara la Flor)– i a tanta altra gent; ben pensat, uns escollits.

L'Enric Quílez escrivia a la petita flora de Cerdanya de la qual tots tres som coautors: "La Mia ens va guiar, molts cops amb la seva gossa Quera, pel coneixement de la flora cerdana, especialment pels llocs que millor coneixia, als quals posava noms propis ben particulars: el camí del pont del mico, el camí secret, els tumulets... Una manera de protegir els indrets més meravellosos de les oïdes indiscretes.

Conduint el seu tot-terreny, ens portava, sobretot, per la rodalia d'Alp, que és la zona que millor coneix, a veure flors sorprenents. Un cop, vam trobar una mena de mutació de calabruixa realment espectacular, al costat del riu. Un altre dia, ens portava a la Tossa a veure l'únic narcís que sortia en un determinat prat, o a veure una espectacular floració de safrà de muntanya.

La Mia és un esperit lliure, que tant s'enamora d'una flor, com d'un tros de terrissa ibèrica. Diuen que té la vista entrenada i allà on jo només veig pedres, ella és capaç de trobar restes prehistòriques. Se n'ha de saber i ella en sap un niu. Dic això per mostrar que la Mia no només dibuixa flors, cosa que fa extraordinàriament bé, sinó que estima tant la natura com la història de la Cerdanya. Li agraden els animals i la música clàssica i és capaç de veure la bellesa dels paisatges que ens ofereix la nostra terra, ja sigui una floració d'adonis, ja sigui una tempesta llunyana."

L'arqueologia

A partir de la dècada de 1980 inicià una sèrie de troballes de jaciments, sola o acompanyada, que resultarien claus per a la posterior recerca dels professionals en la matèria. Algunes de les més importants han estat l'hàbitat del neolític antic de les mines de Sanavastre (1995) –el primer assentament prehistòric trobat a la plana cerdana–, els potencials túmuls funeraris de la serra de Solà-Torrelles, de l'edat del bronze-ferro, el jaciment ibèric del Tossal de Baltarga i els assentaments romans del pla de Prats o camp de les Creus (1983), el Roc d'Esperança (1989) i el mas de Santescrus (1990).

Sòcia i col·laboradora de l'Institut d'Estudis Cerdans, l'any 1994, en el marc del desè *Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, aquesta entitat li va retre un petit homenatge per la seva dedicació a la prospecció arqueològica i els resultats obtinguts en la recerca a Cerdanya. I des dels anys 90 també és una activa col·laboradora del Museu Cerdà en relació a les diverses àrees temàtiques d'aquest i posteriorment del Grup de Recerca de Cerdanya.

L'ENTREVISTA, 23 novembre del 2016

–Què t'hauria agradat ser?

–Home.

–Per què?

–Perquè hauria pogut fer moltes més coses. D'entrada, hauria estudiat.

—Però vas estudiar, oi?

—Sí, “escuela del hogar”, però jo volia ser arqueòloga. Per altres possibles estudis m'hauria calgut saber àlgebra, geometria, etc. i no en sabia. El meu pare em va saber comprendre, però la mamà volia que visquéssim d'una determinada manera, conforme al nostre estatus. El fet de no poder estudiar em va provocar una recança que no vaig satisfer fins a poder anar a la Universitat, durant uns catorze anys, deu de seguits.

—Creus que hauries estat una bona científica?

—Sí. Per la meua intuïció, una vista privilegiada, les ganes de saber... mai no en tens prou!

Conjugalment, la Mia va tenir una experiència fora d'Espanya, a Bèlgica, que no va reeixir, però va tenir tres filles. Fou una de les divorciades “pioneres”, als anys 60 del segle XX.

—Quan t'alliberes del tot?

—En quedar-me sola i poder fer realment el que m'interessava o tenia ganes de fer.

—Però tu has estat artista o millor dit, has exercit d'artista?

—Sóc artista, això no es perd mai.

—I vas treballar?

—Sí, a can Pich Aguilera, com a dibuixant i dissenyadora, i també feia els rapports.

—Però vas estudiar Arts Plàstiques?

—Sí, a l'Acadèmia Saiz de la Maza, l'Escola Industrial, la Llotja i l'Escola Massana. Després vaig estar deu anys a un taller d'artistes i vaig poder fer el que em donava la gana.

—I després vas donar classes, oi?

—Sí, a Barcelona i a Alp, però molt poc temps. Era bonic, perquè veies que es despertava aquella ànima i tenia possibilitats.

—Tu sempre has estat molt autònoma en tot; també en l'art?

—I tant! Compta que fins i tot em feia els meus propis colors. El marit d'una cosina germana de la mamà tenia una fàbrica d'estampació i em va proporcionar els pigments per fer-los.

—Des de quan et plantejes il·lustrar la natura seriosament i de forma sistemàtica?

—Des que era una adolescent! Tota la vida! Tinc dibuixos fets amb catorze o quinze anys.

—I els coneixements d'arqueologia, geologia, botànica... com els vas anar adquirint?

—Jo sola, amb els llibres, a les biblioteques, les exposicions, etc. fins que vaig anar a la Universitat de Barcelona per lliu-

re i també amb alguns cursos particulars a casa. Sobretot eren d'arqueologia i prehistòria, però també alguna cosa de geologia i antropologia física. Sóc el cul d'en Jaumet, sempre que he pogut he fet recerca, a la meua manera.

—Què esperes de la vida?

—Pau, només pau.

Esperem i desitgem que la Mia segueixi recercant i dibuixant; voldrà dir que continua gaudint d'una envejable salut física, mental i sobretot espiritual, perquè la Cerdanya necessita gent com ella, que valora l'essència de les coses i en treu el màxim profit de totes elles des d'un treball fet a l'ombra.

MIA BOTEY

Propera estació: “Pirineus”

JOAN AIXÀS I OBIOLS*

Ja fa unes setmanes que hem estat requerits a observar la publicitat dels Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya (FGC) que ens conviden a utilitzar els seus serveis per

anar a esquiar: “Propera estació: Pirineus”, diuen.

Els habitants del Pirineu ens ho prenem amb certa sornegueria això. Quants en coneixeu de Pirineus? Jo només en conec un. Conec una serralada pirinenca que forma una unitat com a massís. És veritat que en funció del context hom parla que el vessant nord o sud, del Pirineu català, aragonès, basc... El Pirineu atlàntic, el mediterrani, l'oriental, el central, l'occidental. O també d'aquella subdivisió que ens agrada menys pel seu significat província, que no regional: el Pirineu de Lleida, el de Girona.

I dic província perquè a la nostra capital de “província” (*“pro vincere”* del llatí romà) interessen molt poc els problemes que planteja la vida al Pirineu. Allò que sí que

interessa és la promoció de la capital, però a cost zero, mitjançant les belleses naturals del Pirineu i, sobretot, de la seva neu. Algun benaventurat va publicar fa unes setmanes que el nom de Lleida prové etimològicament dels rius, de les fonts i dels aqüífers del Pirineu. Santa Llúcia!

També n'és un bon exemple observar com a l'estació, en aquest cas de la RENFE, de la capital hi ha uns grans rètols que no deixen cap dubte de la intenció de la jugada: “Lleida–Pirineos”. La intenció potser és bona però el viatger pot comprovar que no en veurà cap, de Pirineu, des d'aquell indret. Encara ha de fer uns 150 quilòmetres per arribar a algun punt del Pirineu.

Doncs sí, els FGC s'han animat a fer-nos creure que els seus serveis ferroviaris ens portaran a la neu del Pirineu. Utilitzen el nom del massís en plural. Vés a saber perquè i on hi troben la correcció. El context no deixa lloc a interpretacions diverses: anar a la neu del Pirineu i punt.

Des del punt de vista geogràfic tampoc no l'encerten. Que jo sàpiga només podem accedir en tren fins a les proximitats de les estacions de la Molina i de la Masella. De Núria. Alguna altra? I mira que en parlen a l'anunci

televisiu eh? Espot, Vallter... A algú se li acudiria anar en tren fins a les estacions d'esquí de l'Alt Urgell, del Pallars, de la Vall d'Aran o d'Andorra? Algú creu que resultaria pràctic i cost/efectiu? Per tant, de Pirineu accessible per via fèrria, en qualsevol cas, també només n'hi ha un.

Tothom sap que les comunicacions transversals viàries del Pirineu també són molt precàries o, simplement, inexistents. La carretera "nacional" la N-260 espanyola, la que va des de Portbou fins a Sabiñánigo, segueix pel sud la serralada del Pirineu, de llevant a ponent i ha d'ascendir a ports de muntanya de primera categoria més dissenyats per a ciclistes d'alta competició que per a vehicles motoritzats. Si no neva. Invertim els termes per fer-ho més de bon pair.

Fins i tot les comunicacions verticals només arriben, en alguns casos, en forma de bones vies fins a algunes poques capitals de comarca: Ripoll i Berga. Deixem l'Empordà i la Garrotxa a banda en aquest context. Als Pallars –allà el tren arriba fins a la Pobla, una vila no pas gaire coneguda per la pràctica dels esports de neu– i a Era Val d'Aran i a la vall de Camprodon, ja sabem com s'hi accedeix. A l'Alt Urgell, per la vall del Segre, l'autovia més propera del fons de les valls no passa de la ciutat de Lleida, excepte una mostra testimonial d'uns pocs quilòmetres d'autovia que hi ha fets i acabats a Vilanova de la Barca. Semblaria que hi són per error d'algú que devia llegir "Barca" i es devia pensar que era vora mar. La C-14 "autonòmica", també coneguda com a "autovia del Segre o autovia d'Andorra", com sabeu, uneix les viles de Salou i Adràll. Després, atreveix-te amb la

N-260 i/o la C-145. La resta, són faves comptades.

Al congost dels Tres Ponts s'hi havia fet poca cosa important d'ençà de l'època de Sant Ermengol. Ara sembla que ens hi posem seriosament. El congost de Collegats ens va passar al davant fa molts anys. Oportunitat política? Millor per a ells. És clar.

En qualsevol cas, això que algú se senti amb cor d'animar la gent a anar a la neu utilitzant el tren semblaria més aviat producte d'alguna desorientació temporoespacial. Esperem que momentània.

*Metge, humanista i escriptor

Membre del Col·lectiu APiA. Pirineu Opinió

Una reflexió sobre el perquè de la inclusió del municipi de Prats i Sansor a la província de Lleida

JOSEP MARIA PRAT FORGA *Departament de Geografia · UAB · Universidad Nacional de Educación a Distancia

El municipi de Prats i Sansor (42° 22' 05"N i 1° 50' 26"E) està situat en el nord-oest de la província de Lleida, a 1.124 metres d'altitud i al bell mig de la part espanyola de la comarca de la Cerdanya. Està format pels petits poblats de Prats (incloent-hi els conglomerats urbans de Capdevila i del Barri) i de Sansor, així com una gran part de la moderna urbanització del Pla. Es tracta del municipi de menor extensió de la comarca (6,6 km²) i amb una població censada de 251 habitants l'any 2015 (Idescat, 2016). El turisme, la construcció i els serveis i el manteniment de segones residències són les seves principals activitats econòmiques. El seu terme municipal està delimitat al nord pel riu Segre, al sud per les muntanyes terciàries de Torrelles i de Castellar, a l'oest per la costa de Sant Martí, el Solà de la Pubilla i el coll de Saig i a l'est per la plana ceretana.

A simple vista, passejant sobre el terreny i en qualsevol mapa físic actual de la comarca, pot comprovar-se com el municipi està situat en el vessant d'aigües de la part de la Cerdanya adscrita a la província de Girona. Llavors, perquè aquest petit municipi pertany a la província de Lleida i no pas a la de Girona?

A continuació, després d'un breu repàs de l'evolució de la divisió comarcal a Catalunya des de principis del segle XVIII, s'exposen els motius que, segons el parer de l'autor, han portat a aquesta situació certament anòmala per la qual el municipi de Prats i Sansor està inclòs a la província de Lleida.

L'actual divisió territorial administrativa de Catalunya prové majoritàriament de la que es va realitzar en 1833, quan es van definir les províncies de Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona. El principal objectiu de la nova organització administrativa era reduir les desigualtats territorials i demogràfiques fins llavors existents. Per a això hi havia dues estratègies possibles. Una, consistia a fer agrupacions de municipis. L'altra, segregacions. Davant aquesta situació, en cada cas de conflicte la més o menys forta pressió dels interessos econòmics

i dels poders locals van inclinar la balança a favor d'una opció o l'altra. A les comarques de muntanya, a causa de la petita grandària de les seves poblacions, va predominar l'agrupació de municipis. Tanmateix, la divisió de la seva organització territorial va estar precedida per una sèrie de successives propostes no sempre coincidents (Burgueño, 1995). Sigui com sigui, la delimitació administrativa dels municipis pirinencs va ser en gran manera una tasca atribuïble al règim polític liberal, de manera que el partit judicial de la Seu d'Urgell va passar de 139 ens locals en 1834 a 61 en 1842 i a 47 en 1857, mentre que el de Ribes de Freser ho va fer de 97 a 70 i a 39, respectivament. En conjunt, els partits judicials dels Pirineus van passar de 848 ens locals en 1834 a 275 en 1857, la qual cosa significà una reducció del 67,6% (Burgueño, 1991).

No obstant això, la gestació de la divisió provincial va ser anterior. El decret de Nova Planta imposat a Catalunya per Felip V va alterar l'organització territorial del país, passant de les vegueries als corregiments (que no eren més que una suma de vegueries i sotsvegueries). Així, sota l'ocupació francesa, en 1810 el mariscal Augereau va proposar una divisió quadripartida del territori català, amb seus a Barcelona, Girona, Reus i la Seu d'Urgell, encara que la forta oposició exercida des de la ciutat de Lleida va provocar la substitució de l'última per aquesta. A continuació, en el mateix any, sota el mandat del rei José I, José de Lanz va proposar les ciutats de Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona com a seus. Finalment, en 1812, i fins a la fi de la Guerra de la Independència, es van implantar de manera efectiva quatre departaments (amb seus a Barcelona, Girona, Lleida i Puigcerdà) sota una sola província (Burgueño, 1995). D'aquesta manera, la Cerdanya, incloent-hi la part francesa i el Baridà, formava una unitat administrativa dins del departament del Segre, amb seu a Puigcerdà, mentre que la Seu d'Urgell passava a ser una subdelegació d'aquest corregiment (Burgueño, 1991). La principal

raó llavors esgrimida per situar la capitalitat a Puigcerdà va ser la seva situació geogràfica tocant a la frontera amb França, la qual cosa facilitava la comunicació amb els òrgans administratius del país veí, així com el control imperial i la possibilitat d'incorporar tota la comarca a França (Capdevila, 2011).

Una vegada derrotat l'exèrcit francès, la Regència va comissionar a Felipe Bauzá per elaborar un nou pla de divisió provincial d'Espanya. Respecte a Catalunya, aquest va proposar tres divisions subalternes, amb seus a Barcelona, Tarragona i la Seu d'Urgell (Burgueño, 1995). En 1820, ja sota el Trienni Liberal, la Diputació de Catalunya va proposar una nova divisió en sis districtes, amb seus a Barcelona, Girona, Lleida, Tarragona, Manresa i la Seu d'Urgell, sent la primera la principal i la resta subordinades a ella. El govern central, a través de Bauzá i Larramendi, amb el beneplàcit d'una part significativa dels interessos catalans (amb l'excepció inicial de l'Ajuntament de Barcelona per interessos econòmics), va proposar primer, en 1821, eliminar la seu de Manresa, incorporant la major part del seu territori al de Barcelona, i després, en 1822, suprimir la de la Seu d'Urgell, repartint el seu territori entre els restants quatre (Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona). D'aquesta manera, la part espanyola de la Cerdanya, ja sense el Baridà, passaria a dependre administrativament de la seu de Barcelona, mentre que el Solsonès ho faria a Lleida. Això no va ser aliena la repetida defensa d'aquesta alternativa per part de les autoritats locals i de la societat civil ceretana (Canales, 1987; Burgueño, 1991; 1995).

Tanmateix, aquesta divisió només va ser efectiva durant un any, ja que en retornar al poder la monarquia borbònica de la mà del rei Ferran VII es va tornar a l'anterior província única. Al llarg del període 1823-1833, especialment en els seus quatre últims anys, José Agustín de Larramendi va dissenyar diverses propostes de divisió del territori però aquestes sempre van concloure, amb alguna petita modificació, en la divisió quadripartida implantada durant el Trienni Liberal, amb les quatre seus de Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona. D'aquesta manera, una vegada revisat el pla per les audiències de 1829, Jaime de Burgos va aprovar en 1833 aquesta divisió administrativa (Calero, 1987; Burgueño, 1992; 1995).

D'aquesta forma, amb l'aprovació per part dels tècnics catalans, es van implantar de manera efectiva a Catalunya les quatre províncies proposades per Larra-

mendi, encara que amb algunes petites variants. Primer, incorporant la Cerdanya, Solsona i Cardona a la província de Lleida i Ripoll a la de Girona, i després traspasant la meitat oriental de la comarca ceretana, amb Puigcerdà al capdavant, a la província de Girona, mentre que l'oriental, amb seu a Bellver, romanien en la de Lleida. A més, es van incorporar l'Alt Penedès, el Garraf i Cardona a la província de Barcelona. (Burgueño, 1992).

Per què es va dividir la Cerdanya espanyola, una de les comarques geogràficament millor definides de Catalunya, entre les dues províncies?

Tal com indica Burgueño (1992), totes les propostes d'organització territorial elaborades a Catalunya havien partit de la premissa de mantenir la unitat de la comarca ceretana. Aquest autor aventura una hipòtesi sobre aquest tema. Segons ell, Soler i Serra podien haver proposat la divisió de la Cerdanya espanyola en dos districtes judicials, un amb capital a Puigcerdà i l'altre a Bellver, de manera que cadascun englobés un nombre similar d'habitants (7.400 el primer i al voltant de 6.000 el segon), separats pels rius Basgart i Valltova, segons la toponímia del mapa d'Aparici de 1720. En la pràctica, tots dos districtes van configurar un únic partit judicial d'uns 3.350 veïns, que estava incorporat al de la Seu d'Urgell i a la província de Lleida, seguint els desitjos de Larramendi. No obstant això, aquesta proposta va ser definitivament rebutjada, possiblement perquè no es volia tenir partits amb tan poca població. Davant aquesta situació, i amb la possibilitat de quedar incorporada la comarca íntegrament a la Seu d'Urgell, la qual cosa comportava el total rebuig de la societat ceretana, Burgueño (1992) suggereix que llavors es va establir una solució salomònica, de manera que la part occidental de la comarca romaniria en aquesta província i partit judicial i la més oriental s'incorporaria al nou partit format en terres ripolleses, amb Ribes de Freser com a capital judicial, en estar equidistant de les principals ciutats presents en aquest territori (Puigcerdà, Ripoll i Camprodon). Més tard, en 1862, aquesta capitalitat es va traslladar de Ribes a Puigcerdà, romanent la comarca de la Cerdanya dividida entre les dues províncies de Girona i Lleida.

No podem oblidar que les línies divisòries es fixen mitjançant disposicions convencionals, negociades entre els territoris limítrofs sobre la base de consideracions de natura principalment política i la seva delimitació, de caràcter més tècnic, implica negociacions més precises, prop del terreny i utilitzant cartografia d'escala mitjana.

A més, a partir del segle XVII es va incrementar l'ús de la cartografia com a element de coneixement, control i planejament territorial. En la seva aplicació a la delimitació de territoris, la cartografia podia estar present als treballs previs, relacionats amb el reconeixement del terreny i la recopilació de documents històrics; podia participar en les negociacions, com a eina per representar les posicions d'ambdues parts, i podia esdevenir resultat final, com a instrument complementari de la formalització i com a medi per a comunicar el límit acordat. (Capdevila, 2011).

En aquesta situació, què va ocórrer amb Prats i Sansor? Per Burgueño (1992), la inclusió d'aquest municipi a la província de Lleida, malgrat estar situat el poble de Prats a l'est del riu Basgart, obeïa al fet d'haver constituït sempre un únic municipi amb Sansor, el qual "sí que estava en el costat oest d'aquesta línia divisòria, segons el mapa d'Aparici".

És això cert? Està Sansor en una part del riu Basgart i Prats en l'altra? Per a això, en primer lloc cal situar on és actualment aquest riu tenint en compte que l'altre riu, el Valltova, és el que ara també es diu Duran i es troba en l'altra part del Segre, de manera que, baixant des de les muntanyes de Meranges, recull les aigües del Puigpedrós, Malniu, els Engorgs i la Serra de Comaermada (ICGG, 1996).

Entre la cartografia de l'època veiem que a la fi del segle XVII, en 1696, Sanson i Jaillot van realitzar un mapa dels Pirineus on van incorporar la línia divisòria de la Cerdanya entre França i Espanya (Figura 1). En ell pot observar-se com el poble de Prats estava situat en el marge oriental d'un riu bastant llarg que, passant per Pedra, desembocava en el Segre en la rodalia de Bellver, molt prop d'on també ho feia un altre riu similar, però les aigües del qual venien del Puigpedrós, en el vessant oposat del Segre.

Figura 1. Detall del mapa de Sanson i Jaillot (1696)

Unes dècades després, en 1720, Aparici va realitzar un mapa (Figura 2) on poden localitzar-se tots dos rius, però aquesta vegada amb els seus respectius noms, desembocant els dos en el Segre entre les poblacions de Baltarga i Isòvol en el cas del Valltova i entre Baltarga i Prats en el del Basgart, encara que, segons aquest mapa aquest últim riu separava els pobles de Prats i de Sansor, situant cadascun en un marge diferent del riu, coincidint amb les indicacions de Burgueño (1992).

Figura 2. Detall del mapa d'Aparici (1720)

Ara bé, qualsevol que conegui mínimament aquest municipi sap que entre Prats i Sansor no passa cap riu. Solament hi ha un petit rierol que creuant el pla de la Ribera porta les aigües des de Sant Salvador i del coll de Saig fins al Segre. Llavors, la pregunta és: podia ser aquest el Basgart? Evidentment, no. Llavors, quin era aquest petit riu i on estava realment el Basgart?

Ja en l'últim terç del segle XVIII, si ens fixem en el mapa de López de 1776 (Figura 3) distingirem perfectament els rius Valltova i Basgart (*aquest en color blau*). En ell es pot observar com aquest últim riu tenia un recorregut bastant llarg i estava situat entre Bor i Pedra per un vessant i Riu, Sansor i Baltarga per l'altre, quedant d'aquesta manera els pobles de Prats i de Sansor en el mateix marge. A més, segons es pot apreciar en dit mapa, per Prats hi passava un altre riu, també bastant llarg. Fixant-nos primer en el riu Basgart assenyalat en el mapa, podem veure que es tracta de l'actual torrent de la Bavosa (ICGG, 1996), el qual desemboca en el Segre entre Baltarga i el Riu de Santa Maria, recollint les aigües del torrent de Fontllebrera, el torrent dels Canaletes, el torrent del Grau de l'Ós, el rec de Torrents i el torrent del Forn, tots ells baixant des de la serra del Moixeró. Així, tant Prats com Sansor es troben en el seu vessant oriental.

Figura 3. Detall del mapa de López (1776)

No obstant això, aquest mapa, àdhuc ser més exacte que el d'Aparici de 1720, tampoc ho és del tot. En efecte, en realitat el caseriu de Pedra no està en el vessant occidental del Basgart, sinó que està travessat per aquest riu. Mentrestant, les restants poblacions properes sí que estan ben situades en el mapa. Així doncs, pot afirmar-se que l'antic Basgart és l'actual torrent de la Bavosa, i segons aquest mapa, tant Prats com Sansor es troben en el mateix marge d'aquest riu. Així mateix, molt prop de Prats baixen les aigües del torrent de Cobertrada, tal com s'indica en el mapa i com passa en realitat.

Amb això es desmunta el suggeriment que: *“en estar els pobles de Prats i de Sansor en marges oposades del riu Basgart, aquest municipi conjunt es quedava a la província de Lleida, ja que una part del seu terme municipal es trobava en aquesta província”*. En realitat, tot el terme municipal es troba localitzat a l'est d'aquest riu i, per tant, si s'atenia a criteris estrictament geogràfics (especialment geomorfològics i hidrològics) havia d'haver-se incorporat a la província de Girona, com així va passar amb els restants municipis espanyols de la gran plana cerdana. Posteriorment, el mapa militar de Vacani de 1808 (Figura 4) no només manté aquesta localització, sinó que es pot veure que el rierol que passa entre Prats i Sansor no és pas el Basgart.

Figura 4. Detall del mapa de Vacani (1808)

En 1825, en plena discussió de les propostes de divisió territorial administrativa de la comarca, el mapa d'Indar (Figura 5) ja inclou el poble de Prats en el districte de Bellver i/o a la província de Lleida. A més, situa el Basgart entre Prats i Sansor. Es tracta d'un error cartogràfic, ja que, copiant segurament el mapa d'Aparici de 1720, l'autor ha confós aquest riu amb el petit torrent assenyalat en el mapa de Vacani de 1808.

Figura 5. Detall del mapa d'Indar (1825)

Ja al segle XX, en 1927, apareix el mapa de Dolcet, Farré i Bescós (Figura 6), que afina en la trajectòria de la línia divisòria entre les províncies de Lleida i Girona, marcant clarament l'actual divisió administrativa, on pot apreciar-se com el terme municipal de Prats i Sansor es troba dins de la província de Lleida, formant un tascó sobre la de Girona, i ja sense incloure la toponímia del riu Basgart.

Figura 6. Detall del mapa de Dolcet, Farré i Bescós (1927)

Així doncs, la hipòtesi per la qual el terme municipal de Prats i Sansor es troba a la província de Lleida a causa que *“ambdues poblacions estaven situades en els marges oposats del riu Basgart”* només pot sustentar-se si la divisió provincial i l'establiment dels districtes de Bellver i Puigcerdà van ser realitzats a partir de la cartografia d'Aparici de 1720, tal com suggereix Burgueño (1992), i no es va tenir pas en compte la realitat geogràfica del territori, segons la qual aquest municipi havia d'haver-

se incorporat al districte de Puigcerdà. Una altra possibilitat és que al moment de definir els límits de la divisió territorial de la comarca, sí que s'haguessin adonat d'aquesta circumstància però que per interessos econòmics locals, del mateix municipi o de Bellver, o pel desig d'equilibrar demogràficament els dos districtes cerdans, es decidís incloure aquest municipi al costat de la Batllia, en l'òrbita de Bellver.

Sigui com sigui, aquesta divisió de la comarca, sens dubte artificial, encara continua persistint en els nostres dies, prevalent els interessos polítics. Per això, ens fem ressò de l'opinió de Burgueño (1992) quan diu que la reforma territorial de Catalunya no ha de passar per la creació d'un districte pirinenc de molt dubtosa viabilitat a causa de les seves dificultats de comunicació, sinó que seguint a Casassas i Clusa (1981), i més amb l'obertura del Túnel del Cadí que redueix considerablement el temps de desplaçament entre la Cerdanya i la Regió Metropolitana de Barcelona, proposa incloure aquesta comarca, juntament amb el Berguedà i el Solsonès, en un nou centre administratiu de la Catalunya central, amb seu a Manresa.

Aquest hauria de ser el primer pas per a la reunificació administrativa d'una comarca que malgrat tot mai s'ha sentit dividida. El segon, molt més complicat i llunyà, hauria de ser la reunificació de les parts espanyola i francesa. Hi ha una estrofa de l'Himne Cerdà, molt emprada en les últimes dècades, que diu: "*meitat d'Espanya, meitat de França, no hi ha una altra terra com la Cerdanya*". Per a mi, hauria de ser "*ni meitat d'Espanya ni meitat de França, solament Cerdanya*"

Bibliografia

Aparici, J. (1720): "Nueva descripción geographica del principado de Cataluña". En: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (2016). Disponible en: <http://cartotecadigital.icc.cat/cdm/singleitem/collection/catalunya/id/3081/rec/192>

Burgueño, J. (1995): "La gestació de la divisió provincial (1820-1833): entre el pacte i la imposició". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 40, vol. X, p. 71-83.

Burgueño, J. (1992): "Del Corregiment a la Comarca de muntanya. Les divisions territorials al Pirineu (II)". *Tre-*

balls de la Societat Catalana de Geografia, 32, p. 73-101.

Burgueño, J. (1991): "Del Corregiment a la Comarca de muntanya. Les divisions territorials al Pirineu (I)". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 28-29, p. 55-59.

Calero, A. (1987): *La división provincial de 1833. Bases y antecedentes*. Madrid: IEAL, 190 p.

Canales, E. (1987): "La Diputació a l'inici del liberalisme". En: Borja de Riquer (dir.), *Història de la Diputació de Barcelona*, Barcelona: Diputació Provincial de Barcelona, p. 44-73.

Capdevila, J. (2011). *La delimitació de la frontera hispano-francesa (1659-1868)*. Tesi doctoral. Barcelona: Universitat de Barcelona.

Casassas, L. y Clusa, J. (1981): *L'organització territorial de Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 326 p.

Dolcet, Farré i Bescós (1927): "La Cerdanya: mapes i itineraris de Catalunya, València i Balears (fulla I)". En: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (2016). Disponible en: <http://cartotecadigital.icc.cat/cdm/singleitem/collection/catalunya/id/1676/rec/755>

Idescat (2016): *Dades estadístiques municipals*. Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya. Disponible en: <http://www.idescat.cat/emex/?id=251752>

Indar, R. (1825): "Mapa de Cataluña dividido en sus actuales provincias". En: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (2016). Disponible en: <http://cartotecadigital.icc.cat/cdm/singleitem/collection/catalunya/id/2918/rec/300>

ICGC (1996). *Mapes Comarcals de Catalunya. Cerdanya*. Escala 1:50.000. Barcelona: El Periódico.

López, T. (1776): "Mapa del principado de Cataluña". En: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (2016). Disponible en: <http://cartotecadigital.icc.cat/cdm/singleitem/collection/catalunya/id/1774/rec/237>

Sanson, N. i Jaillot, A.H. (1696): "Les monts Pyrénées, ou sont remarqués les passages de France en Espagne / dressé sur les memoires les plus nouveaux par le Sr. Sanson et le Sr. Jaillot". En: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (2016). Disponible en: <http://cartotecadigital.icc.cat/cdm/singleitem/collection/europa/id/2128/rec/197>

Vacani, C. (1808). "Carta militare della Catalogna per servire alla Storia delle truppe italiane nelle diverse posizioni e spedizioni di piu eserciti dal 1808 al 1813... / dal Maggiore Vacani nell' I.R. Corpo del Genio". En: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (2016). Disponible en: <http://cartotecadigital.icc.cat/cdm/singleitem/collection/catalunya/id/1187/rec/275>

Recull de cançons

JOAQUIM NADAL I FARRERAS

El poeta i escriptor Jordi Pere Cerdà (Antoni Cayrol, Sallagosa, 1920- Perpinyà, 2011) va desplegar al llarg de la seva vida una activitat molt variada. Va ser una combinació d'activitat creativa i una pulsó indefugible cap a la terra, la muntanya, i la gent que hi viu o hi transitava. Pastors, pagesos, mestresses de casa, o refugiats i fugitius, escapant dels feixismes, van ocupar l'atenció d'Antoni Cayrol. Exercia així un compromís polític i un compromís cultural d'una manera inseparable sense allunyar-se mai dels contorns precisos dels cims pirinencs i de la plana cerdana.

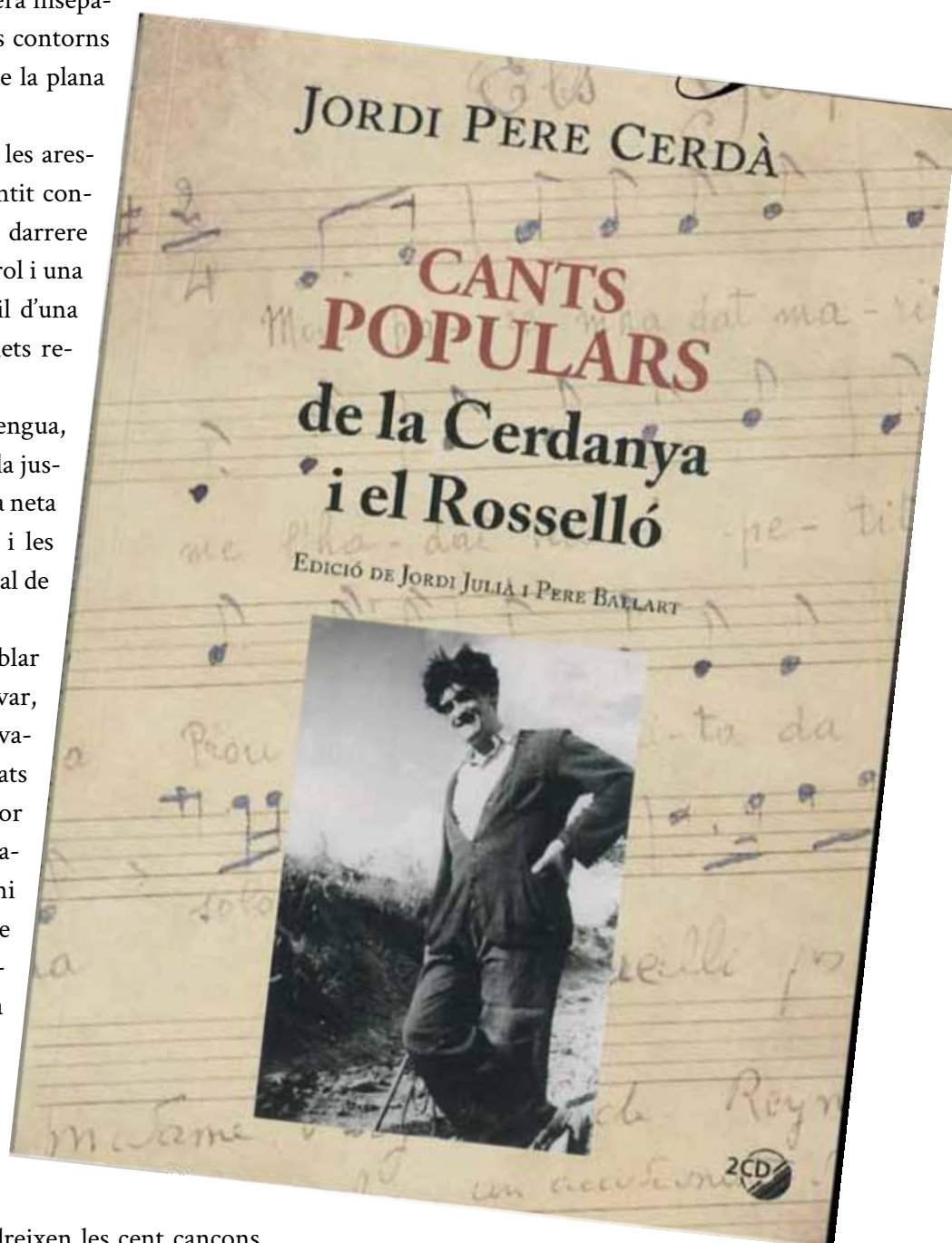
Així com la neu arrodoneix les arestes dels cims que amaga, en sentit contrari Antoni Cayrol guardava darrere un posat conscientment camperol i una mica despenjat l'elegància subtil d'una sensibilitat treballada amb vímetes resistents i arrelats.

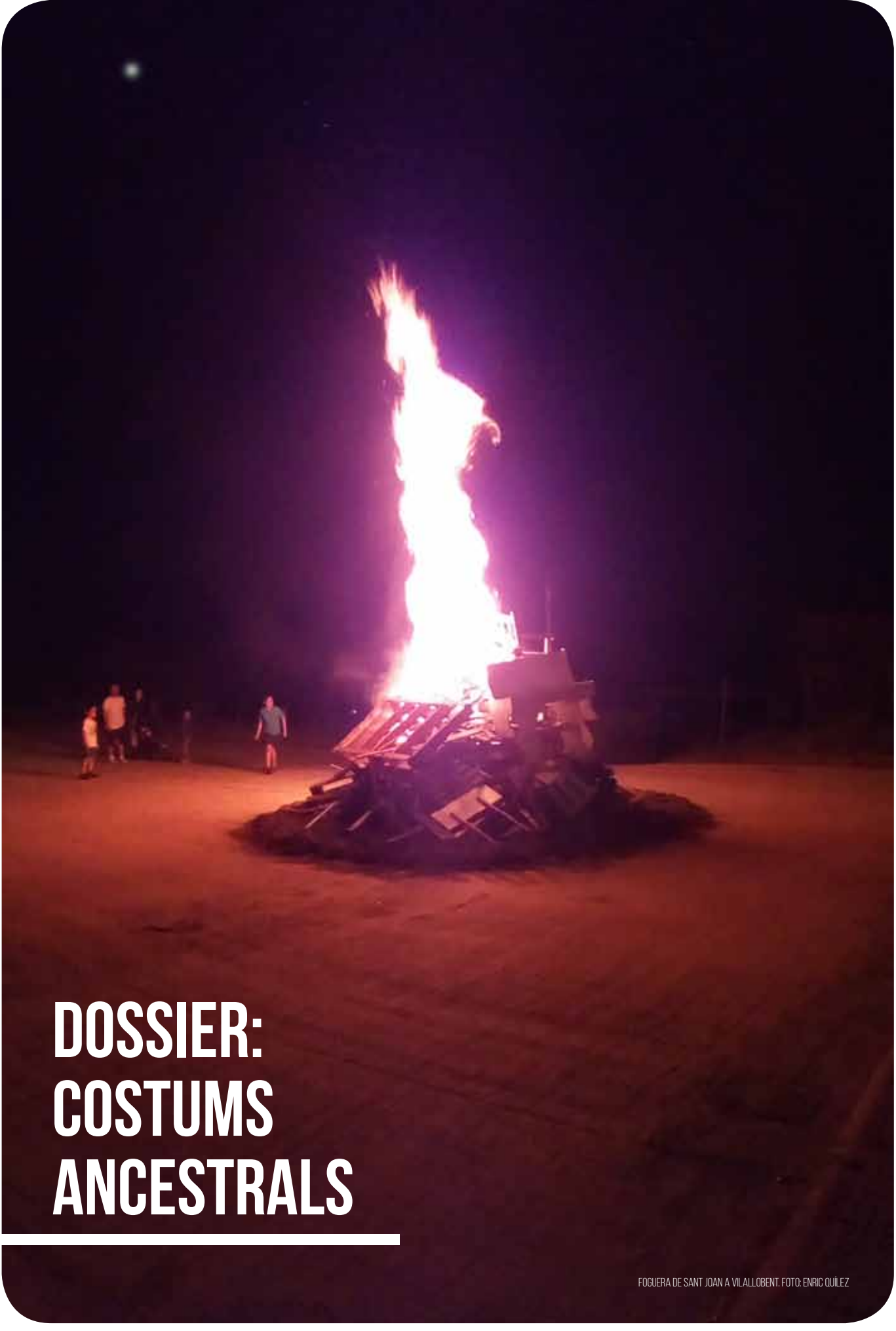
La llengua, i la fidelitat a la llengua, era una de les fibres resistents; la justícia, la igualtat, la transparència neta n'eren unes altres. El territori i les seves gents, l'ingredient principal de tot plegat.

Poeta finíssim es va doblar d'antropòleg per recollir, gravar, copiar i cantar les diferents variants dels cants contats i cantats en els rodals pirinencs. Un tresor amagat, gairebé perdut, inventariat i conservat com a testimoni d'uns temps i unes formes de vida. L'Àngela de Llo, la Maria i en Josep de Naüja, la Rosa de Dorres, en Joan Margall, la Margarida i la Cesó Cayrol de Fontpedrosa, la Caterina de Vallestàvia, la Germana de Bulaternera, la Josianne de les Illes i el Vaquer de Sureda nodreixen les cent cançons

recollides a Jordi Pere Cerdà, *Cants Populars de la Cerdanya i el Rosselló* (ed. de Jordi Julià i Pere Ballart, Barcelona, Ed. Mediterrània, 2016), acompanyat de 2 cd. Un llibre que honora el treball de tota una vida i que esdevé penyora de justícia pòstuma.

El Punt Avui
Dilluns, 24 d'abril de 2017

A large, intense bonfire burns at night, its flames reaching high into the dark sky. The fire is built on a pile of wooden pallets and other debris. Several people are standing in the background, watching the fire. The scene is illuminated by the warm glow of the fire against the dark night.

DOSSIER: COSTUMS ANCESTRALS

FOGUERA DE SANT JOAN A VILALLOBENT. FOTO: ENRIC QUÍLEZ

Cerdà –*ana* *adj.* i *m.* i *f.* Natural de la comarca de la Cerdanya. / *adj.* Relatiu o pertanyent a aquesta comarca o als seus habitants.

Sardana *f.* Dansa catalana que ballen un nombre indeterminat de balladors agafats per les mans formant una rodona.

Diccionari de la llengua catalana (IEC)

Sardana. Dansa nacional amb nom d'origen incert, però és probable que vingui de *cerdana*, pròpiament 'originària, o ballada a la manera, de Cerdanya'. (...) No hi ha cap testimoni que vingui de *cerdana* però tampoc que vingui de *sardana*.

JOAN COROMINES. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana.*

Segons Josep M. Ainaud de Lasarte, hi ha autors que han volgut relacionar la *sardana* o *cerdana* amb un antic ball *cerdà*, o *dansa cerdana*, o amb el *contrapàs cerdà*, que li hauria donat nom. Tanmateix s'ignora a quina mena de ball o dansa es refereix, tot i tractar-se d'un ball molt popular.

El mot *cerdana* és el predominant en castellà i en llatí, mentre que el català confon contínuament els sons de *sa* i *ce*. (seria el cas de Cerdanya i Sardenya, que en castellà és Cerdaña i Cerdeña). Cal suposar, no obstant això, que fou una dansa originària de Cerdanya o que hi va ser popularment relacionada.

Joan Coromines indica que, entre les explicacions etimològiques que s'han donat, l'única digna de ser presa seriosament és la que identifica *cerdà* i *cerdana* amb l'adjectiu ètnic del vell comtat de Cerdanya. D'entre les tretze mencions més antigues, en cinc s'escriu *cerdana*, en altres cinc *sardana* i en una altra *çardana*. És a dir que *sardana* és un nom d'origen incert, tot i que és probable que provingui de *cerdana*, originària o ballada a la manera de Cerdanya.

Sempre seguint Joan Coromines, en el diccionari castellà-francès d'Oudin, del 1616, es defineix *cerdana* com "*une certaine danse qu'on use en Catalogne*". I en el

mateix any, un castellà que es troba a Barcelona conta que "*se començaron por la ciudad mill çardanas, que es un baile en este Principado en las fiestas mayores muy usado*". I l'any 1625, a Barcelona, es descriu la *cerdana* com un ball en què "hi entren tots els que hi caben", una condició semblant a la de la sardana actual.

SOTA PENA D'EXCOMUNIÓ MAJOR

Un aspecte que avui ens pot semblar curiós és la contínua prohibició a què la sotmetia l'Església, i també les institucions municipals. La interdicció més antiga que s'ha trobat és la del Consell o Universitat de la Vila d'Olot, de l'any 1577: "qu'es prohibesca lo ball de la *sardana* y altres balls desonestos". I també hi insisteixen el bisbe de Girona i el de Vic. I el de Tortosa, del 1734, quan amenaça amb excomunió major "*los que bailen indecentemente en calles y plazas, dándose las manos hombres y mujeres*".

Però, ¿per què aquesta "deshonestitat" i aquesta dèria de prohibir-la? Un primer motiu derivaria del costum eclesiàstic de condemnar i procurar impedir o entrebancar les diversions públiques o populars no religioses, sobretot quan eren balls ballats per ambdós sexes alhora, o si afavorien els contactes físics entre homes i dones. Però fins i tot si –amb certes condicions de respecte– es ballaven a dintre les esglésies. Amb tot, sembla que aquella antiga *cerdana* consistia en uns passos de dansa executats per una sola parella de dansaires, ballador i balladora.

A LA CORT CASTELLANA ES BALLAVA LA CERDANA

El conegut dramaturg del barroc castellà Lope de Vega, en una obra teatral titulada *El maestro de dançar* (1594), que situa a Tudela de Navarra, l'anomena i la descriu en un parell d'ocasions fent observar que ballador i balladora no sols enllacen les mans sinó els braços per sota les aixelles, amb el fregadís que els era propi:

*Bailes hay mil, y entre todos
la morisca, y mil tocados.*

-¿Y en la cerdana? -*Extremados con lazos de varios modos.*

...

-*Bien, por mi fe! ¿Así le abrazas?*

-*Visto nos han. No hay pena.*

-*También esta vuelta es buena*

cuando los brazos enlazas;

y el saltillo, en ocasión,

da al abrazo buen donaire.

...

-*¡Oh, si antes venido hubieras,*

qué danza ensayar me vieras!

-*¿Qué danzabas? -La cerdana.*

-*¿Para mujeres es buena?*

-*Para máscara, escogida.*

Aquella *cerdana* o *çardana*, cortesana i de moda, s'hauria estès i popularitzat, doncs, per terres castellanes. Fins a introduir-se a la cort reial de Castella: en un document del 1603 es parla que "*seis mininas dançaron una çardana por extremo bien (...) y el Rey y la Reyna la dançaron assimeso*". I el gramàtic i conseller del Sant Ofici Sebastián de Covarrubias ho certifica: "*Agora se han introducido las cerdanas y otras danças, de que se usa en los saraos y en Palacio*".

En el segle XVIII, però, els temps canvien i decau la seva popularitat, que, tanmateix, es manté en les comarques de Girona, on s'observa que la *cerdana* és una "*danza que usaban en Cataluña, llamada así por haberse inventado en el Condado de Cerdaña*".

EL CONTRAPÀS CERDÀ

De temps antics la sardana apareix relacionada amb l'anomenat *contrapàs cerdà*, que se solia ballar arreu de les terres de la Catalunya vella per Carnestoltes, o bé de caràcter religiós, acompanyant el Divino o la Passió. Consistia en tres contrapassos seguits -un de llarg, un de curt i un de cerdà- que concloïen amb un ball rodó.

(Cal deixar constància, tanmateix, de la tradició de balls rodons pròpia de les terres de la Catalunya vella: en el *Llibre Vermell de Montserrat* es troben referències als balls rodons que feien els romeus al temple al segle XIV, però en aquells textos el nom de *sardana* o *cerdana* encara no apareix. No obstant això, danses circulars d'aquesta mena sembla que ja són citades a la Grècia del segle II aC, per l'historiador grec Estrabó, que apunta

que els ibers levantins celebraven el pleniluni amb ritus consistents en danses de "dones entremig d'homes agafant-se les mans mútuament").

EL BALL CERDÀ

Un altre ball és l'anomenat *ball cerdà*, que s'estenia per les comarques de la Cerdanya, l'Alt Urgell, la Noguera, el Pallars Jussà, l'Alt Berguedà, el Ripollès i Osona, amb múltiples variants. Sembla que el de Gósol va ser dels últims que es va ballar, per la Mare de Déu d'Agost, festa major del poble.

El *ball cerdà* és un ball de parelles de caràcter solemne. Cada una d'elles comença el seu lluïment amb un rítol a la dona, i a continuació home i dona se separen per ballar sols, l'home situant-se al centre de l'espai. (El rítol és el giravolt que fa la balladora sobre si mateixa i sota el braç que el ballador i enlaira per fer-li com un pont).

La ballada continua parella rere parella, acabant cada una d'elles amb un rítol, per retirar-se, tot seguit, al costat de les parelles que han dansat anteriorment. El ball conclou amb una evolució o ball conjunt de totes les parelles, acabant amb un ritme molt precipitat.

Així com la música de la sardana sol ser de ritme binari, el ritme del ball cerdà combina fragments de ritme binari amb altres de ternari. Una de les cançons més emprades per acompanyar el ball cerdà era la popular de la Roseta de Gironella. Tot això correspon al passat i a les ballades d'esbarts, no obstant això, a la Seu d'Urgell, encara avui, el *ball cerdà* és un dels actes centrals amb més significació i càrrega emocional de la Festa Major.

Foto: extreta del Facebook de l'Ajuntament de Puigcerdà

Entre el Cel i la Terra. Aplecs de Cerdanya

SARA ALIAGA I RODRIGO

Aplec i Trobada són dues paraules amb un significat semblant en tant que sinònimes d'una reunió festiva de persones, però que en essència no són el mateix.

Si agafem el diccionari la definició de "trobada" és la següent: "Acció de trobar o de trobar-se; l'efecte. Reunió de persones amb interessos comuns, especialment amb vista a dialogar, a fer alguna celebració, etc.". La **trobada**, suposa la simple congregació de gent d'arreu en un espai, que pot ser exterior o interior, amb una temàtica comuna de caràcter professional o lúdic. L'**aplec** segons la seva definició és: *Munió de persones o de coses aplegades. Reunió de ramats a la muntanya. Trobada festiva en ocasió d'alguna romeria a una ermita o en ocasió de celebracions de caràcter popular i folklòric.* L'aplec implica festivitat i va lligat a una comunitat, a un espai i un dia concret del calendari; per una comunitat és la seva individualització i reafirmació espiritual, el reconeixement dels seus llocs sagrats que la identifiquen i la cohesionen, suposa l'exaltació d'elements protectors i té, en definitiva, un significat místic i ancestral que no posseeix la trobada. Els aplecs els trobem al voltant d'ermites i santuaris, també entorn d'elements naturals com fonts, arbres, roques, etc. molts d'ells antics llocs sagrats i posteriorment cristianitzats. Els aplecs demostren que en ells els ritus cristians i els pagans van de la mà.

Cerdanya, com la resta de Catalunya, ha celebrat i celebra els seus aplecs en ermites, esglésies i llocs singulars. Tenim aplecs sense un referent sagrat concret, d'altres en honor a un sant o santa i els aplecs marians.

Sense cap advocació sagrada en tenim tres, són però, aplecs amb un fort lligam amb la natura. El primer se celebrava al refugi de Malniu, al municipi de Meranges, a finals de la primavera, l'**aplec de la Xicoia**. Aquesta planta (*Taraxacum officinale*), apareix a l'alta muntanya quan marxa la neu, s'ha de collir abans que floreixi i és un indicador de què la natura reneix després de l'hivern i que les pastures d'alta muntanya estan en marxa per poder pujar el bestiar a principis d'estiu.

L'**aplec de Fontanera**, és un dinar festiu a principis d'agost al voltant de la font situada al pla de Fontanera. És un lloc de pastures comunals i hom podria dir que exis-

teix un lligam entre l'aplec i la tradició ramadera cerdana.

Bor, al municipi de Bellver de Cerdanya, celebra a principis de setembre un aplec entorn de la cova de la Fou. Situada al serrat de la Quera, està envoltada d'un paratge de gran frondositat, podem dir que és un d'aquells indrets amb una forta personalitat i reconeixement popular. La cova de la Fou és un sistema càrstic que presenta diverses boques o tutes (Gran, Petita, Freda, del Bosc, del Barranc, etc.), algunes de les quals actuen de surgència o sobreexidor. És evident que l'**aplec de la Fou de Bor** és una festa de l'aigua i de la vida.

La resta d'aplecs de Cerdanya tenen un caràcter religiós, no obstant això, també estan vinculats a llocs i/o elements singulars: un turó, un camí històric i sobretot una deu d'aigua, que en els santuaris marians esdevé font de salut i virtuts. Els podríem agrupar en dos tipus: aquells amb advocació a un sant o santa i els marians.

Del primer grup tenim l'**aplec de Sant Marc**, el vint-i-cinc d'abril, a l'ermita situada a mig camí entre Puigcerdà i el petit nucli de Les Pereres. El vint-i-cinc de juliol, els puigcerdanencs també celebren l'**aplec de Sant Jaume de Rigolisa**, un llogaret proper a Puigcerdà localitzat al camí que menava cap a Sant Jaume de Galícia molt a prop d'una antiga font on hi havia la tradició d'anar a berenar des de Puigcerdà. Avui segueix sent una ruta molt freqüentada pels veïns de la Vila.

Aplec de Sant Jaume de Rigolisa, cantada dels Goigs. (Foto Emili Giménez)

El sis d'agost, la gent de Prats, Sansor i pobles veïns festeja l'**aplec de Sant Salvador** a dalt del turó on està

la font i l'església romànica amb advocació al sant, un lloc privilegiat situat sobre el pas de coll de Saig que separa la plana cerdana de la Batllia i des del qual hom controla tota la vall.

Darrerament, s'ha recuperat un d'antic que se celebra el tretze de desembre, l'**aplec de Santa Llúcia**, al petit llogaret de Coborriu de la Llosa, en el municipi de Lles de Cerdanya, en què participen els escolars dels municipis de Lles i de Prullans.

Però els grans aplecs cerdans són els dedicats a la Mare de Déu. Són el testimoni de la importància i de la força del culte marià a Cerdanya. La major part van lligats a la imatge trobada i a la font curativa, en definitiva, a una creença molt antiga de fertilitat que ens permet deduir el fort arrelament del culte a la Mare Terra a la nostra comarca en temps antics, un culte que va ser cristianitzat amb la figura de la Mare de Déu, i una fidelitat que ha arribat fins als nostres dies. Les seves llegendes tenen denominadors comuns, el bou, la font, la neu, el pastor/rabadà/nen.

Un dels grans aplecs marians és el de Talló, que se celebra el dilluns de Pasqua Florida a l'església de Santa Maria, l'edifici romànic més gran de la comarca i la primera església esmentada a l'Acta de Consagració de la Seu d'Urgell, d'inicis del segle XI. Durant el matí es fa la missa, es canten els goigs i les caramelles i es ballen sardanes. A la tarda, la cerimònia sagrada deixa pas a un ritual ancestral, és el moment dels "ballets de Talló". Des de Bellver, les parelles de balladors i balladores surten cap a la font de Talló, lloc on diu la llegenda que un bou, tot gratant el terra, indicà el lloc en el qual es trobava la marededéu i d'on va brollar l'aigua que és font de salut. Com mana la tradició i per tal d'assegurar les bones collites de l'any, els dansaires van a la font travessant els prats, arribats ballen corrandes i canten caramelles. És una de les festes més ancestrals de Cerdanya i del Pirineu, tant per la seva vinculació amb la llegenda del bou i la marededéu trobada com pel simbolisme de la dansa d'homes i dones (la dansa de la fertilitat) travessant els camps.

Un altre important aplec és el de **Bastanist**. En aquest la gent del Baridà s'aplega el primer diumenge de maig al santuari de la Mare de Déu del Boix. La llegenda explica que la imatge va ser trobada sota d'un boix per un rabadà de Vil·lec i per indicar el lloc on s'havia d'edificar el seu santuari va fer caure una nevada miraculosa en ple estiu. Bastanist va esdevenir un important hospital de

viatgers de totes aquelles rutes que travessaven el Cadí. L'emplaçament del santuari al fons de la vall, sota les imponents parets de la serra del Cadí, on els diferents torrents que d'allà baixen es troben per conformar el riu de Bastanist, un lloc de natura frondosa i extraordinària bellesa, que evoca les antigues creences que parlen de nimfes que viuen als rius, boscs, prats i muntanyes.

El vint-i-quatre de juny Bolvir celebra l'**aplec del Remei** amb una missa, la cantada dels goigs en honor a la Mare de Déu, ballada de sardanes, un aperitiu i el ball de tarda. A causa de la data, actualment algú l'anomena erròniament aplec de Sant Joan. L'ermita del Remei és una bonica construcció del segle XIX de l'arquitecte Calixte Freixa situada en el camí ral o de Sant Jaume entre Puigcerdà i Bolvir; amb bonics esgrafiats és d'estil historicista en el seu vessant d'influència florentina. Una hipòtesi la relaciona amb el lloc ocupat per l'església de Santa Maria, documentada des d'antic i no localitzada.

A principis de setembre, al voltant de la festivitat de les marededéus trobades, tenim tres grans aplecs marians: el de Bell-lloc, el de Quadres i el de Font-romeu

L'**aplec de Bell-lloc** es festeja l'onze de setembre amb una caminada popular que surt des de Puigcerdà fins a dalt del turó on es troba el santuari, a 1.688 metres snm, i que és un referent visual des de la plana cerdana i un gran mirador d'aquesta; un cop allà es fa una arrosada. Actualment, s'ha vinculat força a la celebració de la Diada de Catalunya, però veritablement està lligat a la diada de les Verges Trobades.

La llegenda explica que hi havia una gran epidèmia de pesta a Cerdanya i un dia dos pastorets, de nou i dotze anys, van trobar-se amb una nena molt bonica. Aquesta els va dir que Déu havia enviat el càstig a la Terra pels molts pecats dels homes, però que com ella s'estimava profundament a la gent de Cerdanya havia vingut a redimir-los. Els va demanar que resessin i els

Aplec de Talló. Els Ballets (Foto: Emili Giménez)

hi va regalar una petita creu. La pesta va acabar i allà, al cim del turó on eren, s'hi va construir l'església en senyal de respecte i d'agraïment. El santuari i l'església de Santa Maria de Bell-lloc pertanyen al municipi de Dorres, sota administració francesa des del Tractat dels Pirineus (1659-1660), la qual celebra el seu aplec de Bell-lloc el diumenge més proper a Sant Joan, amb el qual no s'ha de confondre. Les restes de parets annexes a l'església que hom pot observar són d'un convent. Altrament, a prop de l'edifici romànic trobem la font d'aigua virtuosa que canten els goigs. A Sant Joan de Dorres es conserva una talla excepcional de la Mare de Déu del segle XI, de la qual es diu que és un exponent de la tradició del treball de la fusta dels pastors, veritablement excepcional en la seva tipologia i bellesa. És curiós el lligam entre el nucli de Puigcerdà i l'ermita de Bell-lloc.

L'**aplec de Quadres** se celebra el diumenge més proper al vuit de setembre (dia de les marededéus trobades) a l'ermita de Santa Maria de Quadres, en el terme municipal d'Isòvol, encara que no es tracta d'una marededéu trobada. Antigament va ser una important *domus hospitalis* (hospital de viatgers) on els pelegrins i viatgers que circulaven pel camí ral (antiga *Strata Ceretana* i també Camí de Sant Jaume) trobaven acolliment. Posteriorment va esdevenir un important santuari marià per a la població de la solana cerdana. L'actual església és del segle XVII i està construïda sobre les parets de l'edifici romànic, que va ser cobert pels llots d'una riuada, tot respectant la planta original.

A l'**aplec de Font-romeu**, destacable per la seva antiguitat i poder de convocatòria, també se'l coneix com "l'aplec de la Moreneta" pel color de la talla del segle XIII, una de les marededéus trobades de Cerdanya. El santuari i l'aplec estan lligats a la llegenda del brau que marca el lloc, al costat de la font, en el qual el pastor trobarà la imatge. La tradició fa pujar-hi la imatge en pelegrinatge des del poble d'Odelló fins a l'Ermitatge de Font-romeu el diumenge de la Santíssima Trinitat, per baixar-la de nou a l'església de Sant Martí d'Odelló el vuit de setembre, que és el dia de l'aplec. Actualment Font-romeu és un important centre turístic, l'origen del qual rau en el santuari i la font santa al costat de la qual es reunien els romeus o pelegrins arribats de terres catalanes. És, evidentment, un altre aplec que cristianitza un lloc i un ritu de culte pagà a la Mare Terra.

Aplec de Font-romeu (Foto de: <http://www.perpignan.catholique.fr/aplec-de-font-romeu-vers-le-jubile-de-la-misericorde/>)

Aquests dos aplecs se celebren en esglésies al costat d'hospitals de vianants importants en el camí a Sant Jaume de Galícia.

El diumenge més proper al vuit de setembre també se celebra la **Visita a la Mare de Déu del Serrat dels Pallers**, a la muntanya de Das, una festa de mitjans del segle XX organitzada pels estiuejants del poble que ha estat recuperada aquests darrers anys. Malgrat no anomenar-se aplec, la festa en reuneix totes les característiques: es puja en romeria fins al lloc que és un mirador magnífic de tota la comarca i de la serralada pirinenca, es fa una missa de campanya entorn de la imatge de la Mare de Déu allà instal·lada i s'acaba amb un dinar popular.

La Cerdanya té un paisatge magnífic modelat pels seus homes i dones, veritables herois d'adaptació a un mitjà dur i difícil, gent que des de temps ancestrals han pregat amb submissió a aquesta terra per obtenir els seus favors, perquè doni més que prengui. L'alta concentració d'aplec marians i de marededéus trobades, en una comarca tan petita com la nostra, és un indicador molt clar del profund arrelament del culte a la Mare de Déu, a la mare font de vida, a la Mare Terra.

Només apuntar que, molt a prop, just darrere del Puigmal, i en el cor de la muntanya, tenim el segon centre espiritual de la catalanitat presidit per la Mare de Déu, Núria, on el brau colpejant la paret va indicar als pastors la cova on trobar la imatge.

Fresc llegenda marededéu i el bou:
<http://tionia1.pangea.org/Exvot/Santuaries/FontRomeu/LlegendaFontRomeu.htm>

Carnestoltes tradicional de Bellver de Cerdanya

VENTURA ALTARRIBA

La major part de les festes tradicionals que avui celebrem, ja les celebraven els nostres ancestres des de l'antiguitat.

El Carnestoltes era una festa, com moltes altres, lligada al cicle de la natura. Simbolitzava la renovació, el despertar de la vegetació, la fi del fred i de les penúries hivernals que feien augmentar la mortalitat. Representava la substitució del vell esperit (l'esperit del mal, l'hivernal) per un altre de nou i vigorós.

Tant els ibers com els celtas, quan les desgràcies queien sobre el seu poble (fam, malalties, derrotes...), ho atribuïen a la debilitat dels seus cabdills si aquests eren vells o dèbils. Per això, en aquests casos calia matar al cap de la tribu o el rei.

Aquesta és l'arrel del Carnestoltes, calia matar al rei, però havia de ser d'una manera anònima, calia disfressar-se per a no ser reconegut, per això encara avui es mata al Rei Carnestoltes, el rei dels poca-soltes.

A Cerdanya, van ser famosos els Carnestoltes tradicionals fins després de la Guerra Civil espanyola, quan varen ser prohibits pel franquisme.

A Bellver, una colla de gent, que havíem sentit històries dels Carnestoltes dels seus avis, vàrem començar a tirar endavant la recuperació del Carnestoltes tradicional de Bellver, incorporant-hi personatges dels pobles veïns que també havien quedat en l'oblit, i amb l'ajut del costumari d'en Joan Amades.

Així, el Carnestoltes tradicional de Bellver i la Batllia arrencava l'any 2004 de la mà del Grup Teatral Bellver, que encarnaven els Cenrers, i la Colla de Grallers de Bellver, que amenitzava la Rua. Els altres personatges es varen anar afegint any rere any.

Personatges del Carnestoltes

El Rei Carnestoltes, el rei dels poca-soltes, era l'alcalde provisional en aquests dies de disbauxa. Aquest és el personatge principal. Porta una màscara, a vegades és un ninot i a vegades és de carn i ossos.

Els Cenrers, personatges vestits amb parracs o saques, i altres estris penjats de qualsevol manera, amb la cara emmascarada, i porten esquelles al coll o a la cintura. També duen un sac ple de cendra que tiren a la gent que no balla al seu pas

Els Cornuts, aquests personatges de l'antic Carnestoltes de Bellver, són els últims tres casats (o avui dia aparellats) del poble. Porten robes de saca, esquelles i unes grans banyes sobre el cap. El Rei dels Cornuts és l'últim casat dels tres i porta un estendard –fet també amb robes de sac– i unes banyes. Actualment es mira de convèncer als últims aparellats

del poble a què hi participin, però antigament s'anava a buscar-los a casa el dijous gras, i no tenien opció, se'ls treia de casa a coll i es pujaven dalt d'un carro, els guardien i ja formaven part de la rua.

Els Espingueri, són uns nuvis vestits d'una manera exageradament grotesca, que ballen al so del "ball dels Espingueri", interpretat pels músics, una dansa també grotesca, simulant de tant en tant que cacen mosques al vol i se les mengen.

La Porquera, de galtes vermelles, seies gruixudes i mocador al cap. És la dona del Rei Carnestoltes, i fent veure que escombra pels carrers, en realitat escampa la pols i embruta a qui se la mira massa o a algun badoc. El personatge l'interpretat un home.

El Burricot, molt aficionat a la gresca, porta un cap i una pell de ruc i també l'acompanya una cançó pròpia. Empaita la mainada pel carrer com un veritable ase. Antigament, desenterraven el cap d'un ruc –que havien enterrat pensant en el Carnestoltes–, es lligaven la calavera sobre el cap i la pell a l'esquena a manera d'una capa. Ara es fa amb un cap de cartó pedra i pell sintètica.

Lletra del Burricot

1. El burricot quan se'n va al bosc,
el burricot quan se'n va al bosc,
ell s'enfangava, ell s'enfangava,
lirom, lirom la,
ell s'enfangava, *lireta, lirà.*
2. El burricot llença un gran crit,
el burricot llença un gran crit:
—Mare sóc *muerto*, mare sóc *muerto*,
li-rom, li-rom la,
mare sóc *muerto, lireta, lirà.*
3. La seva mare respongué,
la seva mare respongué,
—No pas encara, no pas encara,
lirom, lirom la,
no pas encara *lireta, lirà.*
4. Abans jo no em moriré,
abans jo no em moriré,
un testament per aquells que m'aimen
li rom, li rom la,
un testament *lireta, lirà.*
5. La carn la deixo a n'els corbs,
la carn la deixo a n'els corbs,
perquè s'afartin, perquè s'afartin
lirom, lirom la,
perquè s'afartin *lireta, lirà.*
6. El cuiro a n'els sabaters,
el cuiro a n'els sabaters,
per fer sabates, per fer sabates,
lirom, lirom la,
per fer sabates *lireta, lirà.*
7. Els meus ossos als flauters,
els meus ossos als flauters,
per fer-ne flautes, per fer-ne flautes,
lirom, lirom la,
per fer-ne flautes *lireta, lirà.*
8. Els meus unglots als segadors,
els meus unglots als segadors,
per fer didales, per fer didales,
lirom, lirom la,
per fer didales, *lireta, lirà*

l'Home del Bosc. És un personatge mític, vestit amb roba de sac guarnida de manera atapeïda amb elements naturals del bosc: herbes, fulles, líquens, pinyes... Representa un ésser màgic relacionat amb cultes a la natura per tal de fer fructificar els arbres i que hi hagués bones collites.

Els Aucells eren personatges disfressats d'aus, amb plomes i becs que acompanyaven l'home del bosc. Actualment, són els músics que animen la rua de Bellver els que van disfressats d'aquests personatges.

El Notari és un distingit personatge amb barret de copa, gavardina i corbata de llaç, que pregona la festa. Sembla que s'entén amb la porquera a l'esquena del Rei Carnestoltes.

Actualment, s'ha fet un esforç important, també amb la recuperació de les cançons tradicionals dels Carnestoltes cerdans, amb l'ajut de l'Escola Folk del Pirineu, d'Arsèguel, i interpretades pel grup Tant me folk i les Dones acordionistes de Bellver.

El Carnestoltes comença a Bellver el **Dijous Gras**. Al vespre, la comitiva surt del porxo de l'ajuntament amb el ninot del Rei Carnestoltes assegut en un carretó. En-

tre cançó i cançó, se sent el temperi de les esquelles dels Cenrers i dels Cornuts, que ressonen pels carrers de la vila com si es tractés d'un ramat d'egues desfermades.

La rua, es va aturant a les diferents places, on "el notari", procedeix a rebatejar-les amb els noms de "plaça dels Espingueri", "plaça del Burricot" i "plaça de la Porquera". Un cop substituïda la placa de la plaça, es procedeix a ballar la cançó de l'homenatjat.

Alguns establiments conviden a parar la comitiva per fer passar el fred amb uns porrons de moscatell i coca. "El notari" dona fe en tot moment de la qualitat del convit, de si es tracta de vi bo de la bóta del racó o de qualitat menys valorada. La cercavila torna a pujar a la plaça Major on té lloc la presa de l'ajuntament.

La presa de l'ajuntament la fan alguns dels personatges del Carnestoltes que entren al consistori, on lliguen a l'alcalde i el mostren al balcó de l'ajuntament sota el clam dels assistents a la plaça. Un cop es retira l'alcalde, s'instal·la la bandera dels Cornuts presidint l'edifici, i surt (ara si de carn i ossos) el Rei Carnestoltes que és aclamat pel poble assedegat de disbauxa.

A continuació, el Rei Carnestoltes, el rei dels poca-soltes, fa el seu discurs repassant i fent mofa dels fets més destacables o punyents de l'últim any. No se salva ningú. Acaba proclamant la seva autoritat i la disbauxa. La festa continua amb la gent ballant a la plaça al so dels músics.

El dissabte a la tarda, es fa una **gran rua**, que antigament sortia cada any d'un poble diferent de la Batllia. Actualment surt des de la plaça porxada de l'Ajuntament. Els Cenrers tornen a carregar el rei Carnestoltes passejant-lo per tot el poble al so de la música, seguits per tota la comitiva i per la multitud disfressada.

La rua acaba al poliesportiu, on es balla el ball tradicional del "Tió Fresco" on els personatges s'enganxen una llufa a l'esquena i tot ballant en cercle, tracten d'encendre la llufa del que tenen al davant, al que li cremen la llufa ha d'abandonar el ball.

El Tió Fresco

Jo te l'encendré
 El tió tió tió,
 Jo te l'encendré
 El tió de paper.
 No me l'encendràs
 El tió tió tió,
 No me l'encendràs
 El tió de detràs
 Beurem vi del bo
 De la bóta bóta bóta
 Beurem vi del bo
 De la bóta del racó,
 Beurem vi del dolent
 De la bóta bóta bóta,
 Beurem vi del dolent
 De la bóta del torrent.

ren interrompre l'acte i el varen segrestar. Antigament el rei Carnestoltes tenia finals diversos, conten els avis que una vegada el varen dur amb carreta fins a Puigcerdà i el varen pujar al tren que anava a Barcelona, això sí, amb el bitllet pagat per la comitiva que el va acomiadar emotivament.

Un cop cremat el rei Carnestoltes, "el Notari", en un acte final, llegeix el testament del ja enyorat personatge.

Però la festa no acaba aquí, l'esperit del Carnestoltes es viu uns dies més. Des de fa dos anys, s'ha recuperat el **Dimecres de Cenra**, en el qual tota la comitiva, ara acompanyada d'una colla de ploraneres amb mantellina i algun ploraner, acompanyen les cendres del malaurat Carnestoltes al ritme d'una marxa funerària. La fúnebre rua acaba amb una sardinada popular que organitza l'ajuntament de Bellver a la plaça del portal. Perdó, a la "plaça dels Espingueri".

En els anys que vénen, es pretén recuperar més personatges dels antics Carnestoltes de la Cerdanya i del Baridà, com el Vidalot o el pares de la núvia Espingueri, això com antics valls i cançons, com el dels Aucellets o el del Barber de Meranges. Un ric patrimoni cultural, molt divertit, que no es pot deixar perdre.

Tot un esforç de recerca de la identitat pròpia, a la qual any rere any s'hi van sumant més i més bellverencs i gent d'arreu de la comarca. Una festa que, ara sí, la gent ja s'ha fet seva una altra vegada.

Text: Ventura Altarriba

Fotos: Arxiu municipal de Bellver

A continuació, es realitza la crema del rei Carnestoltes. L'any 2013 es va amnistiar per celebrar el desè aniversari de la recuperació de la festa, uns personatges va-

Carnaval d'Alp

MONTSERRAT NAVARRO SERRA

Carnestoltes, Carnaval, tant si val!... temps de disbauxa i festa, quan en èpoques passades les festes eren escasses, la gent d'Alp, com la d'arreu, aprofitava les pauses de les acaballes de l'hivern per gaudir d'un temps d'animada gresca abans de la temuda Quaresma i de què l'arribada del bon temps els portés de nou al dur treball del bosc o el camp en llargues jornades que anaven de sol a sol.

A Alp, la festivitat de Carnaval es perllongava durant una setmana, s'iniciava amb joves i mainada demanant "rostita" per les cases d'Alp i dels pobles del voltant, ja que després aquests feien la festa amb la gent d'Alp. Als pidolaires se'ls solia convidar a berenar o a menjar unes galetes. Amb la recaptació obtinguda (generalment derivats del porc, patates i ous) es feien les truites de Dijous Gras que es menjaven al Casino.

L'acte central era el ball, que primer es feia a l'aire lliure a la part del darrera del Casino on es muntava un "catafal" (escenari) pels músics molt concorregut i ple de disfresses de confecció pròpia amb robes i complements que hom tenia per casa i molta imaginació, i que després es va fer al nou local del Teatre, construït al mateix lloc. El dimarts es feia l'enterrament de la sardina amb la crema del Carnestoltes a la Plaça Major i s'acomiadava la festa fins al pròxim any.

Avui es conserva encara, tot i que emmotllada als nous temps, una bona part d'aquesta tradició: el dijous llarder al matí els nens i nenes de l'escola Bac de Cerdanya i els més menuts de la Llar d'Infants Alpi surten al carrer disfressats per continuar demanant la "rostita", tal com feien els seus pares i abans els avis i els rebesavis. A les cases i establiments també els regalen ous, "sussissa" i altres embotits i lllaminadures, amb els que preparen un dinar o un bon berenar.

El mateix matí s'organitza al poble un consistent esmorzar de forquilla a base dels productes típics de la diada. Aquest àpat que van iniciar un reduït grup de companys en un establiment de restauració ha anat guanyant adeptes i s'ha obert a tothom que vulgui gaudir d'una bona estona i cada vegada són més els qui s'afegeixen a la celebració que el darrer any els ha aplegat al "Casino" d'Alp.

El diumenge té lloc el Gran Ball al teatre municipal, presidit pels senyors Carnestoltes (una elegant

Foto: extreta del Facebook de l'Ajuntament d'Alp

parella de ninots de palla) que no es perd detall de l'esdeveniment, amb importants premis en metàl·lic pels millors disfressats.

L'altre plat fort de la festa és l'escudella popular, que des de primera hora del dilluns preparen els restauradors i els voluntaris del municipi a la placeta del Casino, on es menjarà un cop les olles hagin fet bullir l'excel·lent brou (elaborat a base de 28 kg de botifarra negra i blanca, 25 pollastres, 14 caretes de porc, 10 kg de cansalada i 40 kg de carn picada) i cuïta la tradicional pasta d'arròs i fideus. Prop de quatre-cents comensals han gaudit a la darrera edició, la vint-i-unena, d'un bon plat d'escudella i carn d'olla, i va en augment.

Una rua infantil amb els Grallers d'Alp i alumnes de l'escola de Folk i una ballada de sardanes posen el to lúdic a una jornada que acaba a la tarda amb el pregó del rei Carnestoltes i el ball de disfresses infantil.

El dimarts al vespre la festa arriba al seu final amb l'encesa de la foguera i la cremada dels Carnestoltes a la Placeta del Casino, i perquè no sigui dit, s'aprofiten les brases per coure-hi unes sardines que en bona companyia menjaran tots els veïns.

L'endemà, dimecres de cendra, tot haurà passat, ja serà un dia per l'església, a ella li pertoca la cerimònia litúrgica amb què s'enceta la Quaresma.

Montserrat Navarro Serra
Ajuntament d'Alp

L'Aplec de Talló

JOAN POUS I PORTA

La festa de Pasqua de Resurrecció és la més important del món cristià per això, és lògic, que als llocs de llarga tradició cristiana, tant a Orient com a Occident, sigui una festa plena de tradicions molt arrelades en la cultura popular.

La preparació de la Pasqua comporta un temps penitencial d'abstinència que és la Quaresma. Per això, l'alegria de la fe en la resurrecció de Crist estava acompanyada de goig pel menjar i per la vida que esclata en l'inici de la primavera.

Des de molt antic la nit de Pasqua, el jovent cantava el goig, que més tard prengueren la forma de les Caramelles, nit de cants que presagiava l'arribada del bon temps, els desitjos d'abundància amb bones collites, els festejos en les nits càlides que s'atansen, tot porta cap a l'optimisme i l'esperança.

És en aquest marc que el jovent s'esmerçava amb cants pels carrers i places el dia de Pasqua i la gent agraïda emplenava la cistella d'ous i algun embotit de l'última matança.

El Dilluns de Pasqua era el dia apropiat per sortir a gaudir de la natura que esclata prop d'una ermita, font o monestir i allí entre festejos i rialles es consumia el que s'havia arramassat amb els cants de Caramelles. L'Aplec de la Font de Talló compleix fidelment aquesta tradició. Arribant a la font es canta la Salve Regina en honor a la Mare de Déu de Talló, que segons la tradició la seva venerada imatge es trobà en aquest indret per indicació d'una ovella mentre pasturava amb el ramat. Seguidament, es canten les Caramelles i finalitzades aquestes es ballen els Ballets de Talló. La multitud de parelles, que emplen de color els camps que comencen a rebrotar, han arribat espargides (escampades) per la falda de Monterròs junt amb la gent que emplena el voltant de la plaça de la font.

L'airoso música dels Ballets ressona per l'aire primaveral llançada al cel per l'orquestra. Ball elegant, alegre, de festeig amb perfum de terra, de muntanya i del blat que comença a créixer. La festa segueix amb coca i vi per tots els assistents i després del tumultuós ballet de totes les parelles juntes comencen les corrandes. Alegre i ràpida melodia que marca el ritme per sortir de la font abraçat amb la parella.

Unes corrandes sobre els camps de blat de Monterròs, aquestes en forma de rotllana, talment com un culte solar, impregnen la terra perquè hi hagi bona collita. Tot seguit el jovent es dirigeix davant l'antic portal de Bellver fent una translació de la màgia de la font per fomentar la prosperitat de la vila.

L'Aplec del Dilluns de Pasqua a la Font de Talló és absolutament popular, per això no es troben mencions documentals dels seus orígens ni del seu desenvolupament. Sí que se sap, en canvi, que en el lloc sagrat de la font ja hi havia un edifici-capella vers el 1411 i que durant els segles posteriors, XVI i XVII, en situacions de forta secada, s'hi portava la santa imatge de la Mare de Déu des de la seva església de Talló a l'església de Sant Jaume, encimbellada dalt la vila de Bellver, tot passant per l'esmentada font de Talló. Les fonts documentals sí que ens parlen, en canvi, de l'antiguitat dels aplecs de Sant Antoni de Pàdua, el 13 de juny, en què les parròquies de la Batllia acudien a Talló i això originà la Festa Major de Bellver ja mencionada com a tal en el segle XVIII. També es feia un altre aplec a Talló, per la Pentecosta, en què acudien els pobles de la solana de Cerdanya, documentat des del segle XVII.

Però encara que no tinguem fonts documentals sobre la celebració del Dilluns de Pasqua, sí que podem afirmar que el seu origen i continuïtat es perd en el record dels més grans i alguns elements que el conformen fan pensar en reminiscències paganes que han perdurat fins als nostres dies, a més de remarcar que cada any tornarà la primavera.

Joan Pous i Porta
Bellver de Cerdanya

La tradició de jugar, els jocs tradicionals

ORIOL MERCADAL

Introducció

Aquest article no vol ser un recull exhaustiu dels jocs tradicionals de Cerdanya, però sí que integra una llista orientativa i algunes explicacions sobre els que practicaren infants i adults en el passat. Uns pocs dels coneguts aquí es remunten a l'antic Egipte i les cultures de l'Antiguitat clàssica i força més a l'edat mitjana, documentats tant per l'arqueologia com pels textos; tanmateix, molts d'ells són d'època moderna i contemporània (segles XIX i XX). Els suports on estan representats i on s'expliquen els jocs són diversos: llosetes de pissarra, afloraments rocosos de la muntanya, pergamins i fulls de paper.

Cronologia cerdana dels jocs documentats

Segle I aC-s. I dC

Objectes de fireta per jugar els nens

Segles X-XII

Lloseta d'El Castellot de Bolvir amb signes gravats en una casella de joc.

Tauler de joc sobre pissarra. *El Castellot de Bolvir (Núm. Inv. BEC 1076-1080), ca. Segle X.*
Foto: Equip de recerca del jaciment.

Figura 1a (general)

Figura 1b (detall)

Segles XIII-XV

Un dels jocs sovint prohibit era el del “**cabreboch**”. En canvi, eren permesos **jocs de sort o d'aleus** (*alearum*), al d'**escacs** o al de **tauleta**, però només fins a una certa quantitat monetària, per exemple dotze diners.

El **cabraboc** és un faune, un ésser mig persona per la part de dalt i mig cabra o boc per la part de sota. Es diu que persegueixen els homes com si fossin cabres i les dones com si fossin bocs, són éssers del bosc i cal evitar-los quan es viatja de nit. Sovint les persecucions acaben fent estimbar la víctima per un penya-segat. Algunes vegades també se'ls descrivia amb ales de ratapinyada.

Jocs gravats a les lloses procedents de l'excavació arqueològica del Castell de Llívia. Probablement, daten dels segle XIII i XIV. P. Campmajó van documentar diversos jocs, entre ells els de les dames, els quadrats encaixats, el triple tancat i el tres en ratlla o marro. També s'han trobat gravats molt similars a les roques de diferents indrets de la muntanya cerdana (Oceja, Ger, etc.), així com fitxes que incorporen retícules, com a l'excavació del campanar de Santa Maria dirigida per Júlia Miquel.

Fitxa de pissarra amb retícula. Excavació del campanar de Santa Maria (Núm. Inv. PSM UE 302-14). Foto: Júlia Miquel.

Els taulells de **dames** presenten una caselles “en blanc” i altres marcades amb una X. La versió més freqüent és l'anomenada de les “dames de dotze o dames guanches”, que es jugava amb dues sèries de dotze fitxes. Segons la llegenda, el joc de les dames es remunta a Troia. Els romans van ser fervents jugadors de dames, però fou a l'edat mitjana quan els jocs dits “de taula” van trobar la seva màxima expressió i freqüència: dames, escacs, daus, marro, tric-trac (el jacquet actual)... Les freqüents disputes i la ruïna de molta gent van fer que el rei Lluís IX de França prohibís els jocs de taula el 1254 i entre 1319 i 1382 també es prohibiren els jocs d'atzar. El damer francès es componia de 64 caselles i es juga amb 24 fitxes. El polonès, utilitzat sobretot a Espanya i Portugal,

té 100 caselles i es juga amb 20 fitxes; és un joc inventat a la fi del segle XVII. Al Castell de Llívia es van exhumar dues lloses amb damers complets, de 36 caselles.

El **triple tancat** o **marro** presenta múltiples varietats. Ja es coneixia en època galoromana i es documenta a la sinagoga de Cafarnaún al segle II-IV i a la Xina. Es juga amb tres o vuit fitxes segons les regions. Dins de la nombrosa família de jocs anomenats genèricament «marro» hi ha el marro de tres, el de sis, el de nou i l'**alquerc** o marro de dotze, entre d'altres. El **marro de nou** és un joc de tauler abstracte per a dos jugadors, l'objectiu del qual és eliminar fitxes de l'adversari aconseguint alinear tres fitxes pròpies. Una particularitat d'aquest és que es divideix en dues fases: en la primera els jugadors col·loquen les seves fitxes per torns, i a la segona poden moure-les per aconseguir eliminar les contràries.

El **tres en ratlla** o **joc del marro** és un joc de tauler, on l'objectiu és d'arribar a posar tres peces sobre el tauler (de 3 per 3 posicions) de manera que siguin en línia recta (horitzontal, vertical o diagonal). Pot ser simple, quadruple o múltiple (fins a setze juntes, conegudes amb el nom de “joc de dames de Quaranta”). Conegut a Egipte (3000 aC), Creta, Grècia, Roma, Xina... Els jocs de tres en ratlla són un dels més practicats arreu del món. A la muntanya d'Enveig es trobaren plaques d'esquist amb tres en ratlla múltiples.

Algunes dates i documents relacionades amb el joc:

1270. El jueu Astruch cza Sala prometia que no jugaria a cap **joc de daus** o **de taules** excepte als **escacs** ni tampoc als **jocs de “preses”, al “reig” o a la “regina”** des de Nadal fins a Pasqua durant dos anys.

1404. Una provisió reial prohibia **tota tafureria o casa de joc**.

1412. **Demanaven al rei que permetés jugar a la plaça Major, sense haver de pagar sanció**, des de Sant Joan fins a Sant Miquel “manco que s'hi gosi tenir taulell” i amb tal que ningú pugui jugar amagadament.

1413. Les Corts de Barcelona prohibien tota mena de **jocs de daus**.

1434. El Consell de la Vila féu revocar una crida que havia fet el Veguer prohibint el **joc de “gresca”**.

1485. “Hi havia qui parava taules de joc pels carrers i places, impeding o pertorbant almenys el lliure comerç de la gent.” Les ordinacions municipals manen:

“Item mana qu no hi haie degú que gose **jugar a ballesta ne altres jocs**, dins los barris de la Vila, sinó sols en lo camp dels tiradors, en lo lloch acostumat, sots pena de deu sous, per cascuna vegada que contrafarà, sens tota mercè”.

Segles XVI-XVII

1514. “En dit any **se obtingué privilegi del rey, del Joch**, y que la gent darmes no fossen franchs de drets de la vila”.

1519. Jocs prohibits: nayps, la pilota i especialment **el de la cordelleta. Daus i malleta. Els escacs** de vegades eren permesos pels cònsols. El joc tot sovint anava acompanyat d'abusos en el menjar, beure i blasfemar i per això també es prohibia.

Joc de la malleta. Cert joc d'enginy i de taula semblant al de dames o als escacs. *Un tauler per a jugar a la malleta o escachs*, any 1430 (Diccionari Aguiló). *Un taulell de jugar a la malleta*, any 1439 (document de l'arxiu parroquial de Santa Coloma de Queralt). (Diccionari català-valencià-balear)

1584. “La professo de belloch se acostume de ser a la fi de maig ho al principi de juny; (...) va per **lo joch de la bola** y torna per rigolisa, y lo consol en cap ab la creu de Sancta maria la acompanya fins al palanco, y al tornar, la tornan eixir ha rebre al mateix loch.”

1602. S'autoritza el **joc de bitlles** (que vol dir que havia estat prohibit durant un temps)

1631. Jocs permesos: el de **la Tindarella** i els de les **cartes**.

1652, 1676, etc. El Consell prohibeix el **joc dels Trinquets** i el de la **pilota**.

Trinquet. Edifici tancat on es practica el joc de pilota, avui especialment les modalitats d'escala i corda i de raspall (pilota valenciana).

Per ordre alfabètic, els jocs que hem documentat practicats a Puigcerdà entre el 1270 i el 1676 –o la fi del segle XVII– són els següents:

ballesta, jugar a
bitlles, joc de
Cabreboch, joc del
cordelleta, joc de la
daus o de taules, jocs de
escacs
gresca, joc de
malleta, joc de la

nayps o cartes, jocs diversos de
pilota, jocs de
preses, joc de
regina, joc de la
reig, joc del
sort o d'aleus, jocs de
tauleta, joc de
tindarella, joc de la
trinquets, joc dels

Classificació dels jocs

Els jocs els hem dividit en dos grups:

Els practicats pels infants

Els dels adults

I un cop fet això, hem establert unes categories en funció de l'utilització o no ús d'estris per dur-los a terme:

Entre la primera tenim els que es practicaven amb elements de la natura o amb estris elaborats a partir d'aquests.

Un segon grup l'integren els jugats amb elements elaborats per la mà de l'home més o menys artesanalment.

Jocs d'infants

Sense utilitzar cap estri

a1. A la cuit –clara i fosca–

A fet amagar, a amagar amagar

A la cluc

A pistrac

a2. A córrer i empaitar-se pels carrers

A patac o a la rateta

A amagar esqueses (i picar culs)

A renyegat

a3. Jocs de rotllana

A coca la moca

a4. A saltar a cavall

Saltar de coll de xivit

Saltar al burro

Saltar i parar

Salt de la mula, del burro o del ruc

Cavall fort (acompanyat de cançó)

a5. Tu ets el llop

a6. A xafar nius

a7. A mares i filles (les nenes)

a8. Jocs s'imitació

A paquetaires i carrabiners o a contrabandistes

A9. Jocs d'endevinalles

a. A arrencar cebes

- a. Al pare carbasser
- a. Al joc dels disbarats
- a. Anar a *cecar* (cercar) fruita

Jocs practicats amb elements de la natura

- b1. A fer xiulells
- b2. A fer trompes
- b3. A fer petadors
- b4. Amb tiragomes
- b5. A palet, a la xarranca o a la samarra
- b6. A cinc pedres
 - A pinçons
- b7. A tabes
- b8. A tirar-se boles i a fer ninots de neu

Jocs practicats amb estris artificials diversos

- c1. Amb peces ceràmiques de fireta
- c2. A pilota
 - A saco
 - A tatxanberg
 - Al catinyó
 - Al cavallet
- c3. A boles o a bales
 - A matar
 - A clots
 - A rotllo
- c4. A bitlles
- c5. A saltar a corda (les nenes)
 - A la barqueta
- c6. A fer ballar la baldufa
- c7. A la gata o a voltrics
- c8. A nines (les nenes)
- c9. A l'estampeta (les nenes)
- c10. A cartrons o patacons (amb trossos de cartró)
 - Al quitx (amb caixes de llumins; les nenes)
- c11. A peça (amb monedes)
- c12. Joc de passar l'anell
- c13. A barcos (amb un esclap, que es deixava anar per la sèquia)
- c14. A lliscar per la neu amb un esclap (posteriorment, amb un plàstic)

Jocs d'adults

Jocs de taula:

- a1. Daus

- a2. Escacs
- a3. Dames
- a4. Marro, tres en ratlla o tres en línia
- a5. Triple tancat
- a6. Parxís
- a7. Dòmino
- a8. Cartes
 - El truc
 - L'escambrilla (les dones)
 - El cau
 - La manilla (els homes)
 - La mona
 - La brisca
 - El set i mig
 - La botifarra...
- Bitlles** (sobretot els homes)

Per localitats (buidat bibliogràfic i entrevistes) – parcial, per acabar–

Age: a “la gata”

Arànsen: al catinyó, a paquetaires i carrabiners, a fer petadors i cornetes

Baltarga: a “la gata”

Bellver de Cerdanya: a “la gata”, a saltar a corda, a nines, a mares i filles, a l'estampeta, a bales, a palet, a fer ballar la baldufa

Bor: bitlles

Castellnou de Carcolze: a pistrac, al quitx, a palet, a cartes (la brisca, el tuc, el cau...)

Coborriu de la Llosa: a paquetaires i carrabiners, a boles, amb tiragomes, a bitlles, a cartes

Cortàs: a amagar amagar

Escadarc: a pilota (tatxanberg)

Estoll: a boles

Ger: a pilota (contra la paret), a voltrics

Guils: a fer xiulells, trompes i petadors, a voltrics

Llívia: a voltrics

Llo: a “la gata”

Montellà: a pilota (contra la paret), a “la gata”, a fer cornetes

Músser: a la cluc, a boles, a bitlles, a contrabandistes i carrabiners, a cartes

Olopte: a amagar amagar

Pi: a la cuit clara i la cuit fosca, a contrabandistes, a bitlles, a cinc pedres, a la coca la moca, a cartrons, a cartes (l'escambrilla, el truc, la manilla...), a peça, a la barqueta, a samarra, a amagar esquesnes

Porta: a “la gata”

Prullans: a paquetaires i carrabiners

Puigcerdà: ballesta, bitlles, Cabreboch, la cordelleta, daus o de taules, escacs, gresca, la malleta, *nayps* o cartes, jocs de pilota, preses, joc de la regina i del reig, jocs de sort o d'aleus, la tauleta, la tindarella, els trinquets.

Querforadat: a fer xiulells

Saga: a pilota (contra la paret)

Saneja: a pilota (contra la paret)

Sant Martí d'Aravó: a la rateta, a saco (a pilota), a “la gata”, a tabes

Talltorta: a pilota (contra la paret), a fer xiulells

Urús: a pilota

Explicació d'alguns dels jocs principals

Jugar “a renyegat”: la mainada, agafats de la mà en cadena, empaitaven els que restaven lliures.

Jugar “a coca la moca”: feien una rotllana i el que parava es posava al mig i li cantaven: “Coca la moca, quina voleu? La més maca de totes quina serà?”. Es deia el nom d'un nen o d'una nena i tots sortien corrents per envoltar-lo i aconseguir així que el qui parava l'atrapés.

Jugar “a la cuït” o “a fet amagar”, “a amagar amagar” (Cortàs i Olopte), **“a la cluc”** (Músser), **“a pistrac”** (Castellnou de Carcolze), era el més freqüent; a Pi diferenciaven jugar “a la cuït clara” (de dia) i “a la cuït fosca” (de nit). “Conillets amagar, amagar, /que la llebre va a caçar, /de nits i de dia, /cala foc a les masies, cala foc als forns, quantes hores són?”

Jugar “a boles” o “a balas”. En alguns pobles diuen que més aviat jugaven a l'hivern. Les bales podien ser de pedra (Estoll) o simplement els fruits –les “gal·les”– del roure (Músser). Després, van passar a ser de fang i finalment de vidre, i aleshores ja es compraven a les botigues. Amb les boles es podien fer diferents jocs: **“a matar”, “a clots” o “a rotllo”**. A matar jugaven amb la bola preferida, “la tira”, que podia ser de pedra, i en ser més pesenta, feia saltar més bales del rotllo o de l'olla. Del fet de recollir les que havien aconseguit en deien “recollir misses”. També deien “acano pam” quan s'havia de mesurar la distància d'un pam des de la bola per tirar.

Jugar a bitlles. Ja el practicaven les cultures antigues mediterrànies. A tota Cerdanya es jugava durant la Quaresma. Normalment, es jugava amb nou bitlles en quadrat, de tres a tres, i al mig “el bitllot”, que era la més

gran (Figura 3). La pilota, de fusta, era “el truc”, gros i pesent. A Bor i Músser, tenia tres forats per posar els dits i poder-lo agafar millor.

Figura 3

Bitllots. Fons del Museu Cerdà, donació, núm. 2392 i 2393. Foto: Emili Gimenez.

Amb les bitlles també jugaven “a vots”; es feien nou clots al terra, amb un de central més gran, “l'olla”, i el que encertava el truc a l'olla, guanyava.

Jugar a pilota. Es podia jugar a coces, amb la mà o amb una pala de fusta. A Urús, la curiositat de jugar a pilota el dia de Pasqua a la Closa del Cabrer.

“Jugar a saco”, on es feia rebotar la pilota contra la paret (a Montellà, Sant Martí d'Aravó, Saga, Ger, Saneja i Talltorta –on es cantava una cançoneta–; a Escadarc es deia “tatxanberg”); també es jugava amb un maçó o pala de fusta i les pilotes antigament eren com d'espuma i després de cautxú amb una ratlla marró.

A Arànsér, es jugava **“al catinyó”**, que consistia a introduir una pilota en una olla de terrissa col·locada a terra. En altres llocs jugaven **“al cavallet”**.

Fer xiulells, trompes i petadors. Els nens s'enfilaven als arbres i tots sabien fustejar, amb un ganivet petit que sempre duïen a la butxaca. La fusta més emprada era la del sabuquer i la del satze. Sebaven la pell del futur **xiulell** tot picant amb l'esquena del ganivet al ritme compassat d'una cantarella, que diferia segons els llocs:

“Seba, seba, sebarina, / pell de vaca, pell de gallina, / seba, seba, sebarà, / si Déu volrà.” (Talltorta). Amb la canya del sabuc també hi feien xiulells. Hi feien un tall de biaix al cor i hi posaven una llengüeta de fusta. Al Querforadat també ho feien amb una fulla de carbassa.

Les **trompes, trompetes, cornamusses o cornetes** les feien de satze o de freixe (menys) i fixaven la darrera volta amb una punxa d'arç (*Prunus spinosa* L.). Es pelava una branqueta fent talls, quedava una cinta en espiral i al final hi clavaven dues clivelles. Amb un branquilló feien una llengüeta i després la posaven per la part estreta o broc de la trompa. (Figura 4)

quatre o cinc participants, normalment nens. Un d'ells havia de tirar “**la gata**” –un broc d'uns 10 cm de llargada– i encertar en un clot des d'una distància regulada. Els altres participants, que es col·locaven a una passa de distància al voltant del forat, anaven proveïts d'un bastó amb la punta en forma de cullera, que col·locaven al forat. Amb aquesta part del pal havien d'intentar refusar el broc tot colpejant-lo. Per facilitar que el broc caigués, tard o d'hora, al forat, qui el llançava ho feia, en cada nou intent, des d'una posició més propera al clot. Aquesta acció es repetia, una vegada i una altra, fins que el qui parava aconseguia introduir “la gata” al forat. Llavors

De manera semblant fabricaven els **petadors**, “mena de joguina feta de branquillons feta per disparar”. Buidaven un tros de sabuc (*Sambucus nigra*), hi afegien una clavilla i carregaven la munició, que consistia en un tros de cotó o de cànem a l'altra punta. Al darrere, un bastó ajustat comprimia l'aire i quan aquest es premia el cotó o el cànem sortia disparat fent un pet, d'aquí el seu nom. També hi ficaven aigua i es divertien esquitxant-se.

La carraca o carrau. Frequentment emprat com a joguina, en temps passats –però força recents– va ser utilitzat el Dissabte de Glòria per *matar jueus* i també com a substitut del so de les campanes en determinats dies de la Setmana Santa. (Figura 5)

Jugar “a la gata”. A Montellà, Bellver, Baltarga, Sant Martí d'Aravó, Age, Porta i Llo ho feien quan anaven a “gordar” el bestiar. Aquest joc d'habilitat el practicaven

Carraca. Fons del Museu Cerdà, donació Joan Closas Pedra, núm. 2391.
Foto: Emili Gimenez.

cada participant corria un lloc cap a la dreta i parava un altre. Si durant el joc algun dels participants havia d'atendre algun encàrrec o anar a algun lloc, demanaven **"vot ferrat"** per anar-hi.

A Ger, Guils i Llivia jugaven a una altra modalitat d'aquest mateix joc, cosa que ens demostra una gran creativitat per part dels nens cerdans. Es deia jugar **"a voltrics"**, qualificatiu que rebia per les voltes que donava la fusta quan era colpejada pels participants.

"A palet" –el més freqüent–, també anomenat **"a la xarranca"** o **"a la samarra"**. Hi ha diferents opinions sobre l'origen d'aquest antiquíssim joc. La tesi més estesa és que el seu traçat, fet a base de compartiments per on es fa rutllar una pedra, hagués tingut primigènia –ment un sentit astrològic.

A la xarranca, joc tradicional català, al terra es dibuixen caselles numerades per on han de saltar els jugadors per ordre després de tirar-hi una pedra plana que caldrà recollir mentre se salta a peu coix. Les regles i el nom del joc varien lleugerament segons el lloc, tot i que una de les variants més típiques és la següent:

Hi juga un nombre indeterminat d'infants. Per torns, es tira una pedra plana a la casella que toca. Es comença per l'1 i es va pujant fins arribar al 10. Cal que la pedra caigui dins de la casella, sense tocar les vores. Cal passar per totes les caselles, successivament, saltant-se la casella que té la pedra, al peu coix, sense trepitjar les línies ni tocar amb l'altre peu el terra. Si el recorregut és dels que tenen caselles en creu i si cap de les dues caselles no és la que té la pedra, en arribar a aquestes es posa un peu a cadascuna, simultàniament (eixarrancats). En arribar al 10, l'infant es gira i torna fins al principi. Quan s'està a la casella anterior a la que té la pedra cal ajupir-se i agafar-la i tornar amb ella al principi. Si durant aquest recorregut en algun moment el jugador toca amb l'altre peu al terra o trepitja una ratlla o en llençar la pedra no encerta bé la casella corresponent li passa el torn. Si fa tot el recorregut continua amb la següent casella fins que les ha fet totes. Qui primer fa tot el recorregut guanya.

"A tabes": s'aprofitaven els ossos del clavillar o tars (potes del darrere) dels xais –més concretament l'anomenat *talus* o astràgal–. Agafaven cinc ossos i els assignaven un dia de la setmana, de dilluns a divendres. Els tiraven enlaire i n'havien d'agafar un al volt.

Des de l'antiguitat s'utilitzen les tabes d'alguns animals per a la pràctica de diferents jocs, diversos infantils, però altres d'atzar. Tots es basen en el llançament de la

taba a terra o sobre una taula, amb la particularitat que, a diferència del dau, les diferents cares de la taba tenen diferent forma i per tant diverses probabilitats de sortir. En alguns d'aquests jocs es realitzaven apostes (de vegades grans quantitats de diners) a quina cara de la taba podia quedar a la vista (cap amunt). El joc més simple consisteix a llançar la taba, guanyant una o quatre unitats apostades si queden les parts sortints de l'os cap amunt, o perdent altres tantes si queden les parts enfonsades a la cara superior. Algunes vegades, les tabes eren modificades polint algunes de les cares i afegint una xapa per deixar la cara més llisa i plana. Durant el segle XX, en algunes regions el joc arribà a ser tan popular i era tal la demanda d'aquests ossos, que van passar a fabricar-se en plàstic, resina o metall.

Jugar "a peça". Havien de llançar de pla monedes de deu cèntims de pesseta en una rotllana, per així treure les monedes que eren a dins. El joc durava mentre quedaven peces dins de la rotllana.

"Jugar a cartrons": consistia a treure de la rotllana trossos de cartró, retallats prèviament de caps de llumins, llançant-hi un palet de riu. A Castellnou de Carcolze també hi jugaven amb caps de llumins, joc que es coneixia amb el nom de **"quitx"**.

Tots aquests jocs recorden **el joc de la pedrapica** mencionada per Joan Amades. En aquest cas es posaven pedretes o peces de rajola arrodonida a la rotllana que igualment es miraven de fer sortir del cercle llançant un palet o codolet de riu.

"Anar a sacar o cercar fruita" allà on podien. Cireres, prunes, pomes i peces. En aquells temps d'escasat, quina distracció hi trobaríeu que fos millor que la d'engarlindar-se (enfilat-se) dalt d'un arbre per assaborir una fruita dolça i sucosa i sortir-ne corrent si t'enxampava el propietari de l'arbre?

Jocs d'imitació. A Pi, Prullans, Coborriu de la Llosa, Arànser i Músser, poblacions on algú que altre es dedicava al contraban, la canalla jugava a **"paquetaires i carrabiners"** o **"a contrabandistes"**. Els nens, dividits en dues colles o grups, escenificaven situacions divertides i rocambolesques que acabaven en corredisses i riallades pels carrers de la població.

Abans, els carrers eren plens de mainada.

Jocs de rotllana. Consistien a fer seure a terra o al voltant d'una taula la mainada en cercle i normalment sota la direcció d'un adult, parent o amic.

Tu ets el llop

Els nens (entre sis i quinze) estan en rotllana. El que dirigeix el joc va dient a cada nen/a el nom d'un animal a cau d'orella. Només a un nen li diu: "Tu ets el llop". Els nens comencen a caminar en rotllana, sense córrer. El llop decideix el moment de sortir de la rotllana i comença a atrapar els nens que surten corrents. El llop els ha d'atrapar a tots.

Jocs de taula. Entre els més populars, el parxís (**Figura 6**), el dòmino i els jocs de cartes (la mona i el set i mig eren els més jugats).

Altres jocs: el pare carbasser, el joc dels disbarats i el de passar l'anell.

A banda de jugar a **tirar-se boles de neu o a fer ninots**, una pràctica estesa era la de **lliscar amb un esclop sota el cul per damunt de la neu o del gel/glaç als prats pendents**. De vegades, fins i tot hi tiraven aigua el dia abans per crear una crosta de gel i així aconseguir baixar més de pressa. A la dècada dels cinquanta, en plena decadència dels esclops, comencen a popularitzar-se els sacs de plàstic per lliscar damunt la neu.

Les nenes, a banda dels jocs que compartien amb els nens, també acostumaven "**a saltar la corda**" (a la barqueta) i a jugar "**a mares i filles**", "**a pinçons**", "**a cinc**

pedres" (la que aconseguia les pedres més maques tenia de premi un pinçó), "**a l'estampeta**" o "**a nines**", que eren fetes a base de cartró o de parracs.

Bibliografia

ALIAGA, Sara, Caballé, Gemma, Subiranas, Carme: «El castell de Llivia: resultats de les intervencions arqueològiques (1995-2000)», a: *Ceretania*. Quadern d'Estudis Cerdans, 3. Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans, 2001, p. 191-203.

AMADES, Joan: *Costumari català. El curs de l'any*, 5 vols, Barcelona, Salvat editores, 1986, 4a edició.

AMADES, Joan: *Auca dels jocs de la mainada*, col. El Pedrís, 14. Barcelona, Alta Fulla, 1984.

AMAT, Teresa, GUERRERO, Josefina: *Jocs de jocs. 100 jocs populars i tradicionals*, Sant Sadurn d'Anoia, CNL, 2000.

BELLMUNT, Joan, Pous, Joan, VIGO, Salvador: *Fets, costums i llegendes. La Cerdanya (Batllia i Baridà)*, col·lecció Fets, costums i llegendes, Lleida, Pagès editors, 1992.

CAMPMAJÓ, Pierre: «Les plaques en schiste gravées du château de Llivia: quelques exemples de jeux au Moyen-Âge», a: *Ceretània*, 3, Puigcerdà, Institut d'Estudis Ceretans-GRAHC, 2001, 205-238.

CAMPMAJÓ, Pierre: *Ces pierres qui nous parlent - Les gravures rupestres de Cerdagne (Pyrénées orientales) de la fin de l'âge du Fer à l'époque contemporaine*. Perpinyà, Trabucaire, 2012.

DA: *Jocs collectius tradicionals*. Quaderns de normalització lingüística. Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat, 1990. [HTTP://JOCs-INFANTILS.CAT/INDEX.PHP/BASE-DE-DADES](http://jocs-infantils.cat/index.php/base-de-dades)

GALCERAN, Salvador: *Dietari de la Fidelíssima vila de Puigcerdà*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1977.

GALCERAN, Salvador: *La indústria i el comerç a Cerdanya: estudi socio-econòmic i polític segons les «Ordinacions Mustassaph»*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1978.

MERCADAL, Oriol, ALIAGA, Sara: «L'hàbitat i la necròpolis del jaciment del Roc d'Esperança (Alp, Baixa Cerdanya)», a: *Ceretània*, 1, IEC-GRAHC, Puigcerdà, 1991, p. 61-83.

MIQUEL, Júlia: «Santa Maria de Puigcerdà. Arqueologia i història de l'antiga església parroquial», a: *Era*. Revista cerdana de recerca, 1, Puigcerdà, Grup de Recerca de Cerdanya, p. 113-126, 2015.

MORERA, J, MERCADAL, Oriol, OLESTI, Oriol: «El Castellot de Bolvir (la Cerdanya): ocupacions ceretana, iberoromana i altmedieval», a: *Tribuna d'Arqueologia* 2009-2010, Barcelona, Servei d'Arqueologia, 2011.

MERCADAL, Oriol, DENJEAN, Clau-de, BOSOM, Sebastià, SUBIRANAS, Carme, VALIENTE, Pere: *La vila nova de Puigcerdà*, Quaderns de la Revista de Girona núm. 175. Sèrie guies, núm. 77, Girona, Diputació de Girona, 2015.

MUNTANÉ, Joan, MUNTANÉ, Joan, MUNTANÉ, Núria: *La casa, la feina, la vida quotidiana de la Catalunya septentrional (Capcir, Cerdanya i Conflent)*, Puigcerdà, Institut d'Estudis Ceretans, 2010.

VIGO, Salvador, Pous, Joan: *Els jocs de la mainada*. Calendari Cerdà 2016. Puigcerdà, 2016.

VIOLANT, Ramon. *El Pirineo Español*. Barcelona, Alta Fulla, 1989.

Figura 6

Parcheesi (parxís). Fons del Museu Cerdà, donació, núm. 325. Foto: Oriol Mercadal.

Presència de l'aigua en l'art sacre cerdà

JEAN-LOUIS BLANCHON, MARTÍ SOLÉ I IRLA

Ens sorprenen la importància de l'aigua en l'art sacre d'un espai tan endinsat en les muntanyes com la Cerdanya. És com si el cerdà no volgués oblidar que cal buscar l'origen de la grandesa catalana en la dominació de l'antic *Mare Nostrum*. A tot Catalunya l'aigua i el mar formen part del nostre medi i la Cerdanya no n'és cap excepció.

Fonts miraculoses

La importància de l'aigua precedeix la Catalunya històrica, ja que les fonts miraculoses són una herència dels nostres avantpassats precristians. El paper del brau en el descobriment de la marededéu de Font-romeu, del Boix a Bastanist i de la gavarrera a Meritxell donen compte de la importància de la naturalesa en les religions anteriors. Tot lligat a l'aigua: una font a Núria, uns aiguats a Er, etc. En cada cas comprovem la recuperació cristiana de creences mil·lenàries que descobrim en les lletres dels diversos goigs de la contrada.

Postal antiga de la font de Bastanist. Col·lecció Martí Solé i Irla

Els exvots¹

L'exvot² és pintat per artistes anònims locals seguint

1. Les Amis de la Chapelle de l'Ermitage de Font-Romeu, Jean-Louis Blanchon et Martí Solé. «Les ex-voto de Cerdagne» Ceretània. Quaderns d'Estudis Cerdans. Puigcerdà : Groupe de Recherches Archéologiques et Historiques de Cerdagne, Institut d'Estudis Ceretans. Núm. 4 (2005), p. 129-140 més vuit pàgines d'imatges.

2. Segons la definició del Diccionari de la Llengua Catalana de l'Institut d'Estudis Catalans, un exvot és un do fet a Jesucrist, a la Verge, a un sant, en compliment d'un vot, en record d'un benefici rebut, consistent en un objecte que es penja a la paret, al sostre, del temple, de la capella, etc.

les indicacions de la persona que ha rebut el favor³. Al límit de la superstició, data també dels temps precristians. A la Cerdanya, hem de lamentar el robatori i la desaparició de molts exvots. No en queda cap a la Baixa Cerdanya i molts dels de Font-romeu van desaparèixer. Encara ens en queden prou per a poder verificar el paper de l'aigua en aquesta expressió popular.

Postal antiga de Font-romeu. Col·lecció Martí Solé i Irla

A Font-romeu en trobem un d'un veí d'Eina que dona gràcies per haver-se salvat de morir ofegat.

1749. Font-romeu. Fusta. 29,5 x 40. Foto Martí Solé i Irla

1749. JASINTO . STORCH . DEYNA . FIL . DE . GABRIEL . STORCH . SE . ANAGA . I . FEU . VOT . ALA . MARE . DE . DEU . TROBARLO . AB . VIDA . I . FEU . MIRACLE

1749. Jasinto Storch d'Eina, fill de Gabriel Storch, s'ofegava i va demanar ajuda a la Mare de Déu de salvar-se i va obtenir-ne el favor.

3. Jean Muhl. *Exposition des ex-voto du Roussillon*. Villefranche de Conflent, 1976. Prades Imprimerie Legrand.

També tenim constància d'un exvot desaparegut (1819. Font-romeu. Fusta. 29 x 34. Foto Ph. Cauchois ,1968) d'un accident al canal del molí d'Angostrina, on el 18 de maig de 1819 una criatura de dos anys i mig, Raphaëlle Saboya, cau a la vista del seu propi pare, Pere Saboya, al dit canal i l'aigua l'arrossega cap a la mola. El pare invoca la Mare de Déu de Font-romeu i té el goig de treure-la sana i estèlvia de l'aigua.

És més estrany, a Cerdanya, que es parli de favors rebuts en vaixells a l'alta mar.

(1840⁴. Font-romeu⁵. Paper sobre cartó amb un vidre. 29 x 34,5 cm⁶. Foto Martí Solé i Irla)

Badie mariner ex boto de lo any 1840. Badié mariner de la classe de 1833. Congédié à Toulon an 1841. Marne=Brest

Aquest bot est astat fet per on debot de lloc de Real an Capci trobançe al serbisi del rey com soldat de la marine. Esent a la playse de la frique al posto de extora lo die 23 de giné la mar de ben molt a gitade que los hommes que abie 40 ans que nabigaben no abien may bist tant de tormente. Tale es estade la tormente que en cinq dies se son negats 27 bastiment ab tot lo qi contenie dedins hommes i d'altres coses mol riques.

Lo present debot a tingout confiance ab la mare de Deu de Font romeu y ses trobat al peu de las Roques tot prop de la terre sens mal y sent dos sens hommes al bastiment que es aci pintat non resta que la tercera part tide presqué tot lo estam major es esta negat no y a quel capita de salbat.

4. Data errònia de l'exvot ja que el naufragi va tenir lloc l'any 1841.

5. Fa referència al naufragi de la corveta La Marne, el 25 de gener del 1841, prop d'Stora (Algèria). Dominique de Courcelles-Lavedrine. «Recerques a partir d'un ex-voto desaparegut de Font-romeu». Sant Joan i Barres, 70, 1978, pp 6-12

6. Catàleg de l'exposició *Ex-voto du Roussillon*. Villefranche de Conflent, 1976.

(Sense data. Font-romeu. **Cartó** amb vidre. 18,5 x 23,5 cm. Foto Martí Solé i Irla)

Lassale Josep. Coiffeur Olette

Constatem, amb sorpresa, la devoció dels mariners de llarga travessia per la mare-dedéu de Bell-lloc. (Sense data. Dorres. Fusta. Miracle marí. Foto Martí Solé i Irla)⁸

7. Dominique Lavedrine. «Les ex-voto marins du Roussillon», Conflent, 81, 1976, p. 133-171.

8. *Le sanctuaire de Notre-Dame de Belloch*. Imprempta Marrimpouey. Pau. Sense data. Es reproduceix el text del Pare Camós. *Jardín de María plantado en el Principado de Cataluña*. 1657. Reedició de l'editorial Garsineu de Tremp, 1992 : «Obra muchas maravillas con sus devotos, como, entre otras, se vió con unos hombres que iban con una nave vizcaína, la cual, pasando de Florencia a Cataluña, padeció grandes tormentas en el golfo dicho del Hierro, de tal suerte, que se les quebrantó el árbol de ella, quedando tan afligidos como se puede pensar. Invocaron muy de corazón a esta santa imagen, por persuasión de un clérigo que se hallaba entre ellos, el cual le tenía grande devoción, diciéndole que, pues Ella era la luz y guía segura, se sirviese de ayudarles en aquella ocasión ; y luego cesó la tempestad, con que estuvieron fuera de peligro y, navegando con próspero viento, les guio buenaventura, por lo cual, el dicho clérigo y todos dieron muchas gracias a la Virgen de Belloch y le presentaron un cuadro del portento, a los 6 de septiembre del año 1526, donde hoy está con muchas otras dádivas semejantes que de diferentes partes y por diferentes sucesos le han ofrecido».

Educació religiosa

La millor manera de fer entendre al poble la fe religiosa, en aquells temps de manca de cultura escrita, era la representació pictòrica de diverses escenes de la vida dels sants. La pintura es converteix en el més eficaç mitjà de comunicació. Curiosament, una vegada més el medi marí apareix en l'art sacre cerdà. És el cas d'un retaule del segle XVI d'Angostrina on apreciem el miracle de sant Martí salvant naufragis⁹.

Sant Andreu d'Angostrina. Foto Pierre Campmajo

9. Sant Martí a qui tot li obeïa, fins i tot els arbres i les bèsties, va intercedir en un naufragi, a favor d'un comerciant no convertit encara, quan aquest exclamà: «Déu de Martí salva'ns». Tot seguit la calma va succeir a la tempesta. (Jacques de Voragine. *La légende dorée*. Paris, 1902, p. 622.

A Sant Domènec de Puigcerdà, un fresc del segle XIV, d'un nivell pictòric superior, ens mostra sant Pere Màrtir enfilat a la perxa d'un vaixell i envoltat de ciris que il·luminen el camí i calmen la tempesta¹⁰.

Sant Domènec de Puigcerdà. Foto: Emili Gimenez

El baptisme

És normal la presència d'escenes del bateig de Jesús en l'aigua del Jordà per sant Joan, ja que la trobem a cada església tant a Cerdanya com en altres llocs. A la nostra comarca, localitzem pintures a Palau de Cerdanya i a Santa Llocaia, on només l'Esperit Sant acompanya els dos cosins. A Dorres i Bolquera, un àngel porta la roba del Salvador. A Ur, Bolquera i Er, Déu Pare domina l'escena. A Ur, diu la frase: *Hic est filius meus dilectus bene complacui*.

A Riu de Cerdanya, a l'església de Sant Joan, hi ha un retaule barroc de 1773, dedicat a diversos moments de la vida de sant Joan. En un dels requadres es representa la predicació del sant al riu Jordà, on bateja la gent i anuncia la vinguda del Messies. En un altre podem observar a Jesús rebent del baptisme per part del seu cosí Joan¹¹.

10. Un vaixell es trobava en mig d'una tempesta envoltat de boira. Els mariners, veient el perill, van invocar diversos sants sense èxit. Llavors, un mariner de Gènova demanà als seus companys si havien sentit parlar d'un religiós dominicà anomenat Pere que els heretges havien mort a causa de la seva fe. Van invocar-lo i mentre resaven, a la perxa del vaixell van aparèixer diversos ciris encesos de manera que les tenebres desaparegueren fent lloc a una meravellosa claretat. (Marcel Durliat. «L'arbre de Vie de Puigcerdà». 1r Congrés Internacional d'Història de Puigcerdà. Institut d'Estudis Ceretans. Puigcerdà, 1983, p. 158.

11. Maeso Salvà, Núria; Alberti Barberà, Pilar. *Recull de Riu de Cerdanya*. Pagès Editors. Lleida 2003

Sant Martí d'Ur. Foto Alain Cava

Santa Eulàlia de Bolquera. Foto: Ajuntament de Bolquera

Les piques baptismals

A Cerdanya es localitzen dues piques baptismals esculpides, una a Ur i l'altra a Palau de Cerdanya. Hom pensa que la d'Ur podria ser visigòtica. A Palau es representa un bateig a la Cerdanya en el segle XIII. En tot el departament dels Pirineus Orientals només n'hi ha una altra a Perpinyà.

Sant Martí d'Ur. Foto Alain Cava

Santa Maria de Palau de Cerdanya. Foto Alain Cava

Un dels problemes del segle XXI pot ser la falta d'aigua. A la Cerdanya fa temps que en coneixem la seva importància i el nostre art sacre en dona fe.

No volem acabar sense donar les gràcies als bons amics Paul Giles, Sylvie Candau, Josep Maria Castillo i Oriol Mercadal per la seva inestimable ajuda així com a Pierre Campmajo, Alain Cava, l'Ajuntament de Bolquera i Emili Gimenez per les seves magnífiques fotografies.

Querol

_REVISTA
CULTURAL
DE Cerdanya

NÚM. 20
PRIMAVERA 2017

Grup de Recerca
de Cerdanya